

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2018–2020

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lukáš Šedivý

Arteterapie jako prostředek andragogické intervence

Praha 2020

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Milan Demjanenko, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED STUDIES

2018–2020

DIPLOMA THESIS

Lukáš Šedivý

Art therapy as a means of andragogical intervention

Prague 2020

The Diploma Thesis Work Supervisor: PhDr. Milan Demjanenko, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne.....

Lukáš Šedivý

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval panu PhDr. Milanovi Demjanenkovi, Ph.D. za jeho ochotu, cenné rady a připomínky, které mi poskytoval během realizace mé diplomové práce.

Anotace

Diplomová práce ve své teoretické části upozorňuje na podobnosti mezi andragogikou a arteterapií a zabývá se arteterapií jako jedním z prostředků andragogické intervence. Vychází z terapeuticky laděného pojetí andragogiky, které je pro průnik andragogiky a arteterapie podstatné, neboť je vnímáno jako doprovod dospělého člověka na jeho cestě životem a to v nejrůznějších životních situacích. Současně nastiňuje problematiku legislativní neukotvenosti arteterapie a požadavky pro výkon povolání arteterapeuta. Praktická část na základě teoretických poznatků zjišťuje vhodnost kvalifikace andragoga pro výkon povolání arteterapeuta z pohledu arteterapeutů.

Klíčová slova

Andragogická intervence, andragogika, arteterapie, arteterapeutické techniky, integrální andragogika, prostředky andragogické intervence, psychoterapie.

Annotation

Diploma thesis in its theoretical part points out similarities between andragogy and art therapy and also inquires into art therapy as one of the means of andragogical intervention. It is based on the therapeutic character of andragogy, which is essential for the intersection of andragogy and art therapy for it is perceived as a guidance of an adult on his lifetime journey in various life situations. It also outlines the issues related to unsatisfactory legislative of art therapy and the demands on profession of art therapist. Practical part, based on theoretical findings, is looking into suitability of the andragog's qualification for the pursuit of art therapy profession from the perspective of art therapists.

Keywords

Andragogical intervention, andragogy, art therapy, art therapy techniques, integral andragogy, means of andragogical intervention, psychotherapy.

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ ARTETERAPIE.....	11
1.1 Teoretická východiska arteterapie	14
1.2 Rozdělení arteterapie	16
1.3 Na pomezí psychoterapie a umění.....	20
1.4 Artefiletika	24
1.5 Dospělý člověk v arteterapii.....	26
1.6 Osobnost a odbornost arteterapeuta.....	28
2 ANDRAGOGIKA JAKO DOPROVOD NA CESTĚ ŽIVOTEM	34
2.1 Integrální andragogika	35
2.1.1 Akční pole integrální andragogiky	39
2.1.2 Kvalifikace a kompetence andragoga v kontextu arteterapie.....	40
3 ANDRAGOGICKÁ INTERVENCE.....	45
3.1 Cíle andragogické intervence v rámci arteterapie	47
3.2 Struktura a průběh arteterapeutického setkání	48
3.3 Arteterapeutický vztah	50
3.4 Prostředky andragogické intervence	52
3.4.1 Funkce výtvarného umění.....	53
PRAKTICKÁ ČÁST.....	60
4 CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI	60
4.1 Otázky a hypotézy	60
4.2 Výzkumný vzorek.....	64
4.3 Výzkumná metoda.....	64
4.4 Realizace výzkumu	66
4.5 Výsledky výzkumu	67
4.6 Interpretace a diskuze výsledků.....	81
4.7 Závěry výzkumu	87
ZÁVĚR	89
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	91

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	96
SEZNAM PŘÍLOH	97

ÚVOD

Tato diplomová práce řeší aktuální problematiku, která však bývá laickou a někdy i odbornou veřejností opomíjena pro svou specifickou a nejasnou vyhraněnost. Jedná se o dvě disciplíny, a to andragogiku a arteterapii. Jejich vymezení, rozdělení, cíle, metody a funkce a celkové pojetí je samo o sobě velmi široké, a i mezi odborníky v některých případech nejednoznačné.

Hlavním důvodem proč bylo autorem toto téma zvoleno, je jeho předchozí studium oboru Výtvarná tvorba se zaměřením na vzdělávání, zároveň nynější studium oboru Andragogika a v neposlední řadě dlouhodobý zájem autora o výtvarné umění a obor Arteterapie.

Poměrně často se mluví o krizích v průběhu života člověka. Dnešní doba je zrychlená a náročná na člověka z pozice vztahových, rodičovských nebo pracovních kompetencí, ale oproti tomu je tato doba i poměrně vynalézavá v prostředcích, které mohou dospělému během jeho života pomoci. Pomocnou ruku může nabídnout i andragogika, která prostřednictvím nejrůznějších forem ve svém širokém poli působnosti (např. vzdělávání, rozvoj kompetencí, sebepoznání, péče o dospělého) provází dospělého jedince v průběhu jeho životní cesty v kontextu pracovního, rodinného a intimního života. Andragogika tak může být vnímána jako pomocník, který při doprovázení člověka v různých životních situacích využívá mnoha rozličných metod a prostředků. Jedním z prostředků může být i arteterapie, specifický obor terapie, který ke svému působení využívá výtvarné umění, výtvarné prostředky a postupy. Diplomová práce se skládá ze dvou částí, a to teoretické a praktické.

První kapitola teoretické části je věnována základnímu vymezení a rozdělení arteterapie, které je důležité mimo jiné i z hlediska uplatnění andragoga. V hrubých obrysech nastiňuje teoretická východiska arteterapie a zabývá se také dvěma oblastmi, jejichž spojením arteterapie vznikla – psychoterapií a uměním. Dále je prostor věnován artefiletice, poměrně nové pedagogicko-umělecké disciplíně, která je s arteterapií těsně spjata, neboť využívá podobných principů a postupů v pedagogické oblasti a představeny jsou také cílové skupiny dospělých, se kterými je možné arteterapii praktikovat. Poslední podkapitola uvádí požadavky na osobnost a odbornost

arteterapeuta a také poukazuje na složitý legislativní rámec arteterapie a okolností, které z toho vyplívají.

Druhá kapitola se zabývá široce pojímanou andragogikou a vychází především z její psychologizující a terapeutické stránky, která je pro průnik arteterapie s andragogikou podstatná. Vymezuje akční pole integrální andragogiky, aby bylo jasné, do jakých sfér může andragogika větší či menší měrou zasahovat a také představuje kompetence andragoga a požadavky, které jsou na něj v kontextu arteterapie kladeny. V souvislosti s arteterapií je důležité a nutné využít interdisciplinarity andragogiky a jejího propojení s psychologii.

Třetí kapitola definuje a rozvádí andragogickou intervenci a uvádí možnosti působení na dospělého. Zabývá se cíli andragogické intervence v rámci arteterapie, tím, jak může arteterapie dospělému pomoci, a také přibližuje strukturu a průběh arteterapeutického setkání. Dále se věnuje arteterapeutickému vztahu a prostředkům andragogické intervence, přičemž největší prostor je věnován výtvarnému umění a především jeho terapeutickým funkcím, které jsou andragogice nápomocné.

Cílem této práce je upozornit na souvislosti a určité podobnosti mezi andragogikou a arteterapií. Teoretická část je doplněna částí praktickou, jejímž cílem je zjistit, zda odborní arteterapeuté vidí určitou spojitost mezi arteterapií a andragogikou a také to, jak je podle nich vhodná kvalifikace andragoga pro výkon povolání arteterapeuta. Cílem je také prokázat, že arteterapie může být aplikována v praxi jako prostředek andragogické intervence.

TEORETICKÁ ČÁST

1 ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ ARTETERAPIE

Pojem arteterapie pochází ze sloučení latinského slova „ars“ – umění a řeckého slova „*therapeia*“ – léčba, léčení. Obecně je tedy možné vnímat arteterapii jako léčbu uměním.

„Předstupněm ve vývoji arteterapie jako profese bylo zkoumání výtvarné produkce duševně nemocných, zaměřené původně spíše k upřesnění diagnózy. Jako terapeutická metoda se arteterapie začala cíleně využívat ve 30. až 40. letech dvacátého století v návaznosti na rozvoj psychoanalýzy a dalších psychoterapeutických směrů. Průkopníky arteterapie byli většinou výtvarníci, kteří prošli psychoterapií a hledali možnosti propojení výtvarného působení s psychoterapeutickými postupy a jejich uplatnění v léčbě (např. M. Naumburgová, C. Lewis, E. Kramerová a další).“ (Česká arteterapeutická asociace, online, cit. 2019-10-22) Nebyli ale zdaleka prvními, kteří se zabývali pozitivním vlivem umění na člověka a jeho katarzivním a terapeutickým potenciálem. Myšlenka využít umění pro léčbu nejrůznějších duševních chorob byla známa již v dávných dobách. Např. emocionální stavy a jejich souvislost s dramatickým uměním zkoumal jako první Aristoteles. (Lhotová, 2010, s. 17) Historické souvislosti arteterapie však v této práci nejsou dále rozvíjeny.

Arteterapie je terapií expresivní, přičemž expresí jsou myšleny „[...] *projektivní aktivity vznikající na instinktivním základě, ale přístupné pro učení a záměrnou kultivaci, které spontánně vyjadřují psychické stavy aktéra (pocity, city, dojmy, nálady, postoje) a zároveň reprezentují jeho osobnost (tj. individuálně typickou syntézu temperamentu, inteligence, zkušeností, znalostí atd.)*“ (Slavík ed., 2000, s. 73)

Expresi je tedy možné vnímat jako specifickou, citově zabarvenou, spontánní a záměrně strukturovanou reprezentaci vnitřního světa člověka – klienta – tvůrce. Je nástrojem individuality a dává prostor k jedinečnosti, projektivnosti a seberealizaci a jejím duševním zdrojem je fantazijní imaginace. Umělecká exprese je také zcela zvláštním prostředkem intuitivního ovlivňování vztahu mezi jedincem a komunitou. (Slavík, 1997, s. 104–105) Exprese je svobodné a spontánní vyjádření prostřednictvím

umělecké formy. Toto vyjádření může samo o sobě přinést potřebný efekt, anebo může být efektivní reakce okolí na toto vyjádření.

Na význam pojmu arteterapie existují dva různé úhly pohledu. V širším pojetí je arteterapie brána jako terapie uměním obecně, tzn., že je nadřazeným pojmem pro ostatní expresivní terapie jako například dramaterapii, muzikoterapii, poetoterapii, tanečně-pohybovou terapii apod. V užším pojetí jde o léčebný postup, který ke svému působení využívá pouze umění výtvarné. Arteterapie zde tedy stojí na stejné úrovni s ostatními expresivními terapiemi. V této práci je pojem arteterapie chápán v užším slova smyslu.

Arteterapie, podobně jako Andragogika, má velmi mnoho definic, u kterých nelze říci, že některá je zcela chybná nebo zcela správná. Každým může být vnímána trochu odlišným způsobem. Jednou z možností je definice podle České arteterapeutické asociace (dále jen ČAA): „*Arteterapie a artpsychoterapie jsou terapeutické obory využívající výtvarnou tvorbu k podpoře zdraví, seberozvoje a růstu. Napomáhají překonat a integrovat psychické a zdravotní obtíže prostřednictvím výtvarného kreativního procesu v terapeutickém vztahu klient-výtvar-arterapeut. Arteterapie patří ke kreativním neverbálním terapiím a jako mezirezortní obor je využívána ve zdravotním a psychosociálním kontextu.*“ (Česká arteterapeutická asociace, online, cit. 2019-09-08)

Arteterapie bývá běžně rozlišována na dva základní přístupy podle zaměření na výtvarný proces – činnostní (procesní) arteterapii a artpsychoterapii, přičemž oba dva přístupy pracují s aktivací a zpracováním emočních prožitků, ale odlišují se mírou verbalizace. (Koblicová In: Slavík ed., 2000, s. 22–23)

V činnostní (procesní) arteterapii je kladen důraz čistě jen na proces výtvarné tvorby, který může mít sám o sobě léčivý potenciál. Důležitá je zde samotná tvůrčí činnost bez ohledu na to, zda klient umí či neumí tvořit. Důraz je zde kladen na sebevyjádření, rozvoj tvořivosti a osobnostní růst. Výsledná výtvarná produkce není dále analyzována a interpretována, ale pozornost je věnována prožitkům z procesu tvorby. Smyslem této formy arteterapie je její abreaktivní, katalyzační nebo katarzní potenciál. (Zicha In: Slavík ed., 2000, s. 35)

V artpsychoterapii také nezáleží na kvalitě výtvarných produktů, ale vytvořené artefakty jsou tématem a základem pro reflexi a interpretaci (verbální

psychoterapeutické zpracování). Je zde tedy pracováno s formou a obsahem výtvarného vyjádření. (Zicha In: Slavík ed., 2000, s. 35)

Někteří autoři (např. Zicha a Stiburek) dle Potměšilové (In: Müller, 2014, s. 78) tyto dva základní proudy striktně oddělují, ale zároveň připouští, že se v praxi nemají ostré hranice a vzájemně se prolínají a doplňují. Stiburek (In: Slavík ed., 2000, s. 35) uvádí, že *„zatímco v psychoterapii jsou artetechiky zařazovány cíleně a izolovaně, zpravidla proto, aby byl získán materiál pro zpracování určitého tématu, v arteterapii jde o využití plnohodnotného kanálu pro komunikaci a introspekci. Neverbální tvořivá činnost zde slouží nejen pro otevírání, ale i pro zpracování témat.“*

Slavík (In: Šicková-Fabrici, 2008, s. 31) vymezuje arteterapii jako *„psychoterapeutickou a psychodiagnostickou disciplínu, využívající k léčebným cílům formy a prostředky adekvátní uměleckým formám (v užším pojetí formám výtvarného umění, v širším i jiných uměleckých oborů). Pracuje hlavně s tvorbou a reflexí zaměřenou na proces umělecké tvorby. Prvořadým cílem není vytvoření uměleckého díla, ale prostřednictvím sebevyjádření, rozvíjení tvořivosti, schopnosti komunikovat a zpracováním osobně významného tématu dosáhnout odstranění nebo zmírnění těžkostí nemocného člověka.“*

Šicková-Fabrici (2008, s. 32) představuje arteterapii v jiném pohledu, a sice jako *„soubor uměleckých technik a postupů, které mají kromě jiného za cíl změnit sebehodnocení člověka, zvýšit jeho sebevědomí, integrovat jeho osobnost a přinést mu pocit smysluplného naplnění života.“* K tomu dále dodává, že v arteterapii jde o vrácení člověka do stavu harmonie se sebou samým a svým okolím. Arteterapie je v obecné rovině *„navozením kompenzačního procesu, aktivizace, zprostředkování kontaktu, přeformování stereotypů, komunikace prostřednictvím výtvarného projevu, odstranění úzkostných stavů a socializace.“* (Šicková-Fabrici, 2008, s. 33)

Pro dotvoření komplexního pojetí arteterapeutické intervence je významné tzv. negativní vymezení arteterapie, které uvádí Lhotová (2010, s. 24) a shoduje se v tom s francouzskou arteterapeutkou Edith Viarné. Definuje oblasti (výtvarné činnosti), které podle ní arteterapií nejsou, ale přesto bývají za arteterapii často označovány. Jsou to:

- Výtvarné činnosti, které směřují pouze k výplni volného času jedince.
- Výtvarné činnosti, které směřují k rozvoji umělecké tvořivosti jedince.
- Výtvarné činnosti, které slouží pouze jako prostředek ke stanovení diagnózy.

1.1 Teoretická východiska arteterapie

V souvislosti s vymezením dvou přístupů v arteterapii je podstatné, alespoň v hrubých obrysech, nastínit teoretická východiska, ze kterých arteterapie vychází. Artepsychoterapie, kde je vyzdvižována hlavně diagnostická možnost arteterapie a důsledná analytická práce s klientovou osobnostní strukturou, je spojována se Sigmundem Freudem, s Carlem G. Jungem a Alfredem Adlerem, kteří jsou spojováni s psychoanalýzou.

Sigmund Freud využíval umění pro jeho porovnávání se sny, které dle něj mají vizuální charakter. Ve vytváření děl spatřoval expresivní tendence umělce, který tvoří proto, aby nepodlehł neuróze. Tím pádem je z jeho pohledu možné umělecká díla interpretovat jako projekci obrazu z nevědomí člověka. (Šicková-Fabrici, 2008, s. 34)

Carl G. Jung se se svým učitelem Sigmundem Freudem rozešel na základě svého nesouhlasu s tvrzením, že veškeré jednání člověka je motivované sexuálním pudem. Vytvořil koncept archetypu, který je uložen v každém člověku ve vrstvě kolektivního nevědomí, se kterým se v arteterapii aktivně pracuje. Jung sám byl umělecky aktivní a mimo jiné pracoval např. s mandalami, které kreslil každý den podle svého aktuálního emočního rozpoložení. Své žáky rovněž učil technice animace, která spočívá v rozpravě o výtvoru klienta ve třetí osobě, přes kterou klient s terapeutem komunikuje. Jeho směr je typický používáním arteterapie jako nástroje pro diagnostiku a terapii prostřednictvím analýzy a interpretace symbolů, které jsou v díle použity. (Šicková-Fabrici, 2008, s. 35–36)

Alfred Adler považoval za základní hnací sílu u člověka touhu po sebeuplatnění a moci. Do arteterapie přinesl možnost diagnostikovat z výtvarné produkce pocity méněcennosti, nízkého sebevědomí a sebehodnocení, nebo jejich opaky. V oblasti terapie pak s těmito pocity pracoval a klienta v těchto oblastech posiloval. (Šicková-Fabrici, 2008, s. 36)

Dalším teoretickým východiskem arteterapie je tvarová (Gestalt) psychologie. Jejím základním paradigmatem je, že psychologicky, logicky a ontologicky je celek víc než suma jeho částí. Gestalt terapie nabízí techniky fungující na principu současného prožitku „ted' a tady“, verbální i neverbální sílu a zážitek, což jsou principy, které jsou aplikovatelné i v arteterapii. Důraz je kladen na intenzivní uvědomění si vlastních

pocitů a chování v daném okamžiku. Ambicí terapeuta by mělo být odpoutat klienta od jeho problémů ve snaze o pochopení jeho současné situace. (Šicková-Fabrici, 2008, s. 38) Tvorba by pak měla být doprovázena vyprávěním životních příběhů nebo jejich literárním vyjadřováním, čímž může vzniknout kombinace arteterapie s biblioterapií a terapií psaním.

Šicková-Fabrici (2008, s. 38) píše, že častým východiskem současné arteterapie je filosofie Carla Rogerse, který byl představitelem nedirektivní humanistické terapie. Arteterapeut se v tomto pojetí na klienta orientuje, ale nezasahuje do jeho tvůrčího procesu a funguje pouze jako katalyzátor. Její východiska jsou ta, že:

- Každý člověk má vnitřní zdroje, které vedou k jeho růstu.
- Člověku je přirozené být konstruktivním a sociálním tvorem.
- Je přirozeně motivovaný hledat pravdu.
- Je důležité zřít se autoritativního přístupu ke klientům, dokazování si moci a kontroly nad nimi.

Techniky tohoto směru se zaměřují na rozvoj empatie, porozumění, tolerance a komunikace. Velký důraz je kladen na reflexi a zpětnou vazbu.

Specifická je Logoterapie Viktora E. Frankla, která se zaměřuje na klienty v terminálním stádiu života. Frankl navrhl tři hodnotové skupiny, které ukazují, jak dát životu smysl až do jeho úplného konce. Jsou jimi:

- Čin, který si vytyčíme.
- Dílo, jež vytvoříme.
- Zážitek, setkání a láska. (Šicková-Fabrici, 2008, s. 39)

Snaží se tak lidské utrpení transformovat do činu, kterým může být i výtvarný projev. Uvědomuje si, že umění má schopnost reflektovat témata jako např. utrpení, stárnutí, izolace nebo smrt, která jsou často tabuizována. (Šicková-Fabrici, 2008, s. 39)

Dalším východiskem arteterapie je fenomenologicko-postmoderní, které je přímo založené na metodě introspekce. „*Prostřednictvím umění člověk může reflektovat své nitro, pocity, i s tím, co ho tíží, co je příčinou jeho problémů, a právě tím se patologické a škodlivé může ventilovat, tím, že se přetváří, přetransformovává do uměleckého artefaktu. [...] Člověka léčí právě poznání příčiny nemoci. Jestliže dá něčemu nejasnému, beztvaremu konkrétní tvar, který se dá vnímat vizuálně nebo hapticky, může se zrodit terapeutický potenciál umělecké reflexe.*“ (Šicková-Fabrici, 2008, s. 40)

Nizozemský psychoterapeut Hilarion G. Petzold se ve své práci vyjadřuje k odcizení dnešní populace od své minulosti, budoucnosti a především tělesnosti. Vyzdvihuje tedy modelování a body artové techniky. (Šicková-Fabrici, 2008, s. 41)

Posledním východiskem je podle Šickové-Fabrici spirituálně-ekologické. Zde je klíčovým pojmem zodpovědnost, ve smyslu zodpovědnosti klienta za svou tvorbu a budování svého života. Současně je chápána i jako svoboda, možnost volby ke změně a k řešení, které pomůže problém přetransformovat do méně bolestné podoby. (Šicková-Fabrici, 2008, s. 41)

1.2 Rozdělení arteterapie

Rozdělení arteterapie je v této diplomové práci nutné zmínit vzhledem k možnostem uplatnění andragoga. Arteterapii je možné rozdělit podle aktivity klienta na receptivní a produktivní (neboli expresivní).

Při receptivní arteterapii klient sám nevytváří žádné dílo, ale zaměřuje se pouze na vnímání již vytvořeného uměleckého díla jiným autorem, které může shlédnout například v galerii na výstavě nebo na fotografii apod. Dílo vnímané klientem není arteterapeutem zvoleno náhodně, ale vždy s určitým záměrem, přičemž je zároveň velmi důležité klientovo – pozorovatelovo „vcítění se“ do díla, aby ho mohl vnímat, neboť je zde důležité promítnutí svých vlastních emocí. Vcítění se tedy mění podle vnitřního nastavení klienta a jeho momentální emocionální dispozice. Cílem tohoto procesu je dosáhnout toho, aby člověk lépe pochopil své vlastní nitro a naučil se poznávat pocity ostatních lidí.

K produktivní arteterapii dochází tehdy, je-li klient sám autorem výtvarného díla. To znamená, že k vyjádření použil konkrétní výtvarnou techniku, například kresbu, malbu, grafiku, koláž, modelování nebo propojení několika různých technik.

Podle forem realizace je arteterapie dělena hlavně na individuální a skupinovou. Někteří autoři začleňují do skupinové arteterapie také arteterapii rodinnou a partnerskou. Někteří je vnímají jako formy samostatné.

Individuální arteterapie se vztahuje k jednotlivci a probíhá tedy pouze mezi klientem a arteterapeutem. Dochází zde k maximálnímu emocionálnímu kontaktu a tím

pádem je arteterapeut schopen plně pochopit klienta mimo jiné i proto, že „na něj může mít více času“. Podle Horňákové (In: Šicková-Fabricsi, 2008, s. 43) je individuální terapie vhodná především pro klienty s takovým problémem, který vyžaduje arteterapeutovu celou pozornost. Také je vhodná pro ty, jejichž chování by ve skupině působilo rušivým nebo odstrašujícím způsobem a mohlo by tak mít pro ostatní klienty negativní následky. Jedná se například o agresivitu, negativní vůdcovství, psychotické projevy atd. Individuální terapii vyžadují často také například úzkostní klienti.

Skupinová arteterapie se vztahuje ke skupině a je při ní tedy vyžadována větší obratnost a pohotovost arteterapeuta. Jako skupina je označováno seskupení minimálně dvou osob (mimo arteterapeuta), které spojuje nějaký určitý společný znak, například věk, pohlaví, typ onemocnění atd. Skupiny mohou být tvořeny také klienty nebo pacienty různého věku a různých typů onemocnění (smíšené skupiny). V tom případě je ale nutné klást velký důraz na to, jakou mají klienti diagnózu, poněvadž některé není vůbec vhodné ve skupině kombinovat, například pacienty trpící psychózami s pacienty trpící neurózami. To je případ skupiny uzavřené, ale skupina může být i otevřená, tzn. náhodná. V tomto případě se jedná o seskupení jedinců, kteří navštěvují různé arteterapeutické ateliéry hlavně z vlastní iniciativy. Šicková-Fabricsi (2008, s. 44) spatřuje řadu výhod skupinové arteterapie:

- Skupinová práce podle ní poskytuje zázemí, sloužící k procvičování sociálního učení, které tak probíhá rychleji a zároveň intenzivněji.
- Členové skupiny s podobnými problémy se mohou vzájemně podporovat a pomáhat si při řešení problému. Mohou získat také zpětnou vazbu od ostatních členů skupiny v podobě poučení a mohou si vyzkoušet nové role, ve kterých jsou podpořeni a posíleni. Zároveň pozorují a vnímají reakce ostatních.
- Skupinová práce více vyhovuje lidem, kteří prožívají individuální arteterapii příliš intenzivně.
- Moc a zodpovědnost se ve skupině dělí mezi více členů, a tak mohou být skupiny demokratičtější.
- Ve skupině je možné pomoci více lidem za kratší dobu (ekonomický efekt).

Brown (In: Liebmann, 2010, s. 20) vidí i nevýhody. Arteterapeut může například hůře zvládat organizaci skupiny a v rámci ní nemůže věnovat více své pozornosti jednotlivým klientům. Každý klient dostane jen určitou část času, neboť ve skupině není

zkrátka takový prostor. Dále mohou být jednotlivci ve skupině „onálepkování“, čehož se pak obtížně zbavují. Někteří se také ve skupině mohou vyhýbat rozhovoru o nepříjemných tématech a řešení problémů, neboť je pro ně snadnější se za někoho „schovat“.

Arteterapie je také dělena podle toho, jakým způsobem využívá tvůrčí proces a výsledek výtvarné produkce. Podle zaměření cíle, ke kterému arteterapeutický proces směřuje, se rozlišují jednotlivé přístupy, které budou dále ve zkratce přiblíženy:

- Podstatou činnostního přístupu je to, aby si klient vytvářel nové návyky a překonával stereotypy ve svém myšlení. Klient soustředí svou pozornost především na výtvarný proces, což umožňuje jeho odpoutání od negativních patologických myšlenek a zaměřenosti na svou nemoc nebo problém. Důraz je kladen na zdravé části jedincovy osobnosti.
- Kreativistický přístup se snaží o to, aby se klient učil myslet, žít a řešit problémy tvůrčím způsobem. Klade si za cíl podporovat člověka v jeho autenticitě, seberealizaci a kreativitě. Kreativní člověk se vyznačuje několika schopnostmi, které mohou být aktivizovány právě pomocí výtvarné činnosti, například originalitou, schopností dlouhodobé koncentrace, rychlou adaptací na nové situace apod.
- Integrativní přístup v arteterapii předpokládá, že během tvůrčího procesu je lidská osobnost plně integrována v každém okamžiku tvorby a to se pozitivně promítá i na situace mimo tvorbu. Při výtvarné tvorbě tedy dochází k podtržení možnosti aktivizace a ke sjednocení všech aspektů lidské psychiky jako například emocionality, imaginace a myšlení, percepce a motoriky.
- Základem sublimačního přístupu je umožnit klientovi ventilaci různých pudových impulzů (např. agresivita a sexualita) a emocionálních stavů (např. úzkost, strach a nespokojenost) ve výtvarné tvorbě. Terapie pomáhá odkrývat jedincovy intrapsychické konflikty tak, aby se daly lépe poznat, zpracovat, komentovat, interpretovat a následně zvládnout, čímž se snižuje riziko, že vnější projevy těchto impulzů budou projeveny ve společnosti netolerovaným způsobem.
- Komunikační přístup je opřen o myšlenku, že výtvarná tvorba může v určitých případech kompenzovat nedostatek lidského kontaktu. Umožňuje lidem skrze

umění snáze komunikovat s okolím, sdílet své pocity, přání, touhy, postoje a myšlenky.

- Projektivní přístup je založen na tvrzení, že ve spontánním výtvarném projevu se odráží psychické konflikty ukryté v lidském nevědomí a pomocí výtvarného ztvárnění mohou být nalezeny, interpretovány a vhodným způsobem zpracovány. (Lhotová, 2010, s. 27–28)

V kontextu psychoterapeutických škol je možné setkat se s dalšími různými přístupy:

- Hlubinný přístup nazírá na výtvarné dílo jako na vizualizaci vnitřní reality jeho autora, který do artefaktu promítl své psychické obsahy. Zásahem do osobní minulosti klienta, interpretací vlastní symboliky a prací s nevědomými motivy směřuje arteterapie ke změně v emocionální oblasti člověka.
- Rogerovský přístup je přístupem nedirektivním, zaměřeným na člověka a na důvěru v jeho vnitřní zdroje. Předpokládá autosanační potenciál tvorby a chápe jí jako prostředek, který napomáhá sebevyjádření a poznání vnitřního a vnějšího světa jedince s jeho potřebami a přáními.
- Behaviorální přístup se zaměřuje na pozorovatelné a popsitelné znaky – tzv. symptomy, které jsou vyjádřeny prostřednictvím výtvarné tvorby. Jde například o stereotypně se opakující objekty, barevnou chudost, zborcené linie apod. Práce s těmito znaky spočívá v procesu učení a přeučování, který vede ke korigování výtvarné produkce a její harmonizaci. Dochází k tzv. „symptomatické léčbě artefaktu“, a tím tedy také k progresivnímu vývoji poruchy klienta.
- Existenciální přístup je založen na fenomenologickém principu, který má v popředí zájmu lidský vztah, jehož ukazatelem je artefakt. Ztvárnění různých situací výtvarnou činností umožňuje sledovat je z určité perspektivy, vidět je takové, jaké jsou ve své reálné podstatě a jedinečnosti a lépe je pochopit. (Lhotová, 2010, s. 36–39)

Jednotlivé přístupy se v praxi mohou prolínat a vzájemně se doplňovat a obohacovat.

1.3 Na pomezí psychoterapie a umění

Jak již bylo uvedeno, při vymezení arteterapie je možné se setkat s různými pohledy na její východiska. Například Koblicová (In: Šicková-Fabrici, 2008, s. 32) vnímá arteterapii jako disciplínu, která se postupně odděluje z psychoterapie a to tím způsobem, kterým se v minulosti oddělila psychoterapie od psychologie a psychiatrie. Oproti tomu Lhotová (2010, s. 25) zmiňuje, že výtvarnou tvorbu a psychoterapii nelze oddělit, protože účinek výtvarné tvorby a psychoterapeutického působení se v arteterapii spojuje v integrovaný celek. Přesto existují dvě složky, jejichž význam je v arteterapeutické praxi i teorii nesporný a jejichž spojením arteterapie vznikla. Je to právě psychoterapie a umění.

Kratochvíl (1997, s. 12–13) rozlišuje dva základní významy psychoterapie. Prvním významem je psychoterapie jako empirický a aplikovaný obor, který se nachází na pomezí psychologie a medicíny. Ve své obecné části je zaměřen na různé teorie, metody a výzkumná data a speciální část se potom zabývá aplikací získaných poznatků na jednotlivé druhy poruch a onemocnění. Druhým významem je psychoterapie jako léčebná činnost. V tomto případě se jedná o léčebné působení na nemoc, poruchu nebo anomálii, které je prováděno záměrně a plánovaně s využitím specializovaných metod a prostředků s cílem odstranit nebo zmírnit potíže, popřípadě odstranit jejich příčiny, a tím docílit změny v prožívání a chování pacienta. Kratochvíl (1997, s. 13) definuje několik znaků, kterými se psychoterapie odděluje od jiných činností:

- Čím působí.

V psychoterapii jde o záměrné a plánované působení psychologickými prostředky, kterými jsou např. rozhovor, terapeutický vztah, neverbální komunikace, práce s emocemi, skupinová dynamika atd.

- Na co působí.

Jedná se o léčebný proces, který je zacílen na psychiku člověka, a tím i na celý jeho organismus. Podle Kratochvíla jde o cílevědomé působení na duševní procesy, na osobnost a její vztahy, na poruchy a na činitele, které je vyvolávají.

- Čeho má dosáhnout.

Cílem psychoterapeutického procesu je odstranění či zmírnění poruch nebo onemocnění, a pokud je to možné, tak odstranění příčiny poruch nebo onemocnění.

- Co se při ní děje.

Během psychoterapeutického procesu by mělo dojít ke změnám v chování, jednání a prožívání klientů.

- Kdo působí.

Psychoterapii by měl provádět odborník, který má k výkonu této práce potřebnou kvalifikaci, potřebné kompetence a osobnostní předpoklady.

Odborná literatura uvádí několik psychoterapeutických směrů, které se od sebe více či méně odlišují nebo jsou si naopak velmi podobné. Přes teoretické rozdíly však Prochaska a Norcross (1999, s. 19–21) představují společné faktory, které tvoří jednotné jádro pro všechny psychoterapeutické směry:

- Pozitivní očekávání, které je dle autorů mnoha studiemi potvrzený předpoklad, že pacient a stejně tak terapeut mají značný vliv na úspěšnost léčebného procesu, pokud věří v pozitivní výsledek léčby a jsou aktivní součástí léčebného procesu.
- Terapeutický vztah neboli pevné interpersonální spojenectví terapeuta a pacienta je jedním z hlavních činitelů, který ovlivňuje úspěšnost terapie a zároveň základním prostředím, ve kterém dochází ke změnám v člověku. Základem terapeutického vztahu je naděje a důvěra.
- Hawthornský efekt je založen na způsobení zlepšení stavu na základě věnování zvláštní pozornosti klientovi bez ohledu na to, jestli je doprovázena terapeutickým procesem. Zlepšení je důsledkem nárůstu morálky a úcty, ke kterému dochází ve chvíli, když si lidé všímají druzí. Tento efekt však nemusí mít na terapii pouze pozitivní dopad.

V České republice obdobně jako ve světě se ale psychoterapie nevyužívala a nevyužívá pouze v oblasti zdravotnictví, ale zároveň nalézá uplatnění i v poradenské činnosti. Běžně se o aplikování psychoterapie hovoří v souvislosti s pacienty, u kterých se objevila zdravotní porucha, o poradenské činnosti naopak spíše v situacích, kdy klient pociťuje napětí, stres, smutek, nespokojenost, konflikty nebo celkově problémy,

kteře zatím nevedly k diagnostikování zdravotní poruchy (nebo nebyly diagnostikovány jako zdravotní porucha). Dle Kratochvíla se tedy nabízí dvě možnosti formulace cílů psychoterapie a to buď jako oblast samotného léčení nebo vyléčení nemoci, ale také jako pozitivní forma pro dosažení a udržení zdraví, spokojenosti a tělesné a duševní výkonnosti člověka. Díky tomu lze k psychoterapii zařadit i práci s osobami, které netrpí jen chorobnými příznaky, ale prostřednictvím této disciplíny mohou účinně a tvořivě rozvíjet své možnosti, sociální a partnerské vztahy a také svou osobnost. (Kratochvíl, 1997, s. 292–293)

Pokud jde o umění obecně, není vůbec jednoduché přesně vyjádřit, co tento pojem znamená, neboť se jedná o velmi širokou a komplexní oblast zahrnující velké množství aktivit a jejich produktů. Tato práce je zaměřena na arteterapii, tedy terapii prostřednictvím výtvarného umění. Tím se oblast umění zužuje, ale ani v tomto případě není definice jednodušší. I když se pojem „výtvarné umění“ zdá být na první pohled snadněji dešifrovatelný, skrývá se pod ním velmi mnoho otázek, jejichž vysvětlení nebo zodpovězení bývá tak pestré, jako je pestrá tvorba různých výtvarných umělců. Při snaze tento široký, mnohotvárný a proměnlivý pojem definovat je možné dojít k zjištění, že výsledkem je mnoho různých individuálních verzí a pravd, které nelze považovat ani za správné ani za mylné. Při definici je nutné brát v potaz mnoho faktorů, záleží také například na historickém, sociálním, kulturním a teritoriálním kontextu. Výtvarné umění mívalo různou funkci a byly na něj kladeny jiné požadavky. Podoba umění se neustále mění a reaguje na nové podněty. Zabývat se ale tak problematickou otázkou vzhledem k rozsahu této práce není možné.

V souvislosti s arteterapií je nevhodnější vymezení výtvarného umění jako oblasti volné výtvarné tvorby, která neslouží žádným praktickým účelům a jejím hlavním účelem je především sdělování obsahu, který je nesen smyslově vnímatelným tvarem (artefaktem). Přesto je ale zapotřebí rozlišovat uměleckou práci a výtvarnou činnost v rámci arteterapie, aby nedocházelo k zaměňování produktů arteterapie za umělecká díla a naopak. Umělec často své dílo plánuje, připravuje a mění podle zamýšleného záměru. Společným rysem arteterapie a umění je určité sdělení jedinečného obsahu sebevyjádřením člověka, ale cílem arteterapie není dokončit a prezentovat výsledné esteticky uspokojivé a technicky zvládnuté artefakty, ale její hlavní podstata spočívá právě ve využití výtvarného umění, jako prostředku k osobnímu vyjádření člověka, bez

ohledu na jeho výtvarné schopnosti, které by mělo směřovat ke zlepšení jeho duševního zdraví. (Stiburek In: Slavík ed., 2000, s. 39)

Umění by mohlo být považováno za nástroj nebo prostředek, prostřednictvím kterého člověk může dokázat věci, které mu nejsou přirozeně umožněny. Umění dle De Bottona a Armstronga ovlivňuje jedincův pozitivní rozvoj, obohacuje jeho duchovní život a také má velký vliv na utváření lidské osobnosti. Nabízí možnost nejen hledat, ale také nalézat nové možnosti, a to ne jen při vlastní tvorbě, ale i díky citlivému vnímání toho, co už bylo vytvořeno v minulosti někým jiným. Každý umělecký zážitek má potenciál k tomu, aby obohatil lidskou duši, kterou tím zušlechťuje a morálně kultivuje. Člověk potřeboval umění k životu vždy, neboť mu umožňuje a dovoluje rozvinout svou fantazii a prožít osudy, které ho mohou obohatit o nové myšlenky a pohledy na skutečnost. (De Botton a Armstrong, 2014, s. 4–5) Umění je významným a univerzálním nástrojem neverbální komunikace. Umožňuje vyjádřit věci, které jsou slovy nevyjádřitelné, a umožňuje navázat komunikaci s lidmi, kteří z různých důvodů komunikovat nechtějí nebo nemohou. Dle Kulky (2008, s. 38) je umění „*zvláštním způsobem mezilidského dorozumívání. Informace sdělovaná v průběhu umělecké komunikace není formulovatelná ani sdělitelná jinými než uměleckými prostředky. To je právě specifikum umění – obrací se k celku psychických sil člověka, tedy k rozumu, citu i vůli. Svým působením psychiku reorganizuje, tj. ovlivňuje a přetváří*“.

Vztah mezi arteterapií a psychoterapií ještě stále nebyl komplexně reflektován. Názory odborníků se zpravidla mění s jejich teoretickým zaměřením a preferencí jednotlivých přístupů. Mezi psychoterapeuty je arteterapie vnímána spíše jako doplňková psychoterapeutická technika, zatímco arteterapeuté častěji inklinují k pojetí arteterapie jako psychoterapeutického přístupu či samostatného, svébytného oboru, který psychoterapii přesahuje. (Koblicová In: Slavík ed., 2000, s. 25)

Arteterapie tedy zcela nepochybně úzce souvisí s psychoterapií i jejím teoretickým zázemím. Vztah arteterapie a psychoterapie je podle Lhotové (2010, s. 34) možné vymezit ve dvou ohledech:

- Jak může arteterapie doplnit a rozšířit určitý psychoterapeutický systém.
- Jak teoretická základna určitého psychoterapeutického systému může být zařaditelná a účinná v arteterapii.

To, jak se konkrétně arteterapie přiblíží k psychoterapii či k umění je dáno samotným arteterapeutem, jeho přesvědčením, zaměřením, osobností a vzděláním.

1.4 Artefiletika

Arteterapie má, podobně jako andragogika, mezioborový charakter, tzn., že arteterapeut i andragog využívají při své práci poznatků z dalších disciplín. V souvislosti s arteterapií je tedy nutné zmínit také tzv. artefiletiku, pedagogicko-uměleckou disciplínu, jejímž autorem je Jan Slavík. Artefiletika je s arteterapií těsně spjata, neboť využívá podobných principů a postupů a to „*v oblasti výchovy, rozvoje pozitivních rysů osobnosti a prevence psychických a sociálních patologií. Podporuje spontánní expresivitu, zaměřuje se na prožitkovou stránku tvorby. Rozvíjí citlivost a vnímavost vůči estetickým kvalitám života, tvořivost a citlivost vůči světu a vztahům.*“ (Stiburek In: Slavík ed., 2000, s. 36)

Cílem artefiletiky není léčit, ale v oblasti výchovy přispívat k sebepoznání a k rozvoji pozitivních rysů osobnosti. Artefiletika je dle Slavíka (1997, s. 182) definována jako zvláště pojatá nebo v určitém směru prohloubená výtvarná výchova, která se dotýká pomezí arteterapie a obrací se především k zážitkovému poznávání člověka a jeho kultury a k rozvíjení sociálních, emocionálních a tvořivých stránek lidské osobnosti.

Potměšilová (In: Müller, 2014, s. 83), která se odkazuje na Slavíka, definuje artefiletiku jako výchovné pojetí, ve kterém se spojují expresivní umělecké aktivity s tzv. reflektujícím dialogem. Jde o to, že artefiletika pokládá vlastní uměleckou tvorbu žáků za první poznávací krok, na nějž má navazovat krok druhý, a to reflexe, která je uskutečňována prostřednictvím skupinového dialogu. Reflektivní dialog má sloužit jako zdroj k poznávání lidí, přírody i kultury na základě poznávání sebe sama a jeho cílem je též udržení kulturního povědomí a formování kulturní identity člověka (enkulturaace).

Toto výchovné pojetí využívá uměleckých výrazových prostředků k integrativnímu duševnímu rozvoji a k pozitivní prevenci psychosociálních poruch, zejména u dětí a mladých lidí.

Cílem artefiletiky je v obecném smyslu poskytnout člověku příležitost k odhalení vlastních psychických možností a mezí, dát mu šanci nalézat své místo a své úlohy v lidském společenství, vybavit ho citlivostí k bolesti druhých bytostí a připravit ho k duchovnímu růstu a k nalézání životního smyslu s oporou v lidské kultuře, zejména v umění. V tomto ohledu má artefiletika kromě vzdělávacích cílů v oblasti umění a kultury směřovat k rozvoji tvořivosti, komunikačních schopností, sociální a emoční inteligence a k etické kultivaci žáků. Uvedeným přístupem se artefiletika hlásí k tzv. pedagogickému konstruktivismu a k didaktickým směrům zaměřujícím výuku na rozvíjení kritického myšlení nebo tzv. myšlení vyššího řádu, což znamená učení se rozumět svým vlastním duševním procesům a pohnutkám. (Potměšilová In: Müller, 2014, s. 84)

Právě toto spojení exprese s reflexí odlišuje artefiletiku od běžné výtvarné výchovy a přibližuje ji k arteterapii. Artefiletika si ale neklade za cíl léčit či objasňovat problémy klientů a tato skutečnost jí zas odlišuje od arteterapie a přibližuje k výtvarné výchově. (Potměšilová In: Müller, 2014, s. 84)

Artefiletika je tak považována za specifický průnik pedagogiky a arteterapie. Arteterapie může čerpat z pedagogiky především obecné pedagogické zásady pro práci s klientem, které z pedagogiky čerpá i andragogika. Na druhou stranu v pedagogice resp. andragogice je možné využít ve výchovném a vzdělávacím procesu prvky arteterapie, které směřují k sebepoznání, k rozvoji jedincovy osobnosti a také mohou být prevencí sociálněpatologických jevů. Mohou tedy zesílit a zefektivnit andragogické působení na člověka. Jak píše Potměšilová (In: Müller, 2014, s. 85), expresivní terapie nachází stále častěji své nezastupitelné místo ve speciální pedagogice, která se zabývá *„výchovou, vzděláváním a všeobecnou podporou jedinců s postižením.“* (Potměšilová In: Müller, 2014, s. 85) Právě ve speciální pedagogice se může nejen arteterapie stát pomocníkem na cestě k sebepřijetí klientů s postižením, ale i způsobem, jak se nepoučená populace může dozvědět potřebné informace o světě lidí s postižením. V souvislosti s aplikací na dospělého se expresivní terapie dostaly i do oblasti andragogiky. Speciální andragogika *„se zabývá prevencí a prognostikou zdravotních postižení se zvláštním zřetelem na edukaci, reedukaci, diagnostiku, terapeuticko-formativní působení, kompenzaci, rehabilitaci, inkluzi (integraci), socializaci či resocializaci a vedení dospělých osob, které jsou z důvodu jejich postižení*

znevýhodněny ve společenském životě.“ (Langer a kol., 2006, s. 80) Speciální andragogika tak může podat „pomocnou ruku“ poskytnutím náležité odborné péče těmto lidem v celém spektru jejich životní dráhy. Oblast speciální andragogiky je dělena na jednotlivé disciplíny podle toho, jakým postižením jedinec trpí. V případě práce s těmito klienty je znalost speciální pedagogiky a andragogiky nutností. Oblast speciální andragogiky je ale tak obsáhlá, že by jí mohla být v kontextu arteterapie věnována samostatná práce.

Souvislost mezi artefietikou a arteterapií je možné spatřit také v tom, že arteterapeut může být více či méně artefieticky orientovaný a může arteterapeutické působení směřovat na dospělého i tímto směrem, ovšem pokud je to v té dané situaci vhodné a klient o to stojí.

1.5 Dospělý člověk v arteterapii

V současné době není cílová skupina arteterapeutické intervence nijak vyhraněná nebo vymezená. Arteterapii je možné praktikovat se všemi věkovými kategoriemi a s mnoha různými typy klientů bez ohledu na etnicitu, gender nebo vzdělání, a to hlavně při práci v nemocnicích, školách, v oblasti sociální práce, v neziskových organizacích nebo v soukromých praxích psychologů a psychoterapeutů. I zde je možné najít pole působnosti andragoga, který může pomoci dospělému vytyčit nebo nastínit vhodnou cestu pro sebevyjádření. Dospělými klienty arteterapeuta mohou být:

- Lidé, kteří hledají sebe sama, chtějí se lépe poznat, pochopit, co se v nich odehrává a jaké jsou příčiny jejich chování.
- Lidé, s nejrůznějšími druhy psychických poruch a jedinci s poruchami chování.
- Lidé s mentálním, zrakovým, sluchovým nebo tělesným postižením. Arteterapeuti také pracují s klienty, kteří kvůli svému zdravotnímu stavu nejsou schopni ovládat jemnou motoriku.
- Lidé, kteří se nachází v sociálně-patologickém prostředí nebo jsou ohroženi sociálně-patologickými jevy. Například osoby závislé na návykových látkách, osoby, které vykonávají trest odnětí svobody, oběti domácího násilí, sexuálního zneužívání apod.

- Lidé s chronickým onemocněním, např. onkologicky nemocní pacienti nebo pacienti v terminálním stádiu nemoci.
- Lidé s poúrazovými stavy.
- Lidé, kteří z různých důvodů nechtějí nebo nemohou verbálně komunikovat a další. (Case a Dalley, 2014, s. 8)

Arteterapie tvoří významnou oblast aktivizačních činností u seniorů, které podporují jejich vědomí vlastní hodnoty a pomáhají jim přizpůsobit se novým životním situacím jako například ztrátě určitých schopností, úbytku fyzických sil, ochabnutí zdraví a změnám v ekonomické i sociální oblasti, které jsou se stářím spojené. Arteterapie působí také na cvičení krátkodobé paměti a podporuje kreativitu. Terapeut pracující se seniory by se měl snažit povzbudit klienty k vyšší aktivizaci jejich vitality a flexibility. Při práci je zapotřebí zvolit takové techniky, které odpovídají věku klienta a zabývají se jejich aktuálními problémy (Šicková-Fabrici, 2008, s. 65–67)

Díky arteterapeutické práci se staršími lidmi se do popředí zájmu dostávají témata přirozené součásti života, a sice témata konce života a všeho, co k němu patří. Arteterapie umožňuje stárnoucímu člověku výtvarně reflektovat svou minulost, podívat se na ní z pozitivního úhlu pohledu a čerpat z ní v současnosti. To může být užitečné ve chvílích, kdy má jedinec pocit, že život se hroutí a již nemůže přijít nic, co jej potěší. Může být pro něj příjemný už jen kontakt s různým výtvarným materiálem a především to, že se mu podaří vytvořit něco nového a pro něj hezkého. (Rubin, 2010, s. 179–184)

Klientem může být i fyzicky a psychicky zdravý dospělý člověk, který touží „pouze“ po seberozvoji, sebepoznání a po kvalitnější životě. Arteterapie může fungovat jako forma autoterapie buď za účelem relaxace a odpočinku, vypořádání se s napětím každodenního života nebo jako možnost zvládnout nějaké osobní trauma apod. Pomocí výtvarného umění se dá zpracovat například prožívání úzkosti, nerozhodnosti, zažívání pocitů euforie, radosti apod. Arteterapie je univerzálním způsobem, jak na sobě člověk může pracovat a posouvat se dál. Nabízí možnosti pomoci při zvládnání různých potíží v životě. Může tedy fungovat, jako terapie nebo preventivní péče o sebe sama. Výtvarné tvoření umožňuje jedinci řešit problémy kreativním a užitečným způsobem v každé sféře života. (Rubin, 2010, s. 184–239)

Každý klient je jiný, a proto se s ním vždy musí pracovat individuálně dle jeho stavu, potřeb a požadavků. Díky výhodám, které výtvarná činnost sama o sobě přináší

a díky možnosti volby mezi řadou různých materiálů a technik by měl zkušený arteterapeut vždy dokázat najít cestu vyhovující jak psychickým, tak fyzickým nárokům jedince. Na efektivitu arteterapeutické intervence mají značný vliv specifika jedince. Je zapotřebí zohlednit individuální zvláštnosti, které se týkají druhu a závažnosti jedincovi poruchy, základní osobnostní charakteristiky, temperament, inteligenci, názory, postoje a způsoby chování, frustrační toleranci apod. (Kratochvíl, 1997, s. 321)

Základním předpokladem úspěšnosti arteterapie je klientova motivace ke změně a k řešení svých problémů. Naopak předpoklad neúspěšnosti se objevuje v případě, kdy do terapeutického procesu vstupují lidé nedobrovolně, tento typ terapie odmítají nebo mají zábrany při výtvarném projevu. (Matoušek, 1999, s. 41) Přesto by arteterapeut měl i těmto lidem terapii nabídnout a případné obavy nebo zábrany individuálním přístupem pomoci překonat. V žádném případě by ale neměl být klient k terapii nucen, proto ji není možné provádět u osob, které k ní cítí nepřekonatelný odpor či nechuť, stejně tak jako u osob, které se nacházejí ve stavu zabraňujícím v aktivitě (např. silná deprese, stupor apod.) (Strnadlová, 2006, s. 5)

1.6 Osobnost a odbornost arteterapeuta

Podle Šlemínové (In: Slavík ed., 2000, s. 31) „*arteterapie více než jiné disciplíny svádí k tomu, aby ji provozoval nedostatečně kvalifikovaný terapeut. A systém, který si s arteterapií neví příliš rady, to paradoxně usnadňuje.*“

Jak píše Telec ve svém článku „Arteterapie a právo“, arteterapie jako metoda bývá odbornou součástí léčebné pedagogiky, která je známá v cizině. České právo ale, na rozdíl např. od slovenského, nezná zdravotnické povolání léčebného pedagoga. V českém právním prostředí je proto léčebná pedagogika pojímána mimo zdravotní služby jako součást speciální pedagogiky, popř. psychologie ve školských službách, a to prostřednictvím pedagogických povolání speciálního pedagoga, popř. psychologa. V některých cizích zemích a také na Slovensku patří léčebná pedagogika mezi vysokoškolské studijní obory. (Telec, online, cit. 2019-11-21)

Část léčebné pedagogiky ve zdravotnických službách v České republice právě pomocí dílčího povolání arteterapeuta existovala v letech 2008 až 2017. V roce 2018

však byl arteterapeut vyřazen z okruhu jiných odborných pracovníků ve zdravotních službách, kvůli změně zákona o nelékařských zdravotnických povoláních (zákon č. 96/2004 Sb.) účinné od 1. září 2017. Důvodem prý byl nedostatek lidí, kteří by v tomto ohledu splňovali odbornostní předpoklady. Podle Telece bylo nejdříve vhodné tyto předpoklady revidovat, anebo vyvinout snahu, aby splnění těchto předpokladů bylo dostupné zájemcům z řad veřejnosti, ale samozřejmě s patřičnou zdravotní, pracovní a studijní osvětou. Také se ale neví, nakolik projeví zájem o práci arteterapeuta samotní poskytovatelé zdravotních služeb na trhu. (Telec, online, cit. 2019-11-21)

V Českém právním prostředí bývá pod „rozdrobenou“ oblast léčebné pedagogiky řazena i ergoterapie nebo pracovní terapie. Tomu v České republice odpovídá nelékařské zdravotnické povolání ergoterapeuta nebo mimozdravotnické povolání „jiného“ odborníka ve zdravotních službách, kterým je pracovní terapeut (vedle již zaniklého arteterapeuta). (Telec, online, cit. 2019-11-21)

O ukotvení profese arteterapeuta do legislativního rámce usiluje ČAA, která stanovuje potřebné vzdělání k výkonu tohoto povolání a vychází při tom i z nároků evropských standardů. Člověk, který se chce stát arteterapeutem by tedy měl splňovat následující kritéria (Česká arteterapeutická asociace, online, cit. 2019-11-14):

- Musí mít ukončené (minimálně bakalářské) vysokoškolské vzdělání v pedagogické, sociální, psychologické, zdravotnické nebo umělecké oblasti.
- Musí mít absolvovaný komplexní psychoterapeutický výcvik akreditovaný Českou lékařskou společností nebo Evropskou asociací psychoterapie, který obsahoval sebezkušenostní a supervizní část a další vzdělávání v arteterapii, (například bakalářské studium arteterapie na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, absolvovaný psychoterapeutický výcvik speciálně zaměřený na arteterapii nebo akreditované arteterapeutické kurzy nebo kurzy garantované ČAA či uznaným arteterapeutickým institutem/odborníkem v ČR nebo v zahraničí v rozsahu minimálně dvěstěpadesáti hodin.
- Dále je podmínkou minimálně pětiletá praxe v pomáhajících profesích a z toho dvouletá přímá arteterapeutická praxe s klienty (v rozsahu 500 hodin)
- Důležitou součástí vzdělání je šedesáti hodinová práce pod supervizí a arteterapeutická práce pod supervizí (skupinová 20 hodin a individuální 20

hodin). Dohromady tedy sto hodin supervize. Dle Potměšilové (In: Müller, 2014, s. 98) je definována jako mezilidská interakce mezi supervizorem a supervidovaným s cílem podpořit a rozvinout profesní a osobnostní předpoklady supervidovaného k výkonu práce, aby mohl účinněji pomáhat lidem. Supervize nabízí arteterapeutovi možnost reflexe vlastní práce a sebereflexe.

Jak již bylo zmíněno, české arteterapii stále chybí, i přes snahy ČAA, jasná teoretická, profesní a legislativní vymezení. Česká arteterapeutická asociace sice uvádí potřebné vzdělání k výkonu profese arteterapeuta, ale bez legislativního zázemí, které je velmi důležité, bude arteterapie nejspíš nadále považována za doplňkovou metodu vymykající se obvyklým léčebným postupům, kterou je možné praktikovat bez zvláštní průpravy. Proto arteterapie podle Šlemínové často nevzbuzuje velkou důvěru u odborníků a klientů i přesto, že jsou výsledky arteterapeutické intervence viditelné. Léčebný potenciál umění bývá skrytý a nepochopený. (Šlemínová In: Slavík ed., 2000, s. 30–31) V takto nastaveném systému může docházet k tomu, že funkci arteterapeuta bude často vykonávat nekvalifikovaná nebo nedostatečně kvalifikovaná osoba, které bude umožněno pracovat s duševním stavem klienta. Tím může být ovšem způsobeno více škody než užitku. Přesná nedefinovanost arteterapeuta i samotné disciplíny na jednu stranu umožňuje v praxi různé možnosti a volnost, na druhou stranu ale může nahrávat podvodníkům, kteří narůstající popularity arteterapie využívají.

Pro člověka, který chce pracovat s duševním zdravím svých klientů a pomáhat prostřednictvím umění, je hluboké teoretické a praktické zázemí nutností stejně tak, jako určité osobnostní předpoklady. Požadavky pro výkon profese arteterapeuta tedy vychází ze spojení psychoterapeutických poznatků a umění. Koblicová (In: Slavík ed., 2000, s. 22–23) uvádí, že na arteterapeuta jsou profesní požadavky podobné jako na psychoterapeuta ovšem s tím rozdílem, že u arteterapeuta je navíc vyžadováno výtvarné vzdělání a cítění. Podle Potměšilové (In: Müller, 2014, s. 97–98) by se měl arteterapeut orientovat ve třech základních oblastech:

- V psychologii a speciální pedagogice.
- Ve výtvarném umění a výtvarné výchově.
- V arteterapeutické přípravě.

Psychologické a speciálně pedagogické vzdělání by mělo arteterapeutovi přinést povědomí o fungování lidské psychiky, dále potom informace o různých typech lidského postižení a také informace o přístupech k lidem s postižením. V souvislosti s funkcí arteterapeuta je důležité i vzdělání v oblasti výtvarného umění a disciplín, které s touto oblastí souvisí. Znalost různých výtvarných technik teoreticky i prakticky může arteterapeutovi pomoci při rozvoji tvořivosti klienta. Velmi důležité a přínosné jsou i znalosti z oblasti dějin umění, díky kterým může využívat určitých konceptů, které sloužily k vyjádření nějakých myšlenek, pocitů a stavů. Spolu s klienty může pro toto vyjádření hledat nové či jiné formy uměleckého ztvárnění. Porozumění různým druhům uměleckých děl je možné využít i v receptivní arteterapii.

Další oblastí, která zajišťuje odbornou připravenost, je arteterapeutická příprava prostřednictvím arteterapeutického výcviku, který je přípravou na arteterapeutickou práci s klientem. Sebezkušenostní výcvik vede budoucího arteterapeuta k citlivosti v práci s klientem. Kvalitní výcvik by měl umožnit budoucímu arteterapeutovi vyzkoušet na „vlastní kůži“ fungování různých metod a technik, a tím získat větší citlivost při jejich aplikaci v arteterapeutické praxi.

Koblicová (In: Slavík ed., 2000, s. 23) dělí arteterapeuty na „prvoprocsovové“ a „druhoprocsovové“. Prvoprocsový arteterapeut vychází z přístupu „art as therapy“ a je především výtvarníkem, který tíhne k samotnému procesu tvorby. Orientuje se v nejrůznějších výtvarných technikách a prostředcích teoreticky i prakticky. Předpokládá se tedy jeho vlastní zkušenost s výtvarnou činností a měl by být vzdělán také v psychoterapii. Oproti němu druhoprocsový arteterapeut vychází z přístupu „art-psychotherapy“ a je hlavně psychoterapeutem, který má vztah k umění, výtvarné citění a inklinuje k práci s uměleckým výrazem. Zaměřuje se více na slovní reflexi a popis tvorby. V každém přístupu je přitom kladen důraz na klientovy potřeby a schopnosti, podle kterých arteterapeut volí a aplikuje jednotlivé přístupy tak, aby byla arteterapie pro klienta účinná a tím pádem přínosná.

V artpsychoterapii, kde jde o psychoterapeutické zpracování výtvarných děl klientů, je nutná znalost arteterapeutické diagnostiky a interpretace artefaktů. Lhotová (In: Potměšilová, 2010, s. 53) uvádí celou řadu oblastí, na které je důležité se zaměřit. Například zaměření se na artefakt jako celek, na to, zda zpracování artefaktu odpovídá věku (nehodnotí se umělecké schopnosti), na volbu tématu (pokud nebylo zadáno

terapeutem) na použité symboly a barvy, které mají hlubokou symboliku, formát, významová pole, obsah, kompozici a celkový projev klienta před, při a po výtvarném procesu. V těchto oblastech jsou kladeny velmi vysoké nároky na zkušenost arteterapeuta. Tu lze nabýt kromě studia arteterapie často až mnohaletou praxí. Pro vyvozování nějakých závěrů je zapotřebí mít „nakoukaných“ mnoho obrázků, a také nestačí pouze jeden klientův výtvar nebo jedna návštěva arteterapeutického ateliéru.

Existují různé standardizované diagnostické nástroje, které jsou využívány nejen terapeuty, ale také psychology a psychiatry. Tyto testy se lze naučit na specializovaných kurzech a výcvicích a není možné, aby se k nim dostala osoba z řad laické veřejnosti. Jde například o projekční Baum test (test stromu), Luscherův barevný test, test kresby lidské postavy a další. Tyto testy mají přesně daná pravidla pro interpretaci jednotlivých detailů. Potom jsou také testy, na které žádné výcviky potřeba nejsou a interpretace je možná více méně intuitivně (např. kresba domu nebo kresba začarované rodiny). Často se jedná o arteterapeutovy hypotézy a metaforami a asociacemi vyjádřené různé úhly pohledu, které pomáhají k dosažení arteterapeutických cílů. Pravidla arteterapeutické diagnostiky a interpretace artefaktů však v této práci nejsou, vzhledem k rozsahu a tématu práce, dále rozebírány.

Pro práci terapeuta jsou, kromě dostatečného vzdělání, velmi důležité i osobnostní předpoklady, které nejsou absolvováním kurzů a výcviků zaručeny. Patří k nim například vnitřní stabilita, která se projevuje odolností vůči psychické zátěži, dále nezkršené vnímání a přijetí sebe sama, bezvýhradné přijetí klienta, empatie a umění být sám sebou v každém okamžiku. (Vymětal, 2010, s. 126) Je velmi důležité, aby arteterapeut nepostrádal určité morální kvality, kreativitu, intuici, schopnost improvizace a umění spojovat věci do souvislostí. Měl by umět předvídat různé scénáře, které mohou nastat, stanovit jasné terapeutické a diagnostické cíle, vytvořit bezpečné prostředí, citlivě pomáhat klientovi a povzbuzovat ho. Jeho komunikativní schopnosti by měly být na velmi dobré úrovni, aby dokázal hovořit s klienty s komunikačními problémy atd.

Zpočátku byla arteterapie v České republice středem zájmu převážně lékařů a psychologů. Postupným transformováním pojetí psychické léčby a rozvojem arteterapie v dalších oborech je v současné době v roli arteterapeuta možné spatřit také například speciální pedagogy, výtvarné pedagogy, výtvarné umělce, sociální

pracovníky, zdravotní sestry a další. (Slavík ed., 2000, s. 8) Už se ale nepíše o tom, zda všichni splňují výše zmiňované požadavky.

2 ANDRAGOGIKA JAKO DOPROVOD NA CESTĚ ŽIVOTEM

Andragogika je vědou relativně mladou, neustále se vyvíjející, a dosud ne zcela jednoznačně definovanou. Existují tak rozdílné nebo zcela protichůdné názory na její vymezení, obsah, poslání nebo místo v postavení ostatních pedagogických věd. Její pojetí bývá velmi široké a v odborné literatuře lze nalézt mnoho definic andragogiky a jejího vymezení, přičemž je nutné zdůraznit, že jedna definice není nadřazena druhé. Také je velmi obtížné a metodologicky problematické hovořit o andragogice obecně, neboť se musí rozlišovat mezi andragogikou jako vědní disciplínou, andragogikou jako studijním oborem a andragogikou jako polem praxe.

Zaměření na praxi je v andragogice velmi důležité, protože andragogika je vědou, která nejen že z praxe vychází, ale také pro praxi tvoří a z toho důvodu bývá označována jako věda aplikovaná. Dle Bednařikové *„její poznatky slouží praktickým opatřením v oblasti společenských vztahů, dokonce jsou rozvíjeny právě na základě formulovaných společenských potřeb“*. (Bednařiková, 2012, s. 15) To dokládá i Šimkovo tvrzení, který chápe andragogiku jako *„živou disciplínu, kterou není možné vtěsnat do nějakých daných schémat, protože vždy něčím přesahuje. Její houževnatost pramení z toho, že není jako ostatní humanitní vědy, které jsou vědami o člověku, ale jako jediná je vědou pro člověka.“* (Šimek, 1996, s. 1)

Zároveň má andragogika charakter multidisciplinární, tzn., že využívá teorie, metodologie a terminologie různých jiných vědních disciplín jako například sociologie, psychologie, pedagogiky a dalších. Dle Dvořákové a Šeráka (2016, s. 16–17) poskytuje sociologie andragogice prostor pro pochopení vnějších faktorů, které ovlivňují vzdělávací procesy a psychologie je nezbytnou složkou pro pochopení faktorů vnitřních. Z pedagogiky andragogika převzala poznatky týkající se didaktiky, metodiky a zákonitostí vzdělávání. Mezi další opěrné vědy patří také například filosofie, kulturologie, antropologie, ekonomika a další.

I přesto, že v českém prostředí neexistuje univerzálně přijímaná definice andragogiky, je v některých odborných publikacích uváděna definice podle „Výkladového slovníku vzdělávání dospělých“, ve kterém je andragogika definována jako:

„věda o výchově dospělých, vzdělávání dospělých a péči o dospělé, respektující všestranné zvláštnosti dospělé populace a zabývající se její personalizací, socializací a enkulturací.“ (Palán, 1997, s. 16)

Výchovou je v andragogice myšlen proces, který se soustřeďuje na utváření osobnosti a působí hlavně na vůli a city člověka. Oproti tomu vzděláváním je míněn proces tzv. „dotváření osobnosti“ pomocí předávání informací, dovedností, zvyků a návyků a v neposlední řadě také kultury. (Bednaříková, 2012, s. 10) Za dospělého je v andragogice dle Palána (2002, s. 51) považován člověk, který je sociálně zralý (ekonomicky nezávislý), citově zralý (nezávislý na rodičích), biologicky zralý (schopný počít potomka), sociologicky zralý (identifikuje se s individuálními sociálními potřebami a uspokojuje je) a mentálně zralý (přijímá zodpovědnost za své sociální role). Hlediskem dospělosti je například i věk. Nemusí však znamenat, že jedinec starší osmnácti let vždy splňuje tato kritéria. Dospělost nelze považovat za dokončenou etapu lidského života. Dospělý člověk se vyvíjí neustále, a proto je na něj třeba působit a vychovávat ho k opravdové zralosti. Výchova není omezena pouze na školu a na dětství, je důležitá ve všech etapách života a vzdělávání by mělo být procesem celoživotním.

Koncepci andragogiky je možné rozlišit na užší pojetí, kdy je andragogika chápána především jako věda o vzdělávání dospělých a širší pojetí, které se od užšího pojetí vymezuje tím, že je integrálního charakteru, a je tedy možné ho charakterizovat jako veškeré působení na dospělé v nejširším slova smyslu. Nejedná se tedy jen o výchovu a vzdělávání dospělých v teorii a praxi, ale jde také o jejich péči, o oblast sociální činnosti a také kulturní práci.

2.1 Integrální andragogika

V souvislosti s využitím arteterapie jako prostředkem andragogické intervence je nejvhodnější vycházet právě z širšího neboli integrálního pojetí andragogiky, které je založené na širokém pojetí výchovy, která se neomezuje pouze na vytváření osobnosti, ale také ji v celoživotním rozměru formuje. S širším neboli integrálním pojetím andragogiky je spojován především jeho zakladatel Vladimír Jochmann. Andragogiku

je možné nazvat vědou integrální, jelikož spojuje pohledy mnoha vědních disciplín, integruje všechna období životní cesty člověka a také zkoumání jevů a procesů, kterým je jedinec vystaven v prostředí nepřetržitých společenských změn. (Šimek, 1996, s. 3) Integrální andragogiku je tedy možné pojmut jako aplikovanou vědu o:

- Mobilizaci lidského kapitálu v prostředí sociální změny.
- Orientaci člověka v kritických uzlech jeho životní dráhy či při problémovém průběhu jeho životní dráhy.
- Animaci dospělého člověka.
- Sociálních a individuálních souvislostech změn syntetického statusu.
- Vyrovnávání se dospělého člověka se sociálními institucemi. (Bartoňková, 2004, s. 176–179)

Pro tuto práci je v souvislosti s arteterapií velmi podstatné vymezení andragogiky jako aplikované vědy o orientování člověka v kritických uzlech jeho životní dráhy nebo při problémovém průběhu jeho životní dráhy. V tomto pojetí je důraz přenesen na socioterapeutický a psychoterapeutický vztah k jedinci, který se pomocí vlastních sil nedokáže vypořádat s životními peripetemi. Zde je základní opěrnou vědou psychologie, a proto lze tento koncept andragogiky označit za psychologizující. (Bartoňková a Šimek, 2002, s. 13) V takto vymezeném předmětu andragogiky se v popředí nachází dimenze péče, kterou je možné chápat jako záměrné zajištění psychických a sociálních podmínek pro výchovu a seberealizaci dospělého. (Jochmann, 1992, s. 14)

Dalším významným vymezením je pojetí andragogiky jako vědy o takzvané animaci dospělého člověka. Animace (neboli oduševňování) je vztažena na socializaci, resocializaci, enkulturaci a na edukaci a je možné ji chápat jako proces humanizace člověka, který nikdy nekončí. Animační působení může být buď záměrné nebo nezáměrné a přitom respektuje vazby sociálně kulturního a sociálně ekonomického prostředí. Důležité je podotknout, že animace dospělého člověka je procesem zřetelně nebo skrytě přítomným v každé z definic andragogiky. Při zaměření se na jakýkoli předmět andragogiky, je vždy středem zájmu sociální aktér s jeho problémy a hlavní roli hrají nástroje, techniky a metody určené k odstraňování těchto problémů. (Bartoňková a Šimek, 2002, s. 13–16) V animačním působení má být přítomna pozitivní motivace, vedení a podněcování v hledání sebe sama. (Palán, 2002, s. 19) Beneš

definuje animaci jako „*působení na mysl, duši, myšlení, cítění, chtění, kultivaci a humanizaci člověka.*“ (Beneš, 2014 s. 51)

Animace tedy klade důraz na mentální, fyzický a emocionální život lidí tak, aby to podporovalo rozšiřování jejich zkušeností, vysoký stupeň seberealizace a sebevyjádření. Také ji lze pojmut jako rozvíjení duchovní dimenze člověka, jako působení na mysl a duši člověka. V tomto ohledu může umění nesporně sehrávat svou důležitou roli a napomáhat tak andragogice nejen při animaci dospělého, ale i při jeho učení, motivaci a seberealizaci formou, která se při běžné komunikaci nevyužívá. V této souvislosti je zapojení arteterapie nebo jiných expresivních terapií velmi hodnotné, neboť lidem umožní vyjádřit a poznat, co všechno se v nich skrývá, co v nich nechává působení jejich okolí nebo to, jak vnímají ostatní.

Vladimír Jochmann (1994, s. 18–19) chápe lidi jako společenské bytosti, které existují pouze ve společnosti a společností, přičemž vztah člověka a společnosti se utváří hlavně pomocí výchovy, která je jednou ze základních společenských funkcí. Vychází z velmi široké koncepce výchovy založené na sociologii, která zahrnuje jak vzdělávání dospělých, tak výchovu jako ovlivňování a formování dospělé osobnosti a také péči. Péče je jednou ze základních složek výchovného procesu, neboť jde o vytváření psychických a sociálních podmínek pro výchovu, vzdělávání, seberealizaci člověka a výkon jeho sociálních rolí. Další složkou je edukace, kterou je dle Jochmanna možné chápat jako utváření osobnosti prostřednictvím personalizace a socializace. Personalizace formuje jedince jako společenskou bytost a kultivuje ho po všech stránkách. Socializace člověka vpravuje do společnosti, pomáhá mu při osvojování sociálních pravidel a připravuje ho na výkon sociálních rolí. Poslední složkou je vzdělávání, které lze chápat jako přenášení kulturních obsahů a také přenášení a osvojování si poznatků, informací, návyků a dovedností, které jsou potřebné pro výkon sociálních rolí. (Jochmann, 1992, s. 14)

Určité principy integrální andragogiky se shodují s prací Heinricha Hanselmana, v jehož pojetí má andragogika znatelný terapeutický charakter, neboť andragogiku vymezuje jako pomoc dospělým a jako formu poradenství pro dospělé nejen ve vzdělávání, ale i v nejrůznějších životních situacích. Hanselmann totiž chápal kategorii výchovy ne z pedagogického hlediska, ale jako sociální funkci. Výchovu považoval za celoživotní proces, do kterého spadá také péče. Výchova dospělých, stejně jako

vzdělávání musí být dle něho založena na rozdílných metodách respektujících osobnost dospělého a jeho individualitu. (Bartoňková, 2004, s. 156–157) Podle Hanselmana je také úlohou andragogiky zprostředkovat dospělému vědomosti tak, aby se naučil, jak je transformovat do „vhodného jednání“. Práce s dospělým má potom vést k posílení vědomí zodpovědnosti jedince. Jelikož vzdělávání dospělých vnímá jako příležitost, andragog musí podporovat u dospělých uvědomění si potřeby dalšího sebezvoje právě formou vzdělávání. Klade také velký důraz na praktické uplatnění získaných poznatků v životě. (Matulčík, 2004, s. 76–85) Hanselmann Přichází s konceptem pozitivního formování člověka, který je pojímán jako tří složková bytost, která zahrnuje biologický organismus, charakter a ducha, přičemž formování jednotlivých složek se potom v andragogice projevuje právě v oblasti výchovy, vzdělávání a péče. (Palán, 2002, s. 162)

Psychologizující pojetí andragogiky je možné spatřit i v díle Petra Jarvise, podle kterého je veškeré andragogické působení protkáno základním procesem, který označuje jako „human learning“. Vzdělávání dle Jarvise vždy zahrnuje na prvním místě dialogický vztah, ve kterém lidé komunikují a sdílejí mezi sebou své zkušenosti, takže jejich lidská podstata může více vyniknout. (Jarvis In: Thelenová, 2014, s. 44) Partnerem učícího se je podle Thelenové právě učitel, trenér nebo terapeut. Základem profesní role učitele je podle ní lidský rozměr, vztah, reflexe a sebereflexe a jedním z učitelových zásadních cílů by mělo být pomáhat učícímu se, aby se stal nezávislým. (Thelenová, 2014, s. 79) Jedná se zde tedy o proces vědomého i nevědomého, záměrného i nezáměrného učení se v každém okamžiku našeho života.

Terapeuticky laděné pojetí andragogiky nebo psychologizující pojetí se však nemusí nutně vztahovat jen na kritické situace nebo chvíle života. V současné době, kdy si vysoké nároky osobního i profesního života mohou vzít svou daň v podobě psychického vyčerpání nebo syndromu vyhoření je zdůrazňována i psychohygienu. Potom člověk může chtít vyhledat rádce nebo průvodce, který by mu s jeho komplikovanou situací pomohl. V tuto chvíli je andragogika schopná pomoci člověku zorientovat se ve svém životě nebo rozpoložení, najít motivaci ke změně, řešení problému nebo k tomu jít dál, prozkoumat svůj potenciál a opět najít chuť do života.

2.1.1 Akční pole integrální andragogiky

Pro význam dalšího textu práce je nyní nutné vymezit akční pole integrální andragogiky, aby bylo jasné, do jakých sfér může integrální andragogika větší či menší měrou zasahovat. Jochmann (1992, s. 20) uvádí tyto hlavní oblasti akčního pole integrální andragogiky:

- Oblast vzdělávání, která zahrnuje vzdělávání školské (vysokoškolská pedagogika všech oblastí), podnikové, rekvalifikační, mimoškolské, vzdělávání prostřednictvím kursů, přednášek apod.
- Oblast edukace, která zahrnuje politickou a občanskou výchovu, podnikovou výchovu, kulturní výchovu, propagaci a reklamu, průzkum trhu, marketing, prevenci a výchovnou práci v oblasti kriminalistiky, zdravotní osvětu a lékařskou andragogiku, rehabilitaci, vojenskou výchovu, tělesnou výchovu, prevenci a výchovnou péči v oblasti sociálně patologických jevů.
- Oblast péče, která zahrnuje kulturní a kulturně výchovnou práci (včetně knihovnictví, muzeologie, památkové péče aj.) podnikovou péči o lidi (personalistika), sociální péči, včetně gerontologie, poradenství aj., postpenitenciární péči, volný čas, zábavu, rekreaci, seberealizaci.
- Oblast funkcionálního působení, kam spadají masové komunikační prostředky a jejich výchovné a kulturně výchovné působení, řadí se sem i působení prostředí (ekologie, sociální ekologie, bydlení apod.) a výchovné působení výchovně nespecifických organizací.

V souvislosti s působením umění prostřednictvím arteterapie je na první pohled jasné, že svým určitým poměrem může arteterapie zasahovat do všech výše uvedených oblastí. Velmi důležité je zde i funkcionální působení, kdy je vzdělávání nezáměrné, bezděčné nebo náhodné (Jochmann, 1994, s. 18). Jde patrně o nejběžnější formu učení, jelikož se člověk učí jakoukoli činností, kterou provozuje, a to nejen ve škole nebo čase tomu určeném. V mnoha oblastech je nezáměrné učení efektivnější než záměrné, protože může lépe odpovídat reálnému životu. Z pohledu celoživotního učení se dospělého člověka je možné proces umělecké tvorby spojit i s teorií zkušenostního učení a učení se zážitkem.

Na základě uvedených hlavních oblastí akčního pole andragogiky klasifikoval Jochmann (1992, s. 21) instituce, ve kterých probíhá výchova a vzdělávání dospělých, přičemž zastává názor, že nejúčelnější je členit výchovu a vzdělávání dospělých právě podle níže uvedených institucí, což odůvodňuje jednak prolínáním jednotlivých druhů a typů výchovného působení a dále také potřebou přípravy patřičně vzdělaných pracovníků pro tyto instituce. Ti se mohou pochopitelně uplatnit i v řadě dalších institucí. Jedná se o:

- Instituce mimoškolního vzdělávání.
- Podnik, podnikovou sféru a pracovní sféru.
- Širokou oblast sociální péče a sociální práce.
- Kulturní a kulturně výchovná zařízení všeho druhu.

Z těchto všech výše vymezených předmětů andragogiky je zřejmé, v jak široké oblasti integrální andragogika působí a jakých oblastí se dotýká. Je však nutné konstatovat, že všechna tato vymezení se většinou neodráží v koncepcích a profilacích studia andragogiky na vysokých školách, kde nelze připravit kvalifikované odborníky pro všechny různorodé profesní oblasti. Také velmi záleží na zaměření jednotlivých kateder. Proto je důležité, aby si andragog dále doplňoval a prohluboval své vzdělání v té oblasti, která ho zajímá a které se chce například v budoucnu věnovat. Tím může získat potřebné kompetence k výkonu dané činnosti nebo profese, které jsou ohraničeny zákonem a je tedy nemožné, aby je vykonával.

V současnosti se arteterapie uplatňuje také v sociální sféře, a to při práci s duševně nemocnými klienty, s klienty trpícími závislostmi nebo jiným dlouhodobým problémem. Pracuje se s ní při psychoprophylaxi, poradenské praxi i v oblasti prevence. (Česká arteterapeutická asociace, online, 2019-12-06)

2.1.2 Kvalifikace a kompetence andragoga v kontextu arteterapie

Role andragoga je tak široká, jako samotné pojetí andragogiky, a proto se na ní lze dívat z mnoha různých perspektiv. Již zmiňovaný Heinrich Hanselmann považoval roli andragoga za poslání, které má pomoci dospělému jedinci během jeho života a zmiňoval dva přístupy andragoga ke klientovy. Terapeutický přístup založený na

„sestoupení k člověku a tápání s ním ve tmě“ a poradenský, kdy se jedná o formu poradenství určené dospělým v nejrůznějších životních situacích. (Matulčík, 2004, s. 76–85)

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, andragogika je vědou, která čerpá poznatky z jiných opěrných věd. To dokládá i tvrzení Beneše, který uvádí, že andragogika „*může využívat a využívá i poznatky a výsledky jiných oborů, při poradenství např. psychologie. Andragogická praxe je pak výsledkem různých vlivů a přístupů, které nejsou jen ze samotné andragogiky odvoditelné.*“ (Beneš, 2014, s. 18)

V souvislosti s tématem andragogického působení na dospělého člověka, které má směřovat k rozvoji jeho individuálního potenciálu, je nutné „opřít se“ právě o vztah andragogiky a psychologie. A to platí i ve spojitosti s působením umění a uměleckých prostředků.

Potměšilová (In: Müller, 2014, s. 86) odkazující se na Plhákovou definuje psychologii jako vědu, která se zabývá lidským chováním, mentálními procesy a tělesným děním, včetně jejich vzájemných vztahů a interakcí. Vymezuje její čtyři základní cíle:

- Popsat projevy chování a duševního dění. Psychologové se snaží zjistit, jakým způsobem lidé myslí, cítí a jednají v nejrůznějších situacích.
- Vysvětlit získané údaje prostřednictvím různých teorií, které definuje jako ucelené soustavy hypotéz, názorů a myšlenek.
- Předvídat lidské chování, prožívání a reakci člověka v dané situaci, pokud dojde k naplnění dvou výše zmíněných cílů a získají se potřebné informace.
- Zvyšovat lidskou spokojenost a zdraví, čímž se psychologové řadí do oblasti pomáhajících profesí. O to samé se snaží i arteterapie a andragogika.

Pro arteterapeutické působení je nutné využívat poznatků z psychologie jako je např. znalost jevů, chování a reakce lidí v konkrétní situaci a na základě těchto znalostí potom aplikovat vhodný způsob práce s klientem.

Při popisu ideálního pedagoga (tedy i andragoga) se autoři v odborné literatuře opírají o kompetence. Kompetence můžeme posuzovat jako schopnost vykonávat činnost. Abychom mohli v této činnosti dosáhnout výkonu, je vše založeno na schopnostech, dovednostech, osobních vlastnostech a neméně důležité jsou i zkušenosti pracovníka (Urban, 2004, s. 83). Kompetence můžeme posuzovat jako profesní znalosti,

dovednosti, schopnosti, které jsou nutné pro vykonávání andragogické profese. Stejně tak je neméně důležité osvojit si normy, postoje a hodnoty pro tuto pracovní pozici. Rovněž Hroník (2007, s. 62–63) popisuje kompetence jako soubor znalostí, dovedností, zkušeností a vlastností, které jsou nápomocny a podporují dosažení cíle. Jde tedy o rozsáhlý pojem, který je spojen s celoživotním vzděláváním.

Veteška (2016, s. 181–183) vidí andragoga jako odborníka, který působí v oblasti výchovy, vzdělávání a rozvoje dospělých jedinců ve školství i v mimoškolním prostředí. Andragog dle něj zahrnuje škálu aktivit, činností a procesů přesahujících andragogický kontext. Měl by být kvalifikovaným odborníkem s vysokoškolským vzděláním a působit v oblasti výchovy, vzdělání, rozvoje a poradenství. Za nezbytné andragogické kompetence se dle autora považují:

- Prosociální (osobnostní) kompetence.
- Andragogické kompetence (souvislost se vzděláváním a učením dospělých).
- Odborné neboli profesní kompetence (znalosti, dovednosti).
- Metodické kompetence (přípravy projektů, vzdělávacích akcí).
- Manažersko-organizační kompetence.

Oproti tomu Beneš (2008, s. 95) ve své publikaci píše, že nelze zcela určit kvalifikaci andragoga a kompetence. Požadavky na andragoga jsou náročné a srovnatelně vysoké tak, jako na ostatní vedoucí pracovníky. Andragog působí v různých činnostech a také v různých profesních rolích. To dokládá i skutečnost, že v poslední době mají andragogové nové možnosti pracovního uplatnění, zejména v soukromém sektoru či neziskových organizacích, ale i ve státní správě. Často působí jako odborníci v oblasti řízení lidských zdrojů na podnikových útvarech, které se zabývají personálním managementem apod.

Jednou z oblastí využití arteterapie je i oblast sociální práce. Jak již bylo zmíněno výše, integrální andragogika v pojetí Vladimíra Jochmanna do oblasti sociální práce a péče zasahuje. Nicméně Hlava I. osmé části zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, která stanovuje předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka, se v § 110 v bodě o odborné způsobilosti k výkonu povolání sociálního pracovníka o andragogickém vzdělání nezmiňuje. Část devátá stejného zákona (§ 115) ale definuje okruh pracovníků v sociálních službách, který zahrnuje mimo jiné i pedagogické pracovníky a manželské a rodinné poradce, kteří poskytují sociální služby. V § 116

deváté části je psáno, že pracovníkem v sociálních službách je ten, kdo vykonává, mimo dalších uvedených oblastí, „základní výchovnou nepedagogickou činnost spočívající v [...] provádění volnočasových aktivit zaměřených na rozvíjení osobnosti, zájmů, znalostí a tvořivých schopností formou výtvarné, hudební a pohybové výchovy, zabezpečování zájmové a kulturní činnosti.“ (Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, online, cit. 2019-11-28)

Pátý odstavec deváté části (§ 116) uvádí, že součástí odborné způsobilosti pracovníka v sociálních službách je, až na některé výjimky, které s andragogickým vzděláním nesouvisí, absolvování akreditovaného kvalifikačního kurzu. Podmínkou odborné způsobilosti manželského a rodinného poradce je v odstavci 1 § 116 téže části vysokoškolské vzdělání, kromě jednooborové psychologie, v humanitním směru a současně absolvovaný postgraduální výcvik v metodách manželského poradenství a psychoterapie v rozsahu minimálně 400 hodin nebo jiný psychoterapeutický výcvik akreditovaný ve zdravotnictví v patřičném rozsahu. (Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, online, cit. 2019-11-28)

Z toho vyplývá, že vystudovaný andragog nemůže vykonávat povolání sociálního pracovníka. Chce-li být andragog arteterapeutem v sociálních službách, je zapotřebí absolvování např. oboru Sociální práce, a tím splní podmínku odborné způsobilosti k výkonu povolání sociálního pracovníka v souladu se zákonem o sociálních službách. To opět dokládá fakt, že pro vystudovaného andragoga je další vzdělávání nezbytné a důležité.

Shrnutím definic uvedených autorů se popis ideálního andragoga opírá o kompetence, které lze posuzovat jako znalosti, připravenost vykonávat určitou činnost, plnit určité sociální role, chovat se určitým způsobem. Jedná se tedy, jak již bylo zmíněno výše, o rozsáhlý pojem, který je spojen s celoživotním vzděláváním. V rámci celoživotního vzdělávání se andragog dále vzdělává a doplňuje si poznatky podle svého zaměření například dalším studiem na vysoké škole, odbornými semináři, akreditovanými kurzy apod.

Kompetence samy o sobě nestačí k plnohodnotnému výkonu andragoga, ale lze je považovat za pevný základ, na kterém se dá dále stavět. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání vymezuje šest klíčových kompetencí, které jsou všeobecně

známé, často citované a jsou nezbytné pro uplatnění v pracovním a sociálním životě každého jedince. Jsou to:

- Kompetence k učení – jsou důležité pro zvyšování kvalifikace andragoga a schopnost jeho celoživotního vzdělávání.
- Kompetence k řešení problémů – umožňují andragogovi volit vhodné způsoby řešení, využívat získané znalosti a dovednosti při řešení konkrétních situací, vyhledávat informace vhodné k řešení problému, samostatně umět řešit problémy.
- Kompetence komunikativní – jsou pro andragoga stěžejní, nejdůležitější a zásadní součást pomáhajících profesí, naslouchat a porozumět ostatním, schopnost smysluplně formulovat a vyjadřovat své myšlenky a názory.
- Kompetence sociální a personální – umožňují andragogovi pracovat v týmu dalších odborníků, ohleduplně jednat s klienty.
- Kompetence občanské – umožňují člověku chápat základní principy společenských norem a zákonů, schopnost vážit si ostatních a respektovat je.
- Kompetence pracovní – jsou založeny na utváření vztahu jedince k práci, pomáhají dodržovat pravidla a pracovní podmínky, dodržovat závazky a povinnosti.

Profese andragoga zahrnuje řadu odborných činností a aktivit a je velmi různorodá. Andragog zastává různé profesní role. Je to role lektora, dále také role poradce, konzultanta, v některých případech i diagnostika, ochránce, manažera. Každá role je ke konkrétnímu klientovi jedinečná, a s každou rolí je spojeno i určité očekávání, které se týká chování andragoga. Aby andragog vyhověl profesním požadavkům, musí být erudovanou osobností. To se týká jak potřebných klíčových kompetencí a odborné kvalifikace, tak i charakterových vlastností. V odborné literatuře se všechny uvedené požadavky na výkon profese andragoga opakují, prolínají, doplňují a těsně spolu souvisí. Jako i v jiných profesích platí, že dobrým pracovníkem je člověk, který je připravený.

3 ANDRAGOGICKÁ INTERVENCE

Intervence je konkrétním vyjádřením interakce a tu lze popsat jako vzájemné působení, přičemž andragogická interakce spolu s obsahem vzdělávání a jeho didaktickou transformací tvoří takzvané kurikulum, které zahrnuje proces, prostředí a prostředky k dosažení určitého cíle. (Bartoňková a Šimek, 2002, s. 33)

Pokud je na interakci nahlíženo jako na vzájemný vztah vzdělavatele a vzdělávaného, existují tři paradigmaty, kterými je možné se zabývat. Paradigma sociotechnické, kdy vzdělavatel má moc a nástroje k předávání vědomostí pasivnímu vzdělávanému, který pouze dané informace přijímá. Dále emancipační paradigma, které sebou přináší autonomii vzdělávaného, který má právo na svou vlastní cestu rozvoje. A poslední je paradigma komunikační, které zdůrazňuje nezbytnost principů komunikačního jednání a rovnost mezi vzdělavatelem a vzdělávaným. (Bartoňková a Šimek, 2002, s. 27–28)

Andragogickou intervencí by bylo možné v souvislosti s tématem této práce popsat jako pomoc člověku, který se ocitl při své životní cestě v nějaké krizi. Jejím úkolem je navrátit ho zpět do psychické rovnováhy, která byla právě krizovou životní událostí narušena. Z hlediska andragogiky jde o intenzivní a komplexní praktickou pomoc jedinci a lze do ní zahrnout například facilitaci komunikace, poskytování emocionální podpory, podporu uvolňování napětí a emocí, optimalizaci nebo mobilizaci zdrojů klienta a konfrontaci s realitou. Může jít o jakékoli působení andragoga na svého klienta a jejich vzájemný vztah. (Špatenková, 2004, s. 14–17)

Podle míry direktivity ze strany andragoga Kopřiva (2006, s. 49–50) rozlišuje čtyři druhy intervencí a zároveň zdůrazňuje, že pokud má andragog dosáhnout kvalitní změny, tak je nejvhodnější zvolit postup nedirektivní:

- Instrukce – je direktivní typem intervence a probíhá formou příkazu, zákazu nebo i rady a doporučení. Vždy musí být obsažen nějaký návod k jednání, který je opřen o hodnocení dané situace. Instrukce musí klienta nějakým způsobem oslovit.
- Komentář – je nedirektivním typem intervence, který v sobě žádný návod k řešení problému neobsahuje. Andragog může klientem popisovaný problém

okomentovat odlišným způsobem než klient, a tím ho představit v jiném úhlu pohledu a odhalit některá hlediska, která si klient neuvědomoval.

- Kladení otázek – může napomáhat klientovi nahlížet na jeho vlastní problém z jiného úhlu. Otázky by měly být kladeny tak, aby sám klient přišel na to, co by chtěl změnit. Aby přišel na nové myšlenky. Neměly by naopak být kladeny tak, aby nabádaly ke konkrétní odpovědi.
- Rezonance – Intervent (andragog) pouze zrcadlí to, co klient říká. Zdůrazňuje a opakuje hlavní klientovy myšlenky, a tím mu dává najevo, že ho poslouchá a chápe.

Podle charakteru pomoci nalézá andragogická intervence dle Novosada (2000, s. 62) uplatnění v nejdůležitějších oblastech společenské praxe: ve vedení a informování, v doprovázení a naslouchání, v poradenství nebo například i v terapii.

Vedení a informování je metodou, při které andragog předává informace směrem ke klientovi, který je zpracovává a za pomoci získaných poznatků se snaží problémovou situaci vyřešit. Problémem zde může být jednosměrné předávání zkrácených informací od odborníka směrem ke klientovi, které nemusí vést k vyřešení samotného problému.

Doprovázení a naslouchání je další formou andragogické intervence, kdy podle Novosada pouhým sdílením problému s další osobou a posloucháním dochází u klienta ke snižování prožívaného pnutí. Novosad (2000, s. 62)

Pojem poradenství se v dnešní době vyskytuje v mnoha oblastech lidské činnosti, a proto je jeho definice velmi složitá. Mohlo by být definováno jako vztah mezi poradcem a klientem, který vznikl na základě klientova přání vyřešit jeho osobní problém. (Jurkovičová a Regec, 2013, s. 10–11) Pokud se opomine poradenství laické, kdy se jedná o neformální předání rady především z řad zkušenějších blízkých (rodina, přátelé atd.), je možné se setkat s poradenstvím profesionálním, kdy jde o vztah mezi odborníkem a klientem, který se řídí určitými pravidly a normami.

Andragogické poradenství je specifická forma andragogické práce, která pomáhá lidem při překonávání krizových a zátěžových situací, které se vyskytnou v průběhu jejich životní dráhy. Poradenství lze rozlišit na preventivní a nápravné a to podle situace, ve které se klient nachází v okamžiku prvního kontaktu s odborníkem. Preventivní poradenství je zaměřeno především na klientův osobní růst a cílem andragoga je zde naučit klienta vyhodnocovat situace a předejít vzniku krize. Nápravné

poradenství se využívá v případě, pokud klient řeší svůj aktuální problém. V tomto případě je jeho úkolem ukázat jedinci, jak lépe využít a rozvinout své možnosti. Často jde pouze o pomoc s ohraničením problému, než jeho samotné vyřešení. (Švec, 2008, s. 61) Andragog nabízí řadu nápadů, námětů, návodů či rad.

Andragogické poradenství tedy může být v kombinaci s využitím arteterapie jedním z nástrojů pro prevenci vzniku zátěžové situace nebo při provázení dospělého na jeho životní dráze, kde se vyskytují určité kritické uzly. Kritický uzel je situací, kterou člověk prožívá a dochází při ní k nečekaným a často dramatickým změnám. Jde o překážku, kterou člověk nemůže, nedokáže nebo neumí překonat. Kritický uzel je možné definovat jako *„přechodný stav vnitřní nerovnováhy způsobený kritickými životními událostmi nebo takovými událostmi, které vyžadují zásadní změny a řešení.“* (Špatenková, 2004, s. 15)

3.1 Cíle andragogické intervence v rámci arteterapie

Cíle andragogické intervence se v tomto případě, kdy je arteterapie brána jako prostředek andragogické intervence, shodují s cíli arteterapeutické intervence. Ty souvisí s různými teoretickými základy, ze kterých arteterapeut vychází, a také se zohledněním specifík klientů, tedy jejich onemocněním, osobnostními zvláštnostmi a individuálními potřebami.

Obecně lze konstatovat, že cílem arteterapie je dosáhnout odstranění nebo alespoň zmírnění obtíží nemocného člověka prostřednictvím sebevyjádření díky zpracování osobně významného tématu. (Stiburek In: Slavík ed., 2000, s. 35)

Arteterapeutické cíle jsou přitom vždy závislé na cílové skupině klientů a jejich potřebách a odvíjí se také podle teoretického vymezení použitého přístupu arteterapie. Liebmann (2010, s. 20–21), na základě zkušeností svých kolegů – arteterapeutů, dělí obecné cíle arteterapie na individuální a sociální. Mezi individuální cíle řadí například osobnostní rozvoj, budování důvěry a sebedůvěry k ostatním, zdravé vyjadřování emocí, postojů a konfliktů, přiměřené sebehodnocení a důstojnost, sebereflexi, nadhled, práci s fantazií, kreativitu, spontánnost, relaxaci atd. Jde tedy o jakési nastolení harmonie psychosomatického stavu a celkové integrace osobnosti. V případě

nemocných či handicapovaných jedinců jde o přijetí handicapu a povznesení se nad ním, o zmírnění potíží nebo o léčení. U zdravých lidí je cílem především osobnostní růst a prevence nežádoucích psychických stavů. Sociálními cíli jsou dle Liebmann např. rozvoj komunikace a navazování kontaktů s druhými, spolupráce s ostatními lidmi, ocenění hodnoty druhých a jejich přijetí, sdílení zkušeností a společné řešení problému za podpory ostatních, pochopení fungování skupiny a mezilidských vztahů, uvědomování si svého postavení a vlivu ve skupině atd. Sociálních cílů lze dosáhnout především při skupinové práci, kdy se člověk učí projevovat mezi ostatními lidmi a spolupracovat s nimi. Sociální cíle jsou spojené i se socializací a resocializací člověka, s jeho výchovou jako společenské bytosti na což se zaměřuje i andragogika.

Výše uvedené cíle se však nemusí nutně omezovat na ty, kdo potřebují „zvláštní pomoc“. *„Jsou to lidské vlastnosti, o které v tom či onom momentě usilujeme všichni.“* (Liebmann, 2010, s. 21) Každý člověk někdy v menší nebo větší míře potřebuje podpořit v některé z těchto cílových oblastí, aby dosáhl vnitřní harmonie. U nemocného či handicapovaného se k tomu však navíc váží projevy jeho choroby nebo handicapu.

Pokud se vychází ze zisků samotné výtvarné činnosti, potom je cílem uvolnění, redukce napětí, aktivizace a integrace jedince, dále navázání kontaktu, poznávání vlastních pocitů a myšlenek a odhalení vlastního potenciálu. Při práci s artefakty, jejich interpretaci a analýze je cílem především další poznávání sebe sama, se všemi pozitivy, negativy, porozumění svému nitru, svým konfliktům a vytvoření schopnosti s nimi lépe zacházet. (Liebmann, 2010, s. 21)

3.2 Struktura a průběh arteterapeutického setkání

Do arteterapeutického procesu se řadí v případě dlouhodobé terapie její celý průběh, tzn., že začíná prvním setkáním arteterapeuta s klientem a trvá až do ukončení léčby (hlavně ve zdravotnictví) nebo vyřešení či zmírnění problému. Konkrétní průběh terapeutického procesu závisí na celé řadě aspektů, např. na závažnosti problému klienta či na způsobu, jak na arteterapii reaguje. Délka jednotlivých setkání a jejich počet je velmi individuální. V některých případech je věnováno více času počáteční diskuzi, jindy zase samotné výtvarné činnosti nebo závěrečné reflexi a sebereflexi. Zvolení

nejvhodnějšího modelu vždy závisí na arteterapeutovi s ohledem na stav, přání a požadavky klienta.

První setkání arteterapeuta s klientem je velmi důležité a má pro klienta zásadní význam, neboť dochází k seznamování s novým prostředím a s arteterapeutem. Dochází při něm k navázání kontaktu a získání důvěry, která je pro arteterapeutickou práci stěžejní. Arteterapeut by měl vycházet z informací o stavu klienta a situaci, ve které se nachází. Také by měl znát klientům postoj k arteterapii a jeho motivaci. Měl by umět srozumitelně vysvětlit, jak bude terapie probíhat a společně s klientem vytyčit cíl arteterapie a pravidla, která budou oběma dodržována a respektována (v případě skupinové práce všemi účastníky). (Case a Dalley, 2014, s. 180–181)

Po úvodním seznámení, navázání kontaktu a získání důvěry Šicková-Fabricsi (2008, s. 53) dělí další arteterapeutická setkání na tři části. První část obsahuje instrukce, případně vysvětlení tématu a techniky. Poté následuje vlastní výtvarná tvorba a třetí část zahrnuje diskuzi nad vytvořeným výtvarným produktem, ale i procesem tvorby.

Campbell (2000, s. 26–30) uvádí, nezávisle na konkrétních specifikách procesu, spolu související oblasti, které umožní vytvoření vhodného prostředí pro arteterapeutickou intervenci, pokud nebudou arteterapeutem ignorovány.

První oblastí je stanovení podmínek a pravidel potřebných pro jakoukoli terapeutickou činnost a závazných pro všechny účastníky procesu. Pravidla se týkají hlavně termínů setkání, délky sezení, dohody ohledně průběhu terapie, stanovení fyzických, psychických i etických hranic, možností využití ateliéru a výtvarných materiálů apod.

Druhou nezbytností je zajištění pocitu bezpečí, neboť nejistota a obavy klienta přicházejícího na arteterapii mohou mít více příčin. Často je to obava ze samotné výtvarné činnosti. Každý není výtvarně nadaný a může tak mít strach a nepříjemné pocity z vlastní neschopnosti, možného ponížení vzniklého výtvarným „odhalováním“ apod. Důležité je těmto obavám porozumět a rozptýlit je.

V případě jakékoli formy arteterapie je důležitým předpokladem jejího fungování vzájemný respekt. Klient se učí respektovat arteterapeuta, případně ostatní členy skupiny a také sebe sama spolu se svými tvořivými schopnostmi. Stejně tak je respektován i on a není nucen k žádné činnosti, zpovídání a svěřování pokud sám nechce.

Poslední oblastí je diskrétnost neboli ohleduplnost při zacházení se svěřenými informacemi a jejich zachování v tajnosti v rámci terapeutické skupiny.

Významným prvkem, který ovlivňuje arteterapeutický proces, a proto jej není dobré podceňovat, je prostor, ve kterém arteterapie probíhá. Ten je často pojednán velmi individuálně vzhledem k možnostem, vkusu arteterapeuta, cílové skupině klientů a v závislosti na místě, kde je umístěn. Arteterapeutický ateliér by měl být bezpečným prostorem s dostatkem přirozeného světla, kde je zajištěn dostatečný přístup k výtvarnému materiálu a prostor pro práci, pohyb a odpočinek. Měl by být místem, které umožňuje klientovi sebevyjádření, ventilování jeho problému nebo obav a podporuje rozvoj vztahu mezi ním a arteterapeutem. (Case a Dalley, 2014, s. 19–22) Při práci s lidmi, u kterých je kladen důraz na vnitřní zdroje osobnosti, není doporučována výzdoba ateliéru, neboť by je mohla ovlivňovat.

3.3 Arteterapeutický vztah

Arteterapeutickým vztahem je myšlen vztah mezi arteterapeutem, klientem a výtvarným dílem, který je zaměřen na hledání vnitřních zdrojů klienta, pochopení problémů a pozitivní vývoj jeho osobnosti. Ve vztahu by měla „*dominovat důvěra, rovnocennost a úcta k člověku, s nímž pracujeme, snaha prožít jeho úhel pohledu.*“ (Šicková-Fabricsi, 2008, s. 59)

Základem každého hodnotného terapeutického vztahu je dle Vymětala (2010, s. 98–99) naděje a důvěra. Bez naděje a důvěry by nebylo možné navodit pocit bezpečí a vytvořit tak vhodnou atmosféru pro práci s klientem a jeho problémy. Naděje je nezbytným předpokladem úspěšné terapeutické intervence, na jehož základě roste její intenzita. Je vírou ve změnu k lepšímu a dochází s ní k rozvoji pozitivních sil. Důvěra v arteterapeuta často pramení z jeho role odborníka a autority a v závislosti na osobní zkušenosti klienta se potom během procesu rozvíjí nebo zaniká. Samotná odbornost nestačí. Důvěryhodnost arteterapeuta stoupá s jeho autenticitou, empatií, plným respektováním a akceptací klienta a opravdovým zájmem o něj. Nadějí a získáním důvěry dochází ke vzniku intimního a pravdivého vztahu, který se sám stává účinným faktorem v procesu léčby. „*Terapeut by měl být ke klientovi tak blízko, jak jen je možné*

a tak daleko, jak je nutné.“ (Vymětal, 2010, s. 99) Jen v bezpečném a důvěrném prostředí může klient sám pravdivě vyjádřit své pocity a svou výtvarnou tvorbou navést arteterapeuta k podstatě svého problému.

V souvislosti s arteterapeutickým vztahem je důležité zmínit jevy, se kterými je možné se setkat v obecné charakteristice terapie, ale týkají se i arteterapie, a proto je nutné je znát a umět s nimi pracovat. Vavrda (In: Vymětal, 2010, s. 243–246) je charakterizuje následovně:

- Přenos – klient na základě svých zkušeností přenáší na terapeuta nebo člena terapeutické skupiny charakterové vlastnosti osob ze své minulosti, které neodpovídají reálné situaci, což ale nevnímá. Tím je ovlivněno vnímání i chování klienta k druhým. Tento jev nemusí být překážkou, ale naopak může sloužit jako zdroj informací.
- Protipřenos – je vědomou či nevědomou reakcí terapeuta na přenos klienta. Může být součástí vzájemné reakce vedoucí k lepšímu porozumění, ale ve své patologické podobě je pro terapii překážkou, která by měla být odstraněna.
- Projektivní identifikace – chování člověka, které je charakteristické jeho negativními a úzkostnými pocity a na jehož základu vznikají podmínky pro vznik těchto pocitů u druhé osoby. Nezbytné je přijetí této projekce a její správné zpracování.

S pojmem přenos souvisí pojem lateralizovaný přenos, který je velmi důležitý, protože podle Slavíka (2003, s. 24) upozorňuje na fakt, že v klasickém přenosovém vztahu terapeut – klient *„chybí „někdo třetí“, kdo by na sebe převzal roli projektivního objektu a tak terapeuta poněkud uvolnil z přenosové vazby a umožnil mu, aby nemusel vystupovat v dvojaké roli a díky tomu mohl aranžovat i vykládat terapeutickou situaci z potřebného odstupu.*“ Arteterapie má oproti typické slovní psychoterapii tu výhodu, že se může opřít o výtvarné dílo a nabídnout klientovi tzv. lateralizovaný přenos, čili přenos svedený stranou mimo osobu terapeuta. Pechar (In: Slavík 2003, s. 26) k tomu uvádí, že artefakt vytvořený klientem není jednoznačně brán jako sdělení. *„I pokud třeba kreslená postava vyjadřuje svým vřazením do obrazového kontextu pacientovy vztahy k druhým lidem, není touto postavou pacient sám: je to jeho dvojník, který takto vstupuje mezi něho a terapeuta.*“ Potom záleží na klientovi, zda svou tvorbu

doplní slovy a upozorní tak na podrobnosti a vztahy, které jej spojují se svým „obrazovým dvojníkem“.

3.4 Prostředky andragogické intervence

Při andragogické intervenci je možné k působení využívat mnoha různých prostředků, které působí funkcionálně i intencionálně a výrazně tím ovlivňují efekt andragogického působení. Mezi ně se řadí například vyučování zahrnující trénink a cvičení, prostředí, jazyk (hlavní nástroj komunikace), masmédia (různé sdělovací prostředky), práce, sociální skupina, sport, hry a také umění, které podporuje a umocňuje intervenci a zároveň přispívá ke kultivaci člověka. (Bartoňková a Šimek, 2002, s. 35–38) To, co z umění dělá prostředek andragogické intervence je hlavně skutečnost, že samotné působení umění v jeho nejrůznějších podobách, má jistý účinek na člověka, který provozuje nebo pozoruje uměleckou činnost. Estetické principy mohou umocňovat účinnost andragogické intervence, a tím tak přispívat ke kultivaci ovlivňovaného. „*V podstatě se jedná o uplatnění pozitivního vlivu umění na emocionální složku osobnosti, formování estetického vztahu člověka ke skutečnosti, k hodnotám hmotné i duchovní kultury.*“ (Palán, 2002, s. 57) Umění však také může pomoci člověku lépe poznat sebe sama a rozvíjet své personální a sociální dovednosti.

Umění má určité významné rysy, kterými může podat „pomocnou ruku“ andragogice při její doprovázející schopnosti. V umění se pracuje se symboly a s významy (metaforičnost), a proto má umění potenciál zasáhnout, zapůsobit, změnit a ovlivnit. Skryté významy mohou svým obrazným vyjádřením zprostředkovat např. morálku a etiku takovým způsobem, jakým to slova, příkazy a racionální argumentace nedokáží. Umění posiluje mnohorozměrnost člověka v jeho fyzické, psychické, emocionální, sociální i kreativní stránce (má schopnost integrovat). Rozvíjí kognitivní a intelektuální schopnosti, sociální dovednosti i estetický růst. Prostřednictvím umění je možné vyjádřit to, co je slovy nevyjádřitelné. Pomocí obrazů je možné domluvit se s lidmi, kteří verbálně nechtějí nebo nemohou komunikovat (facilitace komunikace). Umění umožňuje ventilovat emoce, navrátit do života tvořivost a překonat nepříznivé

okolnosti. Také se umění může stát pro svého tvůrce ventilem, který umožní vnitřní naplnění a očištění (katarze). (Šicková-Fabrici, 2008, s. 19)

3.4.1 Funkce výtvarného umění

Pokud je prostředkem andragogické intervence arteterapie, která ke svému působení využívá umění, jehož nedílnou součástí je vědomé či nevědomé působení na jedince, je třeba hovořit o funkcích, které umění resp. výtvarný projev má. Kulka (2008, s. 22–23) uvádí tyto funkce umění:

- Funkce biologická – projevuje se na našem těle, podporuje smyslové orgány, duševní a tělesné procesy, umožňuje fyziologickou relaxaci, má vliv na fyziologické funkce jako například biorytmy, zažívání, oběhový systém apod.
- Funkce psychologická – zahrnuje funkce od poznávací, vyjadřovací, formativní, výchovné, abreaktivní, emocionálně motivační až k psychoterapeutické (léčebné).
- Funkce sociální – umění má vliv na mezilidskou komunikaci, potřebu sociální identifikace, koordinaci společenských aktivit (činností) jako například tanec, práce, sport apod., K této funkci se řadí také funkce světonázorová a ideologická.
- Funkce ekonomická – projevuje se ve chvíli, kdy se z umění stává prostředek obchodu (s uměním se také nakládá jako se zbožím).
- Funkce kulturní – prostřednictvím umění se zprostředkovávají vzorce jednání a chování společnosti a kultury. Patří sem i funkce dekorativní a estetická.
- Funkce spirituální – umění působí ve sféře náboženství, magicko-kultovních činností a mystiky.

Funkce umění rozdělil a uspořádal i Spousta (1995, s. 55), který představuje čtyři základní funkce umění: bazální, formativní, terapeutickou a rekreační, které obsahují další podfunkce. Tyto funkce, nejen, že se navzájem prolínají, ovlivňují a spolupůsobí, čímž se výsledné účinky umění násobí, ale prolínají se i s funkcemi v Kulkově pojetí.

- Bazální funkce.

Zde je zdůrazňována převládající estetická funkce, která zkrášluje, a kdy umělecká tvorba na jedince působí v jeho citlivosti a vnímavosti pro krásu. Funkce hodnotová a hodnotící, kdy umění zprostředkovává a předává hodnoty, představuje určitou duchovní hodnotu. Funkce magická, která překračuje meze smyslového poznání, využívá symboličnost a výsledkem je tajemno a přesah až do transcendentna. Funkce komunikativní, která zprostředkovává spojení mezi umělcem a světem či jednotlivcem, který vnímá sdělení uměleckého díla. Může v něm spatřovat autorovy postoje, názory nebo zkušenosti apod., čímž si utváří vlastní mínění. Cílem je tedy navázání spojení. S tím souvisí i funkce informativní, pokud je umění vnímáno a chápáno jako zdroj a nositel informací. Dále funkce kognitivní, obohacující a rozšiřující lidské poznání a funkce certifikační, která má schopnost v jedinci uchovat poznané a prožitě.

- Formativní funkce.

Formativní funkce obsahuje funkci kompenzační, při které člověk uvolňuje napětí, psychickou námahu a únavu prostřednictvím umění, uspokojuje potřebu opozitní aktivity. Výsledným efektem je odreagování a globální vyrovnání. Funkci stimulační, díky které dochází ke stimulaci a aktivizaci smyslových prožitků, k rozvoji fantazie, sensibility a imaginace. Funkci pedagogickou, kdy jde o spoluutváření charakteru člověka pomocí tvořivosti s cílem etického (výchovného) zušlechtnění osobnosti. Poslední funkcí je funkce humanizační a ta má za cíl pomocí umění zlidšťovat a zbavovat člověka agresivity a umožnit tak, aby se stal citlivějším a vnímavějším.

- Rekreační funkce.

Rekreační funkce zahrnuje funkci solitární, jejímž rysem je navození pocitu nezávislosti, izolace, osamělosti a nerušenosti ne v negativním slova smyslu. Člověk je někdy přesycen společenskými kontakty, každodenními starostmi apod., a právě umění představuje možnost jak si oddechnout, odpočinout, zotavit nebo se jen pobavit, rozptýlit a odreagovat (zábavná funkce). Funkce desolitární naopak usnadňuje navazování sociálních kontaktů. Díky umění formou společného zájmu může dojít k vytvoření společenských vazeb např. v rámci různých klubů, spolků, seskupení apod. Člověk potom zažívá pocit sounáležitosti, pospolitosti a sociálnosti, což je výsledným

efektem této funkce. Hedonistická funkce umění poskytuje prožitek, ze kterého pramení emoce a smyslová rozkoš. Navozuje v člověku tendence vracet se zpět k umění.

- Terapeutická funkce.

Terapeutická funkce zahrnuje léčebnou stránku umění. Z pohledu terapie má Spoustovo pojetí umění podobu nástroje relaxace a rehabilitace (funkce relaxační), která zbavuje vnímatele psychického napětí, umožňuje mu pocítit psychické uvolnění, získat duševní rovnováhu a pomáhá mu ventilovat depresi, špatnou náladu nebo zklamání (funkce defrustrační). Psychoterapeutická funkce umění ošetřuje a léčí. Objevuje se tedy hlavně při působení na člověka, který se nachází v nějaké životní krizové situaci a tu situaci není schopen zvládnout, proto vyhledává pomoc terapeuta. „*Umění v této funkci pomáhá ošetřovat a léčit bolavou duši (i nemocné tělo), zmírnit bolest a dokonce i zlepšit celkový zdravotní stav svého ctitele – recipienta.*“ (Spousta, 1995, s. 60) Součástí terapeutické funkce je i katarzní funkce, která právě zahrnuje duševní regeneraci a očistu. Terapeutickou funkci umění, která je pro tuto práci stěžejní, je možné podle De Bottona a Armstronga dále rozdělit na sedm dílčích funkcí:

- Funkce zapamatování.

De Botton s Armstrongem tvrdí, že není možné, aby si člověk pamatoval vše, co pozná, co zažije nebo vše, co se naučí. Paměť je pro každého člověka velice důležitá, ale lidský mozek prostě zapomíná, a to jak informace krátkodobé, tak i dlouhodobé včetně podrobností. Proto má člověk tendence si vzpomínky jakýmkoli způsobem uchovat. Takovou nejstarší a nejběžnější ochranou proti zapomínání je psaní a druhou nejstarší a nejdůležitější je právě výtvarné umění. Před vynálezem fotoaparátu si lidé buďto zapisovali nebo malovali vše, co nechtěli do budoucna zapomenout. To, co se jedinec snaží v paměti uchovat, jsou často specifické a skutečně důležité věci a těmi bývají právě pocity a emoce, které zrovna v daném okamžiku prožívá. (De Botton a Armstrong, 2014, s. 8–9) Umění je tedy prostředkem k zachování toho, „*co milujeme, i když už je to pryč*“ (De Botton a Armstrong, 2014, s. 8)

- Funkce nalezení naděje.

Emoce a pocity jsou právě tím, co v člověku určitá výtvarná díla vyvolávají. Záleží však na jeho psychickém rozpoložení a také na tom, co v životě již zažil nebo co právě prožívá. Další terapeutickou funkcí je tedy možné spatřit v optimismu, který z některých děl čiší, a který je pro lidský život velice potřebný, motivační

a nenahraditelný. Pro většinu lidí je záplatou něčeho, co jim v životě chybí. Líbivé obrazy mohou v lidech vzbuzovat veselé dojmy, zlepšovat ponuru náladu a mohou být východiskem pro únik z náročných a nepříjemných každodenních situací. V terapeutické praxi je potom tato zkušenost nesmírně hodnotná, jelikož pro klienta přináší obraz pozitivnějšího světa. Tvořivý proces může být „*pro svého tvůrce ventilem, umožňujícím vnitřní očištění a posléze naplnění.*“ (Šicková-Fabrice, 2008, s. 22–23) Optimistický pohled na svět je tak pro člověka zásadní, protože často „*výsledek našeho snažení závisí právě na tom, s jakou dávkou optimismu k vlastnímu úsilí přistupujeme.*“ (De Botton a Armstrong, 2014, s. 16)

- o Funkce prožitku utrpení.

Umění nemůže logicky přinášet pouze pocit radosti, ale také utrpení, který k životu neodmyslitelně patří. Život by měl být zajisté veden touhou po optimismu a jeho naplnění, ale jeho průběh je protkán i negativními energiemi a trápením. Skrze umění se člověk může naučit jednu velmi důležitou věc, a sice naučit se účinněji trpět. Naučit se vyrovnávat se smutkem a brát ho jako přirozenou a nutnou součást života. Některá výtvarná díla mohou být vnímána jako „sublimace“ zármutku jejich autora, který se v průběhu vnímání díla přenáší také na vnímatele. Zároveň mohou sloužit jako zajímavý a neobvyklý úhel pohledu na odvrácené strany lidského údělu. Některé umělecké artefakty jsou tak pro člověka jakýmsi připomenutím bolestných životních zážitků. Skrze to může poté jedinec nahlédnout na trápení a zlo, které by rozhodně nemělo být zapomenuto. Může být i připomenutím již zmiňovaného optimismu, ale stejně tak optimismus může být pro některé připomínkou utrpení. Říká, že i ty nejtemnější emoce nesmí být nikdy zapomenuty a na cestě k radosti smutek nelze obejít. (De Botton a Armstrong, 2014, s. 26–31) Pokud se člověk do takového druhu umění dokáže vcítit, může být odměněn pocitem úlevy nebo samotnou katarzí. (Šicková-Fabrice, 2008, s. 23)

S takovouto myšlenkou je možné se setkat například již u zmiňovaného Aristotela, který chválil umění za to, že kromě estetického krásna dokáže zpodobnit i nepříjemné věci jako například smrt. Hlavní pointou tohoto antického myšlení bylo, že tragédie, která podává obraz hroživých událostí, musí v duši diváka vyvolat hrůzu a soucit. Lidé se zaměřovali na to, co je samotné přesahuje, povznáší jejich duši k Bohu, oživuje vidinu nekonečna a podněcuje velké myšlenky. (Eco, 2005, s. 281–282)

- Funkce kompenzace.

Východiskem pro tuto funkci je předpoklad, že lidské osobnosti nejsou nikdy zcela vyrovnané. „*Naše psychologická minulost, osobní vztahy a pracovní stereotyp způsobují, že naše emoce mohou být silně vychýlené tím či oním směrem.*“ (De Botton a Armstrong, 2014, s. 32) Umění má schopností vrátit člověku emocionální vyrovnanost, kterou ztrácí díky zážitkům z minulosti, které ovlivnily jeho psychiku. Jedinec může mít různé pocity a umění může zprostředkovat kontakt s vysokými dávkami toho, čemu se mu nedostává a tím jeho rozkolísané vnitřní já opět vyvážit. Každému chybí něco jiného, a proto se každý od každého liší v tom, která umělecká díla mohou rovnováhu navrátit.

Umění potom může sloužit jako kompenzace těchto odchylek. Pokud někdo zažívá nervozitu, může mu přinést klid, pokud prožívá smutek, může mu přinést radost apod. De Botton s Armstrongem tvrdí, že tato funkce umění je i odpovědí na rozdílnost lidského vkusu. Různá emocionální nevyrovnanost si žádá různá umělecká díla. Člověk má v sobě dar podvědomě vyhledávat takové umělecké artefakty, které nějakým způsobem kompenzují jeho vnitřní slabosti. Lze tedy konstatovat, že umění je cestou k vnitřní celistvosti. (De Botton a Armstrong, 2014, s. 32–37)

- Funkce sebepoznání.

Podle Šickové-Fabrice (2008, s. 22) má člověk o sobě samém jen určitá tušení, která zcela přesně nedefinují jeho vlastní osobnost. Již zmiňovanou emocionální nevyrovnanost ale lze nalézt v umělecké tvorbě. Je možné, aby v ní člověk našel kus sebe a to jak v procesu tvořivém, tak v procesu pozorovacím. Jedinec může nalézt takové umělecké dílo, které mu o něm řekne něco, co do té doby vůbec netušil. Může ho ovlivnit a někdy dokonce i změnit jeho životní postoje.

Velmi často se člověk topí ve spleti nálad a smíšených pocitů, má různá tušení, ale nedokáže postihnout sebe sama. A potom nečekaně spatří dílo, které vystihuje přesně to, co cítil, ale nedokázal to přesně pojmenovat: „*[...] prchává, těžko postižitelná část našeho vědomí, našich vlastních zkušeností je nám odejmuta, setříděna, uspořádána a posléze navracena v přehlednějším stavu, takže máme pocit, že sami sebe najednou známe o něco lépe.*“ (De Botton a Armstrong, 2014, s. 41) Najednou je vše trochu jasnější. Je to okamžik, kdy má pocit, že má pro něho dané dílo zvláštní kouzlo. A proto lidé věnují tak velkou pozornost umění, kterým se obklopují, přičemž se nejedná jen

o obrazy nebo umělecké artefakty. Výtvarné umění v člověku formuje něco, co odjakživa tušil, ale nemohl to přesně zachytit. Je tedy možné vnímat ho jako nástroj k sebepoznání a také jako prostředek k tomu, „*jak výsledky sebepoznání zprostředkovat druhým*“ (De Botton a Armstrong, 2014, s. 47)

- o Funkce růstu.

Všechny předchozí funkce mluví o jistém osobnostním růstu. Cílem této funkce je opět pomoci člověku k jeho seberozvoji. Tentokrát se ovšem jedná o osobní růst prostřednictvím pochopení uměleckých děl, ze kterých nejde na první dojem příjemný pocit. Jde tedy o pochopení děl pocitově odpudivých, nepochopitelných, děsivých nebo např. i nudných. Tento odpor může pramenit z vlastních nepříjemných nebo traumatizujících životních zážitků, které se v jedinci mnohdy odehrály již v dětství, a tím negativně ovlivňují část jeho nynějšího bytí. Určitý postoj, který pak zaujímá vůči jemu nepříjemné umělecké tvorbě, může způsobit, že jako hrozba na něho bude působit celá škála věcí. „*Těžko můžeme v životě udělat nějaký pokrok, když nepřestáváme zobecňovat věci a události, které jsou mimořádné. Tím, že cítíme neustálé ohrožení, že nás traumata z minulosti okamžitě staví do střehu vůči čemukoli, co nám je napůl povědomě připomíná, se zbytečně vysilujeme.*“ (De Botton a Armstrong, 2014, s. 48)

Zájem o takové umění je možné považovat za užitečné v tom, že díla často vyvolají onu defenzivní znučenost či strach, čímž dávají příležitost se naučit, jak se s těmito emocionálními obrannými reakcemi ke všemu neznámému lépe vyrovnat. Takové pocitově nepřátelské umění může být přínosem v tom, že člověka konfrontuje s idejemi a postoji, s nimiž se neseťkává v jeho prostředí, ale potřebuje je, aby dosáhl plné realizace jeho lidství. Důležité je uvědomit si, že odmítavý postoj k nepříjemně působícímu dílu je naprosto přirozený. Je zapotřebí snažit se obeznámit s nepochopitelným uvažováním autora díla a pokusit se najít některé shodné body s vlastními zkušenostmi a hodnotami. (De Botton a Armstrong, 2014, s. 54–58)

Některá díla působí na vnímatele optimisticky, radostně nebo smutně a některá zase mohou být díky negativní životní zkušenosti pro vnímatele přímo odpudivá. Přitom stačí jen jeden jediný traumatický zážitek z dětství a člověk může být po celý život vymezen proti všemu, co takovou skutečnost byt' jen vzdáleně připomíná. Umění však díky prožitku takového traumatu, může být cestou k jeho překonání. Může to být silně prospěšné s ohledem na arteterapeutický cíl nalezení vnitřní rovnováhy. Naučit se

vyrovnávat s takovými traumaty prostřednictvím umění může být velmi dobrým začátkem. (De Botton a Armstrong, 2014, s. 50–53)

- o Funkce docenění.

Lidská bytost si podle De Bottona a Armstronga není ze své podstaty schopná vážit všech věcí kolem sebe, které jí přináší užitek nebo radost. Hodnota takovýchto věcí je pak pro dotyčného téměř nulová, neboť nedokáže ocenit to, co se stalo automaticky. To nastává ve chvíli, kdy člověku něco začne připadat samozřejmé a to je situace, která může být překážkou v pozornějším přístupu k čemukoli. „*Umění je jedním ze způsobů, jak se navrátit k chápání původní hodnoty věci.*“ (De Botton a Armstrong, 2014, s. 59) A to tím, že se vzpírá zvyku a vybízí jedince, aby si opět vážil toho, co miluje a obdivuje, a tak se mohl dívat na svět kolem sebe pozorněji a laskavěji očima. Umění jednoduše předloží do popředí vše, co mu pravděpodobně uniklo. Jeho schopností je vyzdvihnout opravdové, ale obtížně zachytitelné životní hodnoty. (De Botton a Armstrong, 2014, s. 59–63)

Díky výše představeným funkcím umění je tedy možné se právem domnívat, že výtvarné umění je velmi přirozenou součástí lidské psychiky a dokáže ji ovlivňovat v mnoha důležitých aspektech ve velkém rozsahu. V dnešní době jsou téměř všechny umělecké formy se svými specifiky využívány k terapeutickým účelům. Většina z těchto funkcí umění se tedy může uplatnit právě v arteterapii i ostatních expresivních terapiích. Psychologický náboj a hodnota umění však nemá smysl pouze v arteterapeutických ateliérech nebo v ordinacích odborníků. Pomocí umění mohou lidé komunikovat s druhými, mohou jim sdělovat své vnitřní pocity, mohou se odreagovat nebo navazovat nové sociální kontakty. Ať už je člověk producent nebo konzument výtvarné tvorby, její vliv na lidskou psychiku je nepopíratelný a je přítomný častěji, než si člověk uvědomuje. I prosté pozorování obrazu nebo jiné formy umění může pomoci v péči o duši a otevřít tak srdce při sblížování nemocného i zdravého jedince se světem. Všechny tyto funkce se zároveň mohou zapojit při výchovně-vzdělávacím procesu dospělého a zesílit tak andragogickou intervenci.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI

Ke splnění cíle diplomové práce byly použity tyto metody a techniky: Studium a analýza odborné literatury a dalších relevantních dokumentů. Sběr dat, který byl uskutečněn prostřednictvím kvantitativního výzkumu – dotazníkovým šetřením.

Cílem praktické části této diplomové práce je zjistit, zda kvalifikovaní arteterapeuté vidí určitou spojitost mezi arteterapií a andragogikou a také to, jak je podle nich vhodná kvalifikace andragoga pro výkon povolání arteterapeuta. Cílem je také prokázat, že arteterapie může být aplikována v praxi jako prostředek andragogické intervence.

Dílní cíle výzkumného šetření:

- Zjistit, zda je pro výkon funkce arteterapeuta nezbytné výtvarné vzdělání.
- Zjistit, zda arteterapeutické techniky, které jsou určeny pro sociální práci, mohou být andragogovi v jeho praxi nápomocné.

4.1 Otázky a hypotézy

- Výzkumný problém.

Jaká je souvislost mezi kvalifikací andragoga a potřebným vzděláním pro výkon povolání arteterapeuta.

- Výzkumné otázky.

Je kvalifikace andragoga, po kvalifikaci psychologa a speciálního pedagoga, pro výkon povolání arteterapeuta, který chce pracovat s dospělými lidmi, nejvhodnějším předstupněm?

Je pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii nutné absolvování psychoterapeutického výcviku?

- Hypotéza 1.

Kvalifikace andragoga je po kvalifikaci psychologa a speciálního pedagoga pro povolání arteterapeuta, který chce v praxi pracovat s dospělými lidmi, vhodnějším předstupněm, než kvalifikace v ostatních pomáhajících profesích.

Tato hypotéza byla sestavena na základě poznatků z článku „Arteterapie a právo“, jehož autorem je právník Ivo Telec. Ten píše, že arteterapie bývá součástí tzv. léčebné pedagogiky, která je v českém právním prostředí v současné době pojímána mimo zdravotní služby jako součást speciální pedagogiky popř. psychologie ve školských službách, neboť české právo povolání léčebného pedagoga nezná. ČAA na svých internetových stránkách uvádí, že vzhledem k problematickému legislativnímu rámci v současnosti jako arteterapeuté pracují lidé především se vzděláním psychologa, psychoterapeuta nebo zdravotní sestry. (Česká arteterapeutická asociace, online, 2019-12-06) Potměšilová (In: Müller, 2014, s. 85) píše, že expresivní terapie obecně nachází stále častěji své nezastupitelné místo ve speciální pedagogice, viz kapitola *1.4 Artefiletika* v teoretické části práce. Dále dodává, že na PedF UP v Olomouci je možné studovat obor Speciální pedagogika se zaměřením na Dramaterapii a Arteterapie je povinným předmětem ve studijním plánu většiny oborů Speciální pedagogiky. Slavík (2000, s. 8) také konstatuje, že v České republice byla arteterapie středem zájmu převážně lékařů a psychologů, ale tím, že došlo k rozvoji arteterapie v dalších oblastech je v současné době spatřit v roli arteterapeuta také speciální pedagogy, výtvarné pedagogy, výtvarné umělce, sociální pracovníky, zdravotní sestry a další. Na základě toho byla profese psychologa a speciálního pedagoga zvolena jako nejvhodnější co se týká odborné způsobilosti. Přestože se o andragogice v souvislosti s arteterapií v odborné literatuře nepíše, byla tato kvalifikace vybrána jako třetí nejvhodnější a to především kvůli poznatkům, které jsou uvedeny v kapitole 2. *Andragogika jako doprovod na cestě životem*. Vycházelo se z psychologizující a terapeuticky laděné andragogiky, z její interdisciplinarity a z akčního pole integrální andragogiky, které klasifikoval Vladimír Jochmann. Také jsou důležité kompetence andragoga, které se v mnohém shodují s kompetencemi pedagoga, ale oproti němu je zacílen pouze na dospělé a to může být při práci s dospělými výhodou. Tato hypotéza bude testována těmito dotazníkovými položkami:

- *V jakém oboru je Vaše nejvyšší absolvované vysokoškolské vzdělání?*
- *Která z uvedených kvalifikací je dle Vás nejvhodnějším předstupněm pro výkon povolání arteterapeuta, který chce v praxi pracovat s dospělými lidmi?*
- *Setkal/a jste se někdy s tím, že v praxi zastávala funkci arteterapeuta z Vašeho pohledu nekompetentní osoba?*
- *Setkal/a jste se někdy s tím, že v praxi zastával funkci arteterapeuta pouze vystudovaný andragog např. v rámci svých soukromých poradenských služeb?*
- *Čím si myslíte, že mohou znalosti z oblasti andragogiky obohatit arteterapeuta?*
- *Vidíte podobnost mezi andragogikou a arteterapií v tvrzení, že andragog i arteterapeut může zastávat roli poradce, konzultanta a průvodce člověka na jeho cestě životem?*
- *Myslíte si, že arteterapie může mít kromě léčebného účinku na dospělého také účinek výchovný a vzdělávací?*
- Hypotéza 2.

Pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii, není absolvování psychoterapeutického výcviku tak nutné, jako v případě, že by chtěl praktikovat artepsychoterapii.

Tato hypotéza byla sestavena na základě poznatků týkajících se požadavků na osobnost a odbornost arteterapeuta, které jsou představeny v kapitole 1.6 *Osobnost a odbornost arteterapeuta* a v kapitole 1 *Základní vymezení arteetrapie* v teoretické části práce. ČAA, která usiluje o ukotvení profese arteterapeuta do legislativního rámce, stanovuje kritéria, která by měl arteterapeut splňovat. Neuvádí ale, zda se tato kritéria vztahují na všechny nebo jen na ty arteterapeuty, kteří chtějí pracovat v klinické praxi. Např. Kobicová (In: Slavík ed., 2000, s. 23) dělí arteterapeuty na „prvoprocsovové“ a „druhoprocsovové“. Prvoprocsový arteterapeut je dle ní především výtvarníkem, který vychází z přístupu „art as therapy“ a tíhne k samotnému procesu tvorby. Orientuje se v nejrůznějších výtvarných technikách a prostředcích teoreticky a prakticky a měl by být vzdělán také v psychoterapii. Není však zřejmé, že by se mělo jednat o akreditovaný psychoterapeutický výcvik. Oproti němu druhoprocsový arteterapeut vycházející

z přístupu „art-psychotherapy“ a je hlavně psychoterapeutem, který se zaměřuje na analýzu a interpretaci artefaktu. V tomto případě je znalost arteterapeutické diagnostiky a interpretace výtvarného díla nutná a získá se kromě studia oboru Arteterapie na VŠ také absolvováním psychoterapeutického výcviku zaměřeného na arteterapii. V přístupu „Art as therapy“ není artefakt dále interpretován a analyzován, ale záleží na tom, jakým způsobem byl vytvořen a co u toho klient prožíval. Důraz je zde kladen čistě jen na proces výtvarné tvorby, který může mít sám o sobě léčivý potenciál. ČAA uvádí mimo jiné požadavek na absolvovaný akreditovaný psychoterapeutický výcvik, který obsahoval sebezkušenostní a supervizní část. Potměšilová (In: Müller, 2014, s. 97–98) také píše, že by měl být arteterapeut vzdělán v arteterapeutické přípravě, která zahrnuje sebezkušenostní výcvik. Není ale jasné, zda by měl výcvik absolvovat prvoprocesový i druhoprocesový arteterapeut nebo jestli pro prvoprocesového arteterapeuta stačí pouze sebezkušenostní část. Fakt, že české arteterapii chybí jasná teoretická, profesní a legislativní vymezení situaci o to více znepréhledňuje. Tato hypotéza bude testována těmito dotazníkovými položkami:

- *Jakou formu arteterapie praktikujete?*
- *Absolvoval/a jste nějakou formu dalšího vzdělávání v podobě kurzů nebo výcviků, která Vám zvýšila kvalifikaci v oblasti arteterapie?*
- *Domníváte se, že je pro kvalifikovaného arteterapeuta nezbytné jakékoli další vzdělávání se v oboru?*
- *V čem spatřujete hlavní přínos absolvování psychoterapeutického výcviku zaměřeného na arteterapii?*
- *Domníváte se, že je pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii nezbytné absolvování psychoterapeutického výcviku?*
- *Domníváte se, že by arteterapeut, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii, měl mít nějaké samostatné výtvarné vzdělání?*
- *Setkal/a jste se někdy s tím, že v praxi zastávala funkci arteterapeuta z Vašeho pohledu nekompetentní osoba?*

4.2 Výzkumný vzorek

Tvorba reprezentativního vzorku byla poměrně složitá. Původním záměrem praktické části bylo oslovit pacienty jednoho nejmenovaného lékařského zařízení, kteří v rámci povinné skupinové terapie dochází do arteterapeutického ateliéru. Jsou to především lidé, kteří se léčí s nejrůznějšími druhy závislostí. Z toho důvodu byla autorem práce z vlastní iniciativy domluvena v arteterapeutickém ateliéru tohoto zařízení odborná stáž. Přesto zde nakonec nemohl být výzkum proveden, neboť v rámci stále se zpřísnujících pravidel ohledně ochrany osobních údajů pacientů, bylo podání dotazníků zamítnuto. Stáž byla však velice přínosná i z hlediska získání důležitých poznatků z oblasti praxe, se kterou neměl autor této práce doposud žádnou zkušenost. Proto bylo nutné výzkumný vzorek vybírat z řad arteterapeutů. V teoretické části je zmíněno, že nejednoznačné legislativní zázemí arteterapie umožňuje to, že může být arteterapie prováděna téměř „kýmkoli“ a v různých oblastech. Z důvodu získání validních a relevantních dat byli osloveni odborní arteterapeuté nejmenovaného (vzhledem k ochraně osobních údajů) neziskového sdružení, jehož podmínkou je však splnění profesních požadavků k výkonu této funkce, které jsou představeny v kapitole *1.6 Osobnost a odbornost arteterapeuta* v teoretické části této práce. Vzhledem k povaze kvantitativního výzkumu je žádoucí větší počet respondentů, a proto byli pro získání většího množství dat osloveni také arteterapeuté, kteří učí budoucí arteterapeuty na nejmenovaném specializovaném pracovišti, což znamená, že požadavky pro výkon profese arteterapeuta splňují také. Statistické údaje jako pohlaví, věk a kraj působnosti nejsou vzhledem k povaze tohoto výzkumu podstatné, neboť s nimi dále není pracováno. Anonymita je zachována z toho důvodu, že ačkoli se jedná o subjektivní názory jednotlivců, tak by jimi mohl být charakterizován názor kompletního sdružení a žádoucí anonymita by nakonec zachována nebyla.

4.3 Výzkumná metoda

Při sestavování plánu práce bylo důležité zvolit, jakým typem výzkumu je vhodné danou problematiku zpracovat. Po důsledném zvážení všech okolností byl vzhledem

k charakteru diplomové práce zvolen kvantitativní výzkum. Jak z názvu vyplívá, „*kvantitativní výzkum pracuje s číselnými údaji. Zajišťuje množství, rozsah nebo frekvenci výskytu jevů, resp. jejich míru (stupeň).*“ (Gavora, 2000, s. 31)

Za výzkumnou metodu byla vybrána metoda dotazníkového šetření, kterou Gavora (2000, s. 99) popisuje jako „*způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí.*“ Je to výzkumná metoda, která umožňuje získat informace o názorech a postojích respondenta.

Samotnému vytvoření dotazníku předcházela od měsíce ledna 2019 do konce měsíce října 2019 četba odborné české a zahraniční literatury a zjišťování dalších potřebných informací k danému tématu. Na základě získaných informací a dále také poznatků z praxe, byl vytvořen vlastní dotazník. Dotazník obsahuje tři typy otázek: uzavřené, polouzavřené i otevřené. Dotazníkové šetření bylo dobrovolné a dotazník byl anonymní. Kvůli dodržení anonymity nebylo možné obesílat klienty poštou, a tak bylo využito elektronického dotazníku. Využití webových stránek a internetu se podle Hendla (2017, s. 151) v poslední době stává převažujícím způsobem získání dat ve statistickém šetření, přičemž nejčastější je dotazník přístupný na www stránce.

S užitím internetu se objevují jistá negativa i pozitivita. Nevýhodami dle Hendla (2017, s. 151) může být:

- Stále ještě nedostupnost internetu u některých lidí – je zapotřebí přístup k e-mailu.
- Nedokončení vyplňování dotazníku v průběhu.
- Nedostatečná kontrola nad tím, kdo odpověděl a kolikrát odpověděl – v případě nechránění dotazníku určitým způsobem.
- Možnost dostat odpovědi od jednoho respondenta vícekrát.
- Získání seznamu emailových adres pro distribuci dotazníků.
- Ignorování návodu k vyplnění dotazníku respondenty.
- Neoblíba nevyžádaných dotazníků mezi některými lidmi.

Výhodou elektronického dotazníku je např.:

- Rychlost distribuce a nízké náklady v souvislosti s kontaktováním respondenta.
- Možnost zařazení audia, videa, obrázků a dalších voleb, které v jiných případech nemusí být umožněny.
- Delší odpovědi respondentů na otevřené otázky. (Hendl, 2017, s. 151–152)

4.4 Realizace výzkumu

První fází výzkumu bylo začátkem měsíce listopadu 2019 pilotní ověření, kdy byla kvalita dotazníků testována na malém souboru arteterapeutů, kteří působí v instituci, kde byla vykonávána právě autorova odborná stáž. Tito odborníci nebyli do výzkumu zařazeni. Cílem tohoto předvýzkumu bylo zjistit, zda jsou jednotlivé otázky dotazníku formulovány nejen jasně a srozumitelně, ale také správně. Potvrdilo se, že pilotní ověření je velmi důležité, neboť arteterapeuté ochotně poskytli zpětnou vazbu, a tím pomohli k ujasnění a zmapování důležitých informací a faktů z arteterapeutické oblasti. Na základě toho byly některé otázky přeformulovány, kompletně předělány, akcentovány nebo dokonce úplně vynechány, a to především z důvodu jejich nepodstatnosti nebo nemožnosti jednoznačné správné odpovědi. Důležité je získání co nejpřesnějších informací, a i proto byly některé otázky předělány z uzavřených na otevřené, aby respondentům umožnily jejich opravdové vyjádření, které je v souvislosti s tématem této práce podstatné.

Finální výzkum byl realizován od poloviny měsíce listopadu 2019 do poloviny měsíce ledna 2020. Odkaz na online dotazník se zakomponovaným úvodním textem byl společně s průvodním dopisem rozeslán na soukromé a veřejně dostupné emailové adresy jednotlivým arteterapeutům. Vzhledem k poměrně krátké době dostupnosti dotazníku a dalším faktorům bylo z celkových 98 dotazníků vráceno 52 (což činí 53,1 %). Vzhledem ke skutečnosti, že celkový počet odborných arteterapeutů v České republice není tak velký, jako je tomu např. v případě pedagogů, je toto množství považováno za dostatečné a výzkumný vzorek za reprezentativní. Po vrácení dotazníků v elektronické podobě byla potřebná data převedena do programu Microsoft Excel a byla provedena analýza výsledků dotazníkového šetření.

4.5 Výsledky výzkumu

Otázka č. 1: V jakém oboru je Vaše nejvyšší absolvované vysokoškolské vzdělání?

Pozn.: Pokud máte k Vašemu vzdělání vystudovaný také obor Arteterapie na PF JU v Českých Budějovicích, uveďte, prosím, vše (např. Psychologie a Arteterapie)

Pokud máte VŠ vzdělání stejného stupně ve více oborech, uveďte, prosím, vše.

Pokud nemáte VŠ vzdělání, napište, prosím, jaké.

Arteterapeuti mají nejvyšší absolvované vysokoškolské vzdělání v oboru Speciální pedagogika (19,2%), v oboru Psychologie (17,3%) a v oboru Arteterapie (15,4%). Další obory viz Tabulka 1. Všichni respondenti mají vysokoškolské vzdělání. Odpovědi poukazují na skutečnost, že vzdělání v oblasti speciální pedagogiky a psychologie není podmínkou pro výkon funkce arteterapeuta. Zároveň z výsledků vyplývá, že zájem o toto povolání mají i lidé z různorodých humanitních oborů. Výsledky budou zohledněny v kapitole 4. 6 *Interpretace a diskuze výsledků*.

Tabulka 1: Nejvyšší absolvované vysokoškolské vzdělání arteterapeutů

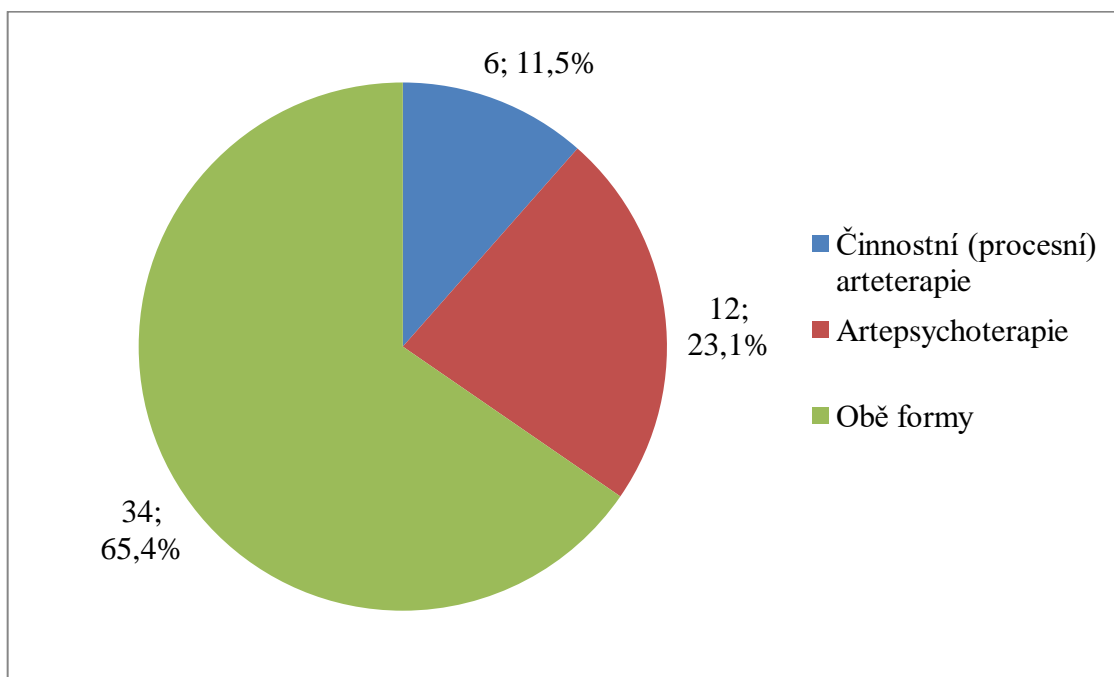
Obor/y	Počet	Relativní četnost v %
Speciální pedagogika	10	19,2%
Psychologie	9	17,3%
Arteterapie	8	15,4%
Učitelství výtvarné výchovy a Arteterapie	4	7,7%
Sociální pedagogika a Arteterapie	4	7,7%
Sociální pedagogika	3	5,8%
Učitelství výtvarné výchovy	3	5,8%
Speciální pedagogika a Arteterapie	2	3,8%
Sociální práce a Arteterapie	2	3,8%
Dějiny umění	2	3,8%
Malířství (umělecká vysoká škola)	1	1,9%
Andragogika	1	1,9%
Psychologie a Speciální pedagogika	1	1,9%
Psychologie a Arteterapie	1	1,9%
Teologie a Arteterapie	1	1,9%

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 2: Jakou formu arteterapie praktikujete?

Artepsychoterapii praktikuje 12 arteterapeutů (23,1%), činnostní (procesní) arteterapii uvedlo 6 respondentů (11,5%) a 34 dotazovaných se ve své praxi věnuje oběma formám arteterapie (65,4%). Viz graf 1. Tento výsledek bude zohledněn v kapitole 4.6 *Interpretace a diskuze výsledků*.

Graf 1: Praktikovaná forma arteterapie

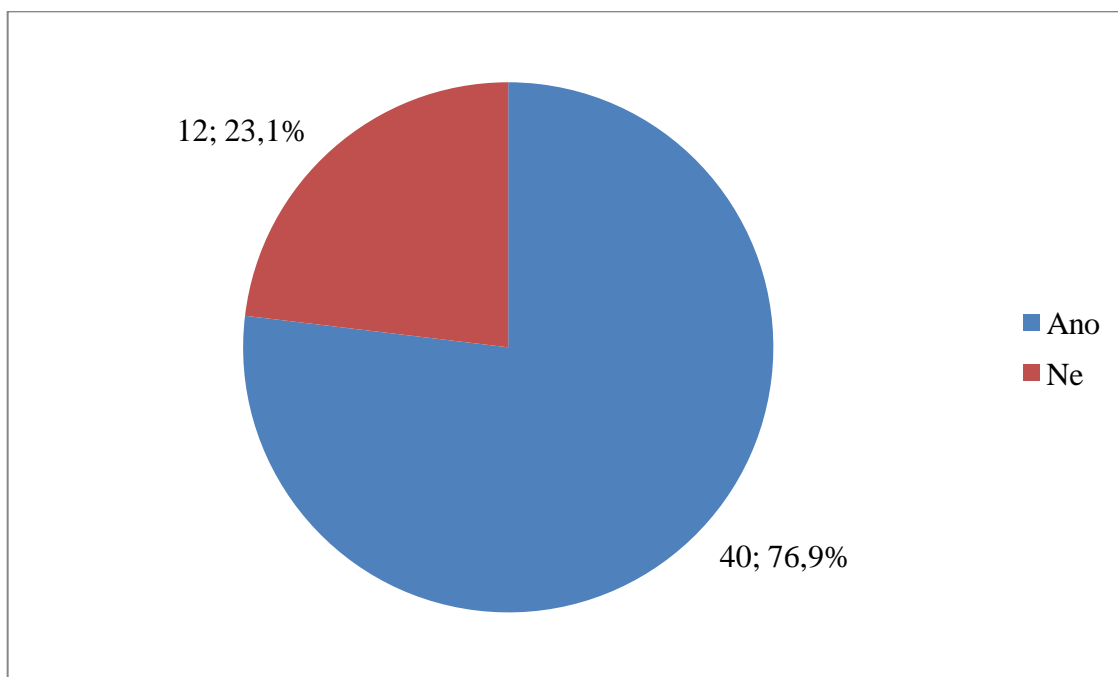

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 3: Absolvoval/a jste nějakou formu dalšího vzdělávání v podobě kurzů nebo výcviků, která Vám zvýšila kvalifikaci v oblasti arteterapie?

Nějakou formu dalšího vzdělávání v podobě kurzů nebo výcviků, které by arteterapeutům zvýšilo kvalifikaci v oblasti arteterapie, neabsolvovalo 12 arteterapeutů (23,1%). Lze se domnívat, že takto odpověděli ti, kteří mají vystudovaný obor Arteterapie na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích buď samostatně, nebo i v kombinaci s jiným vystudovaným oborem. Absolvent bakalářského oboru Arteterapie je totiž kompetentní k výkonu funkce arteterapeuta, neboť součástí studia je sebezkušenostní výcvik i znalost analýzy a interpretace artefaktů. Je možné, že odpověď „Ne“ zvolili také ti, kteří mají kurz nebo výcvik započatý. Odpověď „Ano“ zvolilo 40 arteterapeutů (76,9 %). To upozorňuje na fakt, že vzdělání prostřednictvím kurzů a výcviků je z hlediska zvýšení kvalifikace v oblasti arteterapie velmi důležité.

Graf 2: Další vzdělávání arteterapeutů

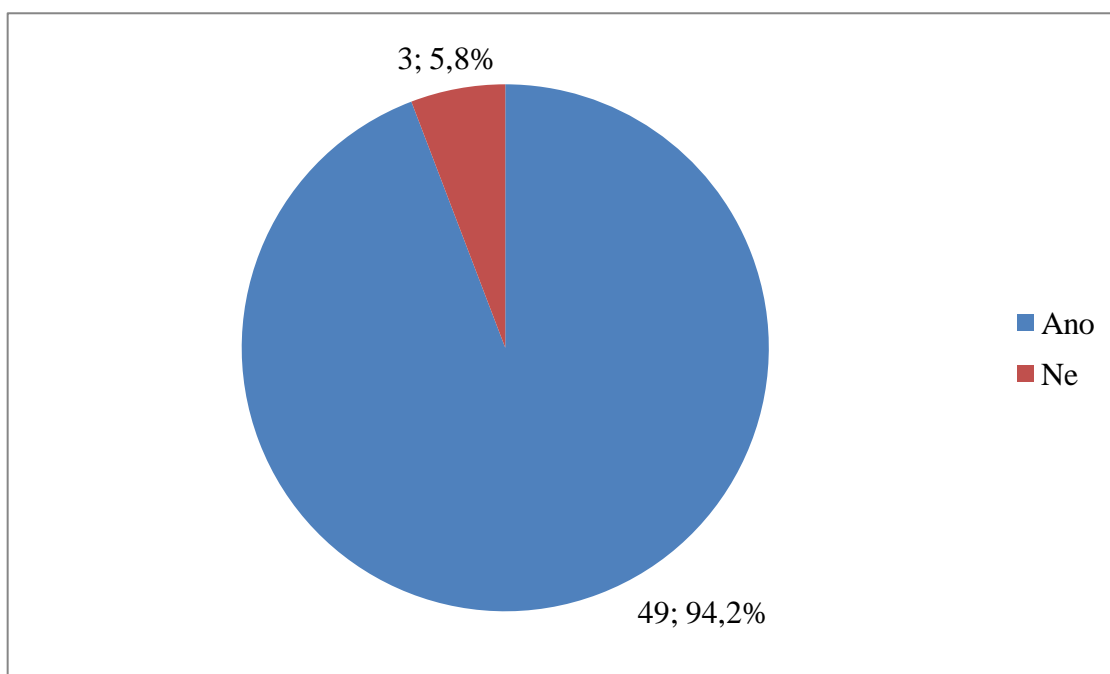

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 4: Domníváte se, že je pro kvalifikovaného arteterapeuta nezbytné jakékoli další vzdělávání se v oboru?

U této otázky respondenti, až na 3 výjimky (5,8%), uvedli kladnou odpověď. Tyto odpovědi jsou v souladu se současným všeobecně uváděným trendem celoživotního vzdělávání. Je tedy možné konstatovat, že pro 49 dotázaných arteterapeutů (94,2 %) je další vzdělávání nezbytné, a to i tehdy, je-li arteterapeut kvalifikovaný a teoreticky by nemusel žádné další vzdělávání absolvovat. Tento výsledek se shoduje i s poznatky uvedenými v teoretické části práce.

Graf 3: Nezbytnost dalšího vzdělávání arteterapeutů

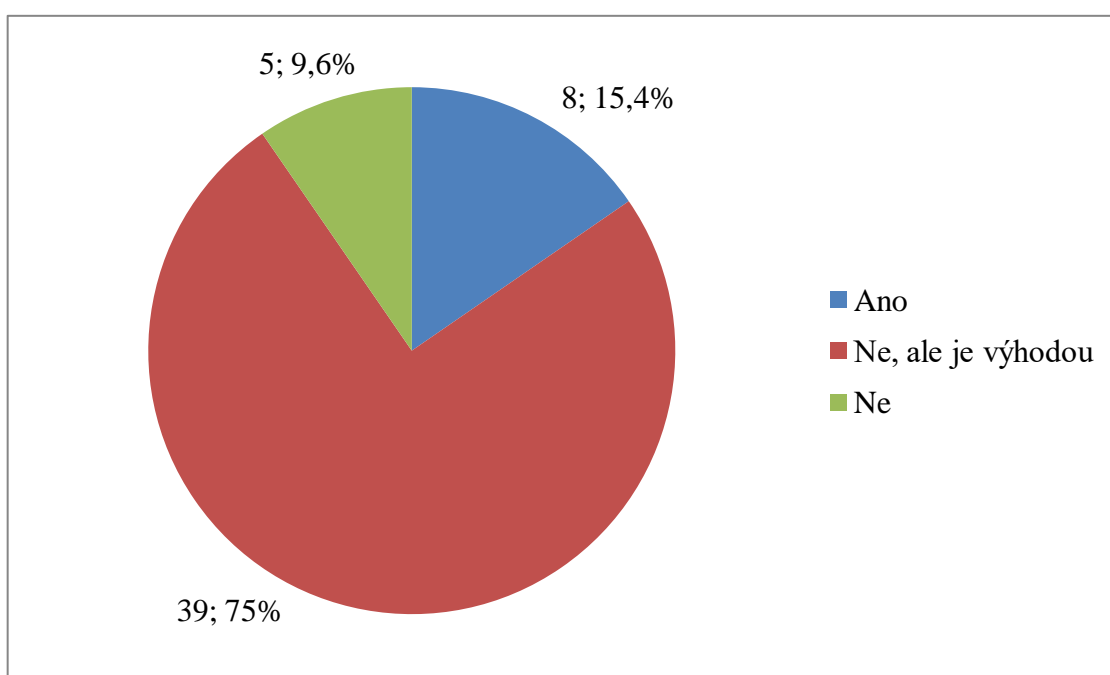

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 5: Domníváte se, že by arteterapeut, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii, měl mít nějaké samostatné výtvarné vzdělání?

To, že by arteterapeut, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii, měl mít samostatné výtvarné vzdělání si myslí 8 dotázaných (15,4%). Nemyslí si to 5 arteterapeutů (9,6%) a 39 respondentů (75%) uvedlo, že samostatné výtvarné vzdělání není nutné, ale může být arteterapeutovi výhodou. Viz graf 5.

Graf 4: Důležitost samostatného výtvarného vzdělání pro arteterapeuty

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 6: Která z uvedených kvalifikací je dle Vás nejvhodnějším předstupněm pro výkon povolání arteterapeuta, který chce v praxi pracovat s dospělými lidmi?¹

Pozn.: U každé položky uveďte, prosím, vhodnost na stupnici 1–5 (1 = nejméně vhodný, 5 = nejvíce vhodný)

Jako nejvhodnější předstupu pro výkon povolání arteterapeuta uvedli respondenti kvalifikaci psychologa a na druhém místě kvalifikaci speciálního pedagoga. Lze konstatovat, že umístění těchto dvou profesí se shoduje s odbornou literaturou. Následující umístění viz Tabulka 2. Výsledky budou zohledněny v kapitole 4.6 *Interpretace a diskuze výsledků*.

Tabulka 2: Vhodnost kvalifikací jako předstupu pro výkon povolání arteterapeuta

Kvalifikace	Stupeň 1	Stupeň 2	Stupeň 3	Stupeň 4	Stupeň 5
Psycholog					52
%					100%
Speciální pedagog				8	44
%				15,4%	84,6%
Učitel výtvarné výchovy			17	32	3
%			32,7%	61,5%	5,8%
Sociální pracovník		10	20	22	
%		19,2%	38,5%	42,3%	
Vystudovaný výtvarník		5	32	15	
%		9,6%	61,5%	28,8%	
Andragog		4	34	14	
%		7,7%	65,4%	26,9%	
Pedagog volného času		4	35	13	
%		7,7%	67,3%	25%	
Sociální pedagog		15	27	10	
%		28,8%	51,9%	19,2%	
Zdravotní sestra	11	41			
%	21,2%	78,8%			

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

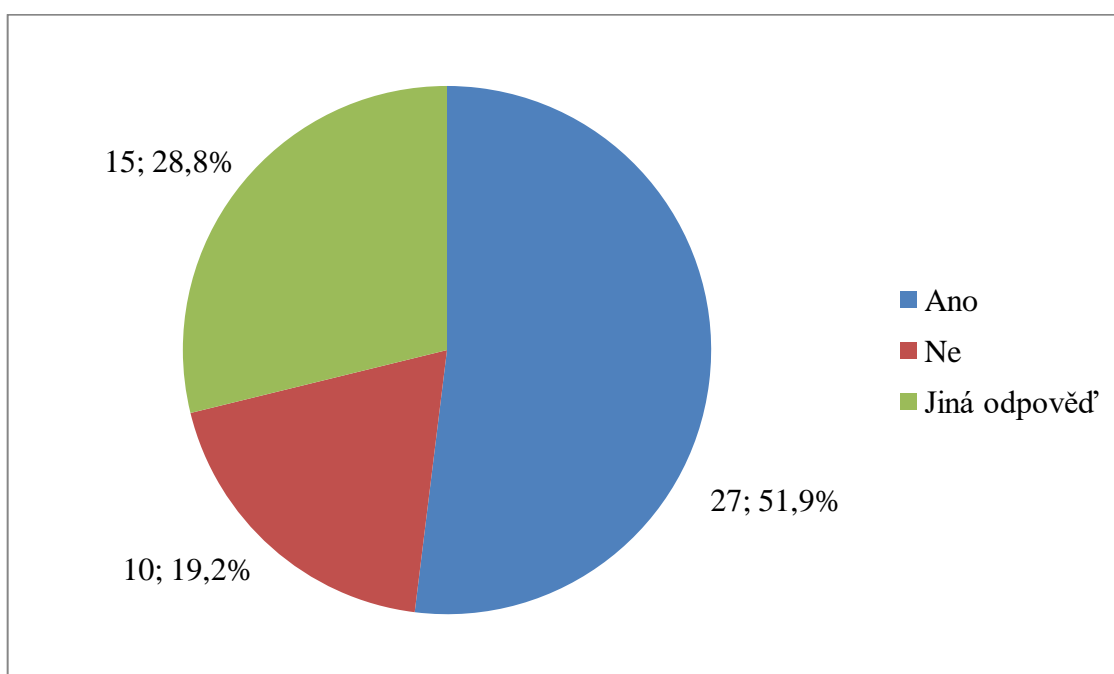
¹ Uvedené profese byly vybrány na základě toho, že v odborné literatuře bývají nejčastěji zmiňovány.

Otázka č. 7: Setkal/a jste se někdy s tím, že v praxi zastávala funkci arteterapeuta z Vašeho pohledu nekompetentní osoba?

S nekompetentní osobou ve funkci arteterapeuta se v praxi setkala 27 arteterapeutů (51,9%). Nesetkalo se s ní 10 dotázaných (19,2%) a 15 respondentů (28,8%) mělo potřebu doplnit otázku vlastní odpovědí. Viz graf 6. Nejčastější odpovědi jsou zde uvedeny:

- Neznám jejich vzdělání.
- Neměli dostatečnou praxi.
- Měli vzdělání, ale neměli osobnostní předpoklady.
- Nebyli osobnostně vyzrálí.
- Nebyli dostatečně empatictí.
- Chyběla jim pohotovost, neuměli improvizovat a předvídat situace.
- Neuměli odborně s klientem pracovat, přestože měli potřebné vzdělání.

Graf 5: Setkání odborných arteterapeutů s nekompetentní osobou ve funkci arteterapeuta

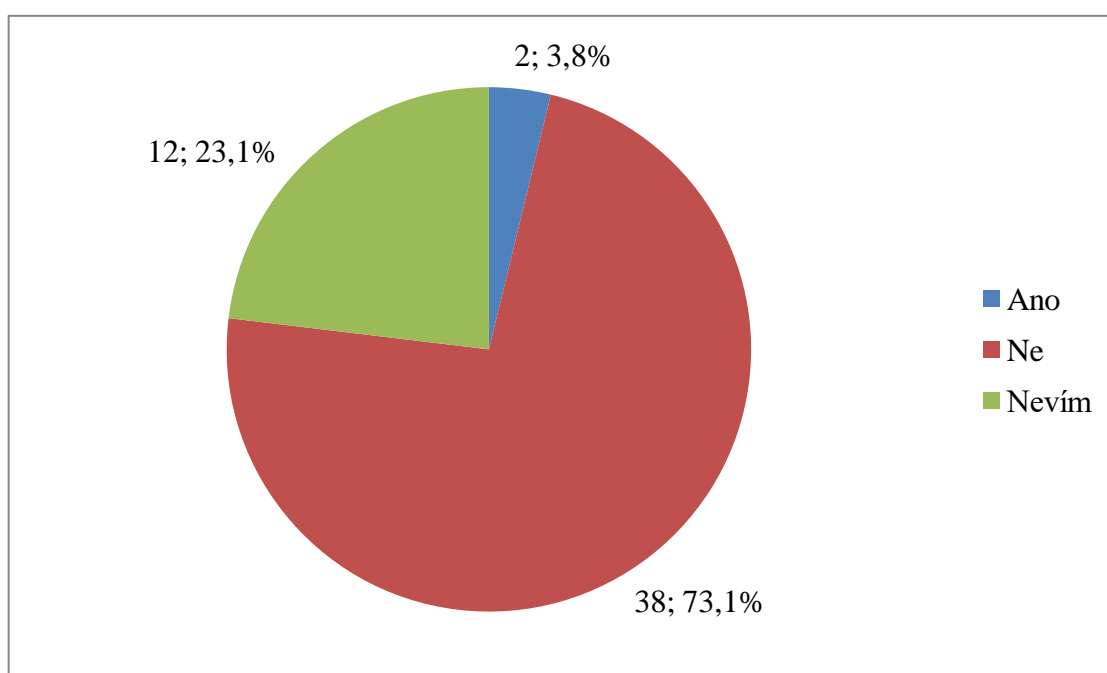

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 8: Setkal/a jste se někdy s tím, že v praxi zastával funkci arteterapeuta pouze vystudovaný andragog bez dalšího vzdělání např. v rámci svých soukromých poradenských služeb?

S vystudovaným andragogem ve funkci arteterapeuta se v praxi setkali 2 dotázaní (3,8%), 38 respondentů (73,1%) se s ním neseťkalo a 12 arteterapeutů (23,1%) uvedlo, že neví. Viz graf 6.

Graf 6: Setkání s andragogem ve funkci arteterapeuta

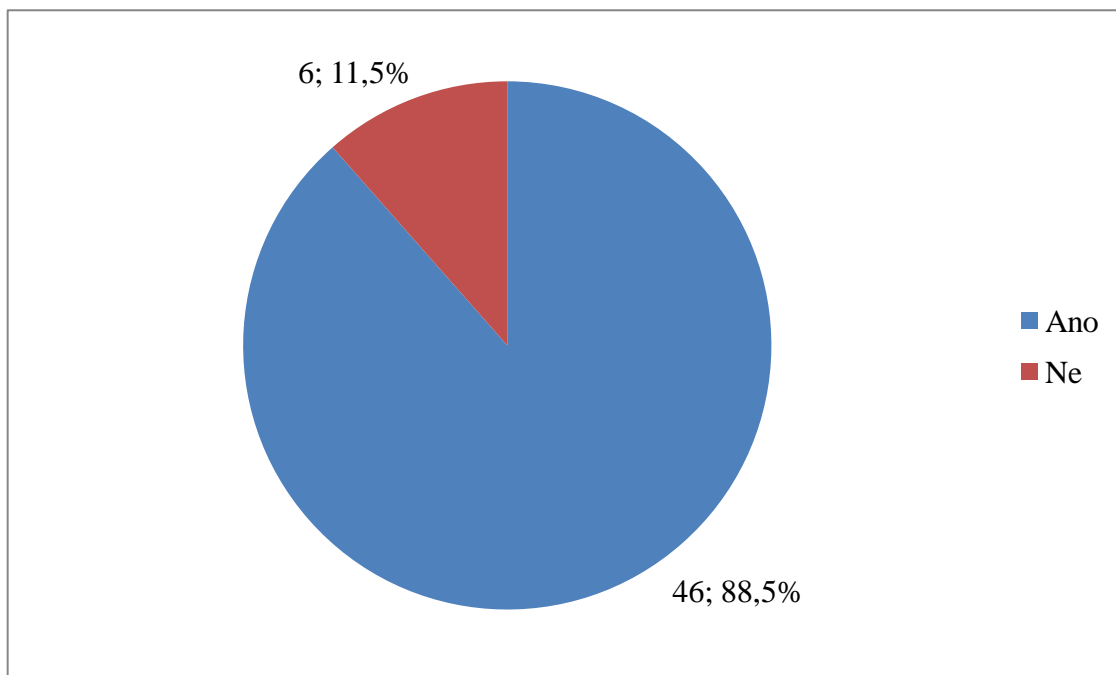

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 9: Domníváte se, že je pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii nezbytné absolvování psychoterapeutického výcviku?

Pro 6 respondentů (11,5%) není absolvování psychoterapeutického výcviku nutné. Je zajímavé, že tento počet dotázaných se shoduje s těmi, kteří ve své praxi provozují pouze činnostní (procesní) arteterapii. Je možné se domnívat, že takto odpověděli zrovna tito arteterapeuti. Pro 46 respondentů (88,5%) je však absolvování psychoterapeutického výcviku nezbytné. Viz graf 7.

Graf 7: Nezbytnost absolvování psychoterapeutického výcviku pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii

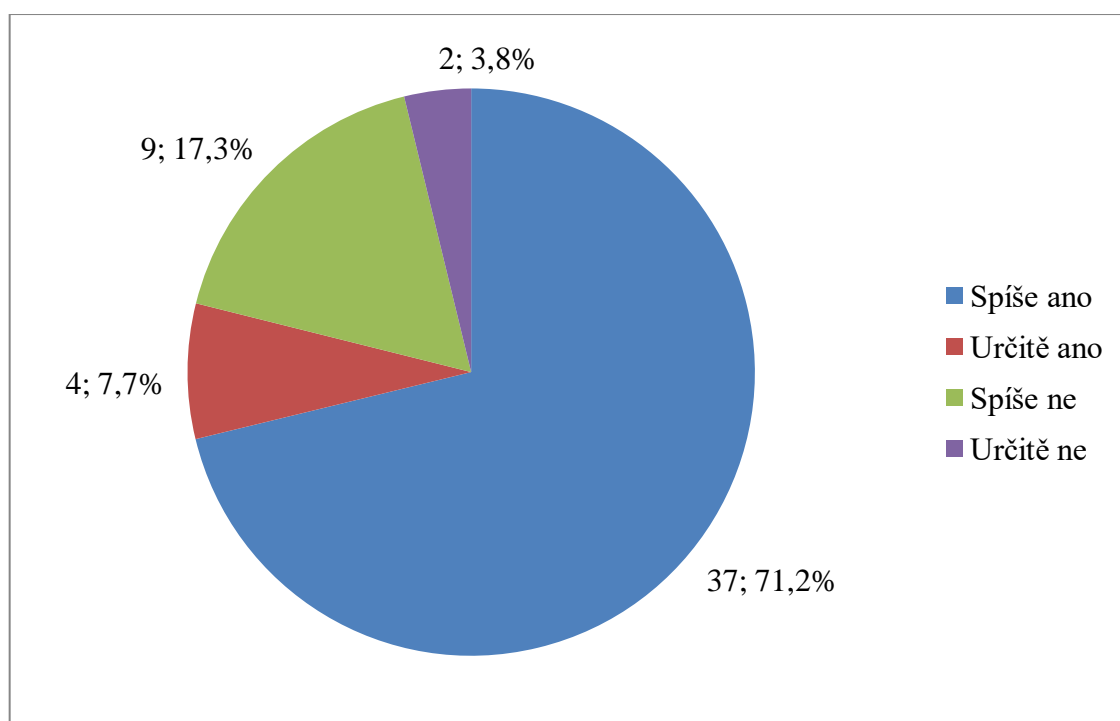

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 10: Vidíte podobnost mezi andragogikou a arteterapií v tvrzení, že andragog i arteterapeut může zastávat roli poradce, konzultanta a průvodce člověka na jeho cestě životem?

Podobnost mezi andragogikou a arteterapií v tvrzení, že andragog i arteterapeut může zastávat roli poradce, konzultanta a průvodce člověka na jeho cestě životem spíše vidí 37 arteterapeutů (71,2%). Určitě jí vidí 4 respondenti (7,7%), určitě jí nevidí 2 dotázaní (3,8%) a spíše jí nevidí 9 arteterapeutů (17,3%). Viz graf 8.

Graf 8: Podobnost mezi andragogikou a arteterapií

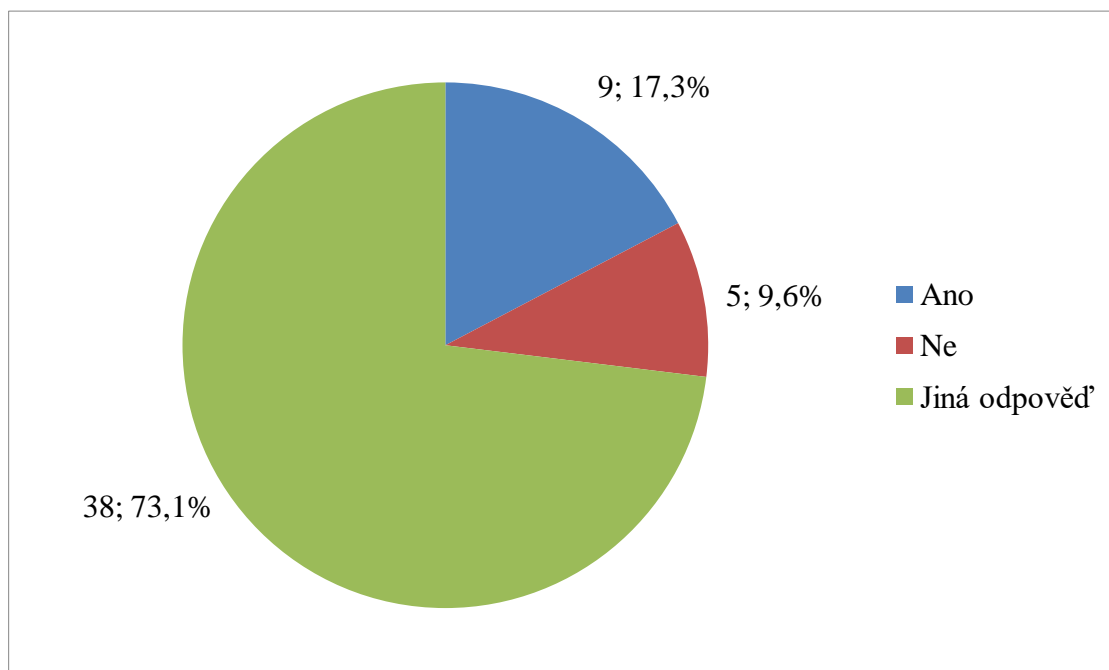
Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 11: Myslíte si, že arteterapie může mít kromě léčebného účinku na dospělého také účinek výchovný a vzdělávací?

Výchovný a vzdělávací účinek arteterapie na dospělého vidí 9 arteterapeutů (17,3%). Nevidí ho 5 respondentů (9,6%) a 38 dotázaných (73,1%) uvedlo jinou odpověď. Viz graf 9. Nejčastější odpovědi z pohledu respondentů jsou zde uvedeny:

- Výchovný a vzdělávací potenciál má artefiletika.
- Arteterapie má primárně léčebný potenciál, ale výchovný a vzdělávací aspekt tam do jisté míry je.
- Může dojít ke kultivaci osobnosti i výtvarného projevu.
- Arteterapie určitě rozvíjí osobnost, sebepoznání, tvořivost a představivost.
- Rozvoj sociálních a komunikačních dovedností.
- Spíše ano, pokud člověk navštěvuje arteterapeutická sezení delší dobu, může se stát, že se zdokonalí v nějaké technice. Může to člověka inspirovat k tomu, že se výtvarné činnosti začne věnovat ve svém volném čase, např. po ukončení léčby.
- Mohou se seznámit s nejrůznějšími výtvarnými technikami a také s informacemi z oblasti výtvarného umění nebo také dějin umění.
- Určitě může jít o nezáměrné učení.
- Záleží na konkrétní cílové skupině klientů a také na jednotlivci a jeho problému příp. diagnóze.

Graf 9: Výchovný a vzdělávací účinek arteterapie podle arteterapeutů

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 12: Čím si myslíte, že mohou znalosti z oblasti andragogiky obohatit arteterapeuta?

Nejčastější odpovědi z pohledu respondentů jsou zde uvedeny:

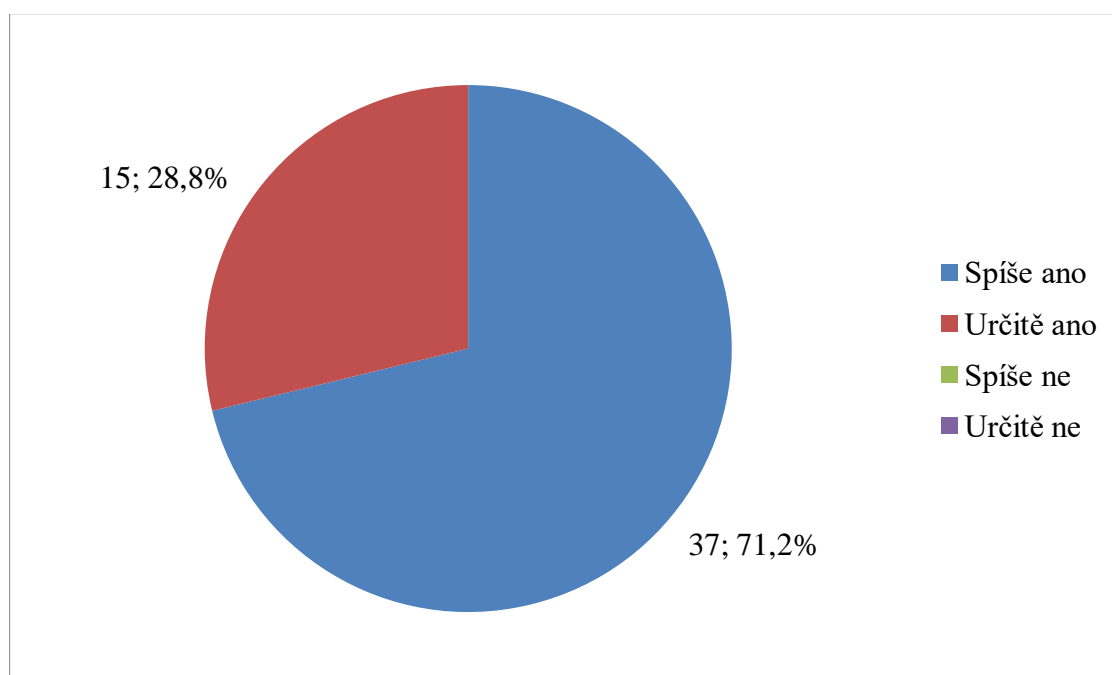
- Andragog by měl mít dobré komunikační a vyjadřovací schopnosti.
- Pochopení a snaha pomoci dospělému.
- Znalosti z oblasti penitenciární pedagogiky a gerontagogiky.
- Psychologie dospělých.
- Vhodná komunikace ve vztahu ke klientově rodině.
- Obecné pedagogické zásady při práci s dospělým klientem.
- Velkou roli hrají také osobnostní předpoklady arteterapeuta.
- Dobré organizační schopnosti při práci se skupinou.
- Potřeba definovat zaměření andragoga.

Otázka č. 13: Domníváte se, že arteterapeutické techniky určené pro sociální práci by mohly být nápomocné andragogovi např. při navazování kontaktu, posílení komunikace a získání informací apod.?

Všichni respondenti se domnívají, že arteterapeutické techniky určené pro sociální práci by mohly být nápomocné andragogovi. Odpověď „Určitě ano“ uvedlo 15 arteterapeutů (28,8%) a 37 arteterapeutů (71,2%) odpovědělo „Spíše ano“. Viz graf 10.

Jedná se o arteterapeutické techniky, které jsou určené pro sociální práci, jsou volně přizpůsobitelné a nevyžadují znalosti arteterapeutické analýzy a interpretace. Tyto techniky budou ve stručnosti představeny v kapitole 4.6 *Interpretace a diskuze výsledků*.

Graf 10: Využitelnost arteterapeutických technik v andragogice

Zdroj: autor práce, 2020 (vlastní šetření)

Otázka č. 14: V čem spatřujete hlavní přínos absolvování psychoterapeutického výcviku zaměřeného na arteterapii?

Nejčastější odpovědi z pohledu respondentů jsou zde uvedeny:

- Uvědomění si vlastních hranic a hranic druhých.
- Seberozvoj a poznání sebe sama.
- Naučit se rozumět sám sobě, odhalení citlivých míst.
- Zdravý profesionální odstup – umět se vyvarovat obětování se pro klienty.
- Naučit se znát své silné a slabé stránky.
- Psychoterapeutický výcvik se skládá ze tří částí, přičemž pro arteterapeuta je nejdůležitější sebezkušební část.
- Prohloubení teoretických poznatků z hlediska interpretace a analýzy artefaktů.
- Zvýšení kvalifikace.
- Naučit se ke klientovi přistupovat nedirektivně.
- Sebeodhalení před druhými ve skupině – na základě toho jde potom lépe porozumět klientovi a jeho vnitřnímu světu.
- Osvojení arteterapeutických technik, vyzkoušení si technik na sobě.
- Konzultace vlastní praxe s odborníky.
- Absolvování psychoterapeutického výcviku by mělo být součástí každé pomáhající profese, protože ten, kdo chce pomáhat ostatním, by měl nejdřív rozumět sám sobě.

4.6 Interpretace a diskuze výsledků

Výzkumem se potvrdilo, že kvalifikace psychologa a speciálního pedagoga je podle arteterapeutů skutečně pro výkon povolání arteterapeuta nejvhodnějším předstupněm. Dokládají to odpovědi na otázku č. 1, která zjišťovala nejvyšší absolvované vysokoškolské vzdělání arteterapeutů. Nejvíce arteterapeutů má nejvyšší absolvované vysokoškolské vzdělání v oboru Speciální pedagogika (19,2%) a Psychologie (17,3%) Kombinaci oborů Speciální pedagogika a Arteterapie uvedli 2 arteterapeuté (3,8%) a kombinaci oborů Psychologie a Arteterapie 1 arteterapeut (1,9%). Také se vyskytla kombinace oborů Psychologie a Speciální pedagogika (1,9%). Početněji byl také zastoupen samostatný obor Arteterapie, který uvedlo 8 arteterapeutů (15,4%). Vzdělání v oboru Andragogika uvedl jeden respondent (1,9%).

Tyto výsledky samy o sobě nemají vypovídající hodnotu, ale odpovědi na otázku č. 4, která se přímo ptala na vhodnost jednotlivých kvalifikací jako předstupně pro výkon povolání arteterapeuta, to potvrdily. Všech 52 respondentů (100%) uvedlo, že kvalifikace psychologa je pro výkon povolání arteterapeuta nejvhodnější. Na druhém místě se umístila kvalifikace speciálního pedagoga, kde nejvyšší stupeň vhodnosti uvedlo 44 arteterapeutů (84,6%) a 4. stupeň zvolilo 8 dotázaných (15,4%). Většina dotazovaných si uvědomuje důležitost odborných znalostí z oblasti psychologie a speciální pedagogiky, které jsou klíčové pro terapeutickou práci, což dokládá i odborná literatura a další odborné zdroje.

Po kvalifikaci psychologa a speciálního pedagoga se podle arteterapeutů jako nejvhodnější ukázala kvalifikace učitele výtvarné výchovy. Lze se domnívat, že na třetí pozici byl uveden učitel výtvarné výchovy proto, že má širší záběr odborných znalostí. Ačkoli je zacílen převážně na děti, tak součástí státních závěrečných zkoušek tohoto oboru na VŠ je oblast dějin umění, výtvarných technik, psychologie i pedagogiky. Znalosti z oblasti psychologie a pedagogiky má také andragog, který je zacílen na dospělé. Andragog se umístil téměř na stejné pozici jako sociální pracovník, pedagog volného času a vystudovaný výtvarník. Vystudovaný výtvarník má oproti andragogovi znalosti z oblasti dějin umění, výtvarných technik, ale součástí studia na umělecky zaměřené vysoké škole není oblast pedagogiky a psychologie. Andragog se však umístil před kvalifikací zdravotní sestry, kterou Slavík (2000, s. 8) zmiňuje jako jednu

z možných a ČAA také. Je možné se domnívat, že andragog nebyl tak vysoce hodnocen proto, že i pro mnoho odborníků je vzhledem k multidisciplinárnímu přístupu andragogiky tato profese dosti široká a nejednoznačná. Uplatnění sociálního pracovníka ale ostatně také. V otevřené otázce č. 11, která zjišťovala, zda podle arteterapeutů mohou znalosti z oblasti andragogiky obohatit arteterapeuta, se vyskytla odpověď, že je potřeba blíže specifikovat zaměření andragoga. V praxi se s vystudovaným andragogem v roli arteterapeuta setkali dva respondenti (3,8%), 38 arteterapeutů (73,1%) uvedlo, že se s ním neseťkali a 12 dotázaných (23,1%) neví. Na druhou stranu většina arteterapeutů vidí určitou podobnost mezi andragogikou a arteterapií v tvrzení, že andragog i arteterapeut může zastávat roli poradce, konzultanta a průvodce člověka na jeho cestě životem. Uvedli také znalosti z oblasti andragogiky, které mohou obohatit arteterapeuta. Například bylo zmíněno, že andragog by měl mít dobré komunikační a vyjadřovací schopnosti, které jsou pro arteterapeuta velmi důležité. Není to úplně znalost, ale studiem andragogiky mohou být komunikační a vyjadřovací schopnosti rozvíjeny, neboť jsou od andragoga vyžadovány. Byly zmíněny také dobré organizační schopnosti při práci se skupinou a dále také pochopení a snaha pomoci dospělým, obecné pedagogické zásady při práci s klientem, znalosti z penitenciární pedagogiky a gerontagogiky apod. Také respondenti poukázali na fakt, který je zmíněn v teoretické části této práce, a sice že velkou roli hrají osobnostní předpoklady, které nejsou studiem úplně zaručeny, i když mohou být rozvíjeny a jsou z části i vrozené. To potvrzuje i odpověď na otázku č. 9, zda se arteterapeuté setkali někdy s tím, že v praxi zastávala funkci arteterapeuta z jejich pohledu nekompetentní osoba. S nekompetentní osobou ve funkci arteterapeuta se setkalo 27 arteterapeutů (51,9%), 10 respondentů (19,2%) se s ní neseťkalo a 15 dotázaných (28,8%) mělo potřebu tuto otázku doplnit jinou odpovědí. Uvedli, že např. neměli dostatečnou praxi, že měli dostatečné vzdělání, ale neměli osobnostní předpoklady, nebyli osobnostně vyzrálí, dostatečně empatictí, chyběla jim pohotovost, neuměli improvizovat, předvídat situace a odborně s klientem pracovat. To poukazuje na fakt, že arteterapeutovo vzdělání nemusí určovat jeho kvalitu.

Jistou podobnost mezi arteterapií a andragogikou je možné spatřit v tom, že arteterapeutické působení může mít na dospělého člověka výchovný a vzdělávací vliv. Myslí si to 9 arteterapeutů (17,3%), nemyslí si to 5 arteterapeutů (9,6%) a 38 arteterapeutů (73,1%) uvedlo jinou odpověď, neboť to neviděli tak jednoznačně. Někteří

respondenti poukázali na skutečnost, že arteterapie má především léčebný potenciál a výchovný a vzdělávací potenciál má artefaktika. Někteří arteterapeuté určitý výchovný a vzdělávací aspekt v arteterapii vidí, ale záleží na cílové skupině klientů a také na jednotlivci a jeho problému, se kterým arteterapeutická sezení navštěvuje. Arteterapie rozvíjí osobnost, sebepoznání, sociální dovednosti, tvořivost a představivost. Pokud člověk navštěvuje arteterapeutická sezení delší dobu, může dojít ke kultivaci osobnosti, ale i výtvarného projevu, může se v nějaké výtvarné technice zdokonalit a může se také na základě kontaktu s arteterapií začít věnovat výtvarné nebo i jiné činnosti ve svém volném čase např. po ukončení léčby. Arteterapeuté také zmiňovali, že se může jednat o informální učení, kterým se andragogika zabývá, na což je poukázáno i v teoretické části.

Hypotéza 1: Kvalifikace andragoga je po kvalifikaci psychologa a speciálního pedagoga pro povolání arteterapeuta, který chce v praxi pracovat s dospělými lidmi, vhodnějším předstupněm, než kvalifikace v ostatních pomáhajících profesích se **nepotvrdila.**

Dotazníkovým šetřením bylo také zjištěno, že z celkového počtu dotázaných se největší počet arteterapeutů (65,4%) v praxi zabývá oběma formami arteterapie – artepsychoterapií a činnostní (procesní) arteterapií. Na otázku č. 9, která se ptala, zda je pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii nezbytné absolvování psychoterapeutického výcviku odpověděla většina arteterapeutů (88,5%), že z jejich pohledu to je nutné. Je zajímavé, že počet respondentů, kteří uvedli odpověď „Ne“, se shoduje s těmi, kteří praktikují pouze činnostní (procesní) arteterapii. Je tedy možné se domnívat, že takto odpověděli zrovna tito arteterapeuté. Pro arteterapeuty je hlavní přínos absolvování psychoterapeutického výcviku především v tom, že probíhá ve skupině. Díky „sebeodhalení“ před ostatními se naučili rozumět sami sobě, poznali své hranice, své silné a slabé stránky a to jim umožnilo v praxi lépe porozumět klientovi a jeho vnitřnímu světu. Získali ale i zdravý profesionální odstup, který je nutný (umět se vyvarovat obětování se pro klienty). Také si osvojili arteterapeutické techniky, vyzkoušeli si je na sobě a prohloubili si teoretické poznatky především z hlediska analýzy a interpretace artefaktů. Přínos spatřují také v supervizní části (konzultace vlastní praxe s odborníky). Několik dotázaných také uvedlo, že psychoterapeutický výcvik se skládá ze tří částí, přičemž se domnívají, že pro arteterapeuta je nejdůležitější

sebezkušenostní část. Ovšem pokud se neabsolvují všechny tři části kurzu, není kurz absolvován celkově a arteterapeut nedostane certifikát o absolvování kurzu. Objevil se i poměrně radikální názor, že absolvování psychoterapeutického výcviku by mělo být součástí každé pomáhající profese, protože ten, kdo chce pomáhat druhým, by měl znát sám sebe. Všechny tyto odpovědi jsou zřejmě důvodem, proč většina arteterapeutů považuje psychoterapeutický výcvik za nezbytný při praktikování jakékoli formy arteterapie. U otázky č. 4, která se týká dalšího vzdělávání arteterapeutů, 49 arteterapeutů (94,2%) uvedlo, že další vzdělávání je nezbytné, a to i tehdy, je-li arteterapeut kvalifikovaný (má požadované odborné vzdělání) a teoreticky by nemusel žádné další vzdělání absolvovat. Tento výsledek se shoduje s poznatky uvedenými v teoretické části a zároveň dokládá to, že vzděláním není kvalita arteterapeuta zaručena.

Také se ukázalo, že 40 arteterapeutů (76,9%) absolvovalo nějakou formu dalšího vzdělávání v podobě kurzů nebo výcviků, která jim zvýšila kvalifikaci v oblasti arteterapie. Další vzdělávání, které by arteterapeutům zvýšilo kvalifikaci v oblasti arteterapie, neabsolvovalo 12 arteterapeutů (23,1%). Lze se domnívat, že takto odpověděli ti, kteří mají vystudovaný bakalářský obor Arteterapie na PF JU v Českých Budějovicích. Absolvent tohoto oboru je totiž kompetentní k výkonu funkce arteterapeuta neboť součástí studia je sebezkušenostní výcvik i znalost analýzy a interpretace artefaktů. To poukazuje na skutečnost, že vzdělávání prostřednictvím kurzů a výcviků je pro arteterapeuta velmi důležité. Podle Koblíkové (In: Slavík ed., 2000, s. 23) je arteterapeut, který praktikuje činnostní (procesní) arteterapii, především výtvarníkem, který se orientuje v nejrůznějších výtvarných technikách teoreticky a prakticky. Proto otázka č. 5 zjišťovala, zda podle arteterapeutů musí mít arteterapeut, který chce praktikovat tento druh arteterapie samostatné výtvarné vzdělání. 8 arteterapeutů (15,4%) z celkových 52 se domnívá, že by arteterapeut měl mít samostatné výtvarné vzdělání, 5 dotázaných (9,6%) uvedlo, že nemusí a 39 arteterapeutů (75%) odpovědělo, že výtvarné vzdělání je arteterapeutovi výhodou.

Hypotéza 2: Pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii, není absolvování psychoterapeutického výcviku tak nutné, jako v případě, že by chtěl praktikovat artepsychotherapii se **nepotvrčila**.

Dílčím cílem bylo také zjistit, zda je podle odborných arteterapeutů možné využít určité arteterapeutické techniky v andragogické praxi. Arteterapeuté spatřují možnost využití určitých arteterapeutických technik v tom smyslu, že mohou být nápomocné andragogovi např. při navazování kontaktu, posílení komunikace, získání potřebných informací apod. Jedná se o arteterapeutické techniky, které jsou určeny pro sociální práci, jsou volně přizpůsobitelné a nevyžadují znalosti arteterapeutické analýzy a interpretace. Je však důležité, aby je měl terapeut předem vyzkoušené a volil je s jemností a citem pro každého klienta, neboť všechny arteterapeutické techniky nejsou vhodné pro každého.

Podle Elichové (2017, s. 146) jsou přínosné v oblasti komunikace a v přístupu k osobě klienta a jeho problému. Klientovi nabízí možnost vyjádřit své pocity a problémy neverbální formou komunikace a zprostředkovat mu tak jiný pohled na jeho problém.

Andragogovi tak tyto techniky mohou pomoci k lepší orientaci v klientových rodinných, partnerských a skupinových vztazích. Může získat důležité a potřebné informace jinou, než verbální cestou a s klientem může navázat vztah jiným způsobem.

Mezi tyto techniky Elichová (2017, s. 136) řadí abreakční techniky, které jsou používány k uvolnění atmosféry a snižování míry stresu. Jsou důležité tehdy, je-li kladen důraz na klientovo uvolnění a celkovou pohodu. Nemusí se jednat o složité výtvarné techniky. Jednou z účinných, efektivních a nejčastěji využívaných technik je například takzvaná čmáranice, tedy volná abstraktní kresba.

Dále uvádí techniky k navázání kontaktu a seznámení, které slouží k navázání vzájemné důvěry, která je pro první kontakt mezi terapeutem resp. andragogem a klientem velmi důležitá. Tyto techniky jsou nejčastěji využívány při skupinové práci a mohou tak být nápomocné při stmelování a vytváření dynamiky celé skupiny, neboť při jejich užití vyniká pocit sounáležitosti, a proto je vhodné je zařadit do úvodní práce s danou skupinou. Právě výtvarné techniky mohou být skvělým prostředkem k navazování komunikace a překonávání bariér, které by mohly bránit další práci s klienty. (Elichová, 2017, s. 137) Díky neverbální formě projevu jsou dobrým pomocníkem k vzájemné interakci. Pro potřeby seznamování a navazování kontaktu je například vhodné výtvarné zpodobnění svého portrétu nebo jména.

Dále existují techniky pro posílení komunikace, jejichž použití je vhodné, je-li komunikace z různých důvodů problémová. Jednou z používaných technik je například společná komunikační kresba ve dvojicích či ve skupině. Klienti mohou držet kreslicí nástroj spolu nebo každý sám a pokreslují papír společně, přičemž nemohou mluvit. Lidem, kteří spolu nedovedou komunikovat, je žádoucí zavázat při kreslení nebo malování oči a poskytovat jim instrukce. Taková technika může napomoci dle Elichové k vzájemné kooperaci nebo rozklíčování rolí a problémů ve vztahu. (Elichová, 2017, s. 138)

Techniky rozechřívající a techniky ke zdynamizování skupiny jsou podobné seznamovacím technikám a jejich cílem je rozpohybování skupiny a její nastartování před vlastní terapeutickou, konzultační nebo poradenskou prací. Vždy záleží na citu terapeuta pro výběr techniky a správném načasování. V arteterapii jsou pro zdynamizování skupiny vhodné takové techniky, při kterých všichni pracují na společném výtvaru, ať už se jedná o společnou kresbu, malbu nebo skládání papíru. (Elichová, 2017, s. 138) Skupinová arteterapie může být užitečným prostředkem k navození tvořivé atmosféry.

Při technikách, které jsou určeny ke sdělení informací, by měl být terapeut (andragog) otevřený a nezaujatý. Také je důležité správné kladení vhodných otázek bez hodnotících soudů, které jsou dostatečně otevřené a nemanipulující. Potom je to velmi efektivní způsob získání podstatných informací o klientovi. Pro sdělení informací jsou vhodné výtvarné techniky například v podobě kreslení životní cesty, časové osy člověka, začarované rodiny, společné dovolené nebo společného výletu. (Elichová, 2017, s. 138–139) Výtvarný artefakt je metaforickým zpodobněním konkrétního tématu a prostřednictvím něj je možné dostat se k důležitým informacím.

Techniky umožňující orientaci ve vztazích jsou obvykle podobné předchozím technikám, které se vztahují hlavně k rodinným tématům a vztahům. Jsou vhodné jako doplněk rozhovoru, když například není komunikace zcela pravdivá nebo otevřená. Využívanou technikou je zde např. začarovaná rodina. (Elichová 2017, s. 139)

Podle Wadesonové (In: Šicková-Fabrici, 2008, s. 52–53) je pro vyřešení manželských nebo partnerských problémů vhodné malování nebo kreslení společného obrazu bez verbální komunikace, dále abstraktní zobrazení jejich vztahu a nakonec

vytvoření svého autoportrétu, který si partneři nebo manželé věnují navzájem. Následně si je korigují do takové podoby, která je podle jejich představ.

Kvůli složitosti rodinných či partnerských vztahů může být arteterapie velmi vhodným prostředníkem při mapování a odkrývání vzájemných vztahů a skrytých interakcí. Kreslení díla může zviditelnit představy, problémy a očekávání partnerů nebo členů rodiny, která mají vůči vztahu a sobě samým. Symboly mohou napovědět, jaké mají manželé očekávání a představy o partnerství. Mohou vést k rozpravě o svých problémech a díky tomu je možné nalézat řešení jejich konfliktů a krize. (Šicková-Fabrice, 2008, s. 52–53)

4.7 Závěry výzkumu

Z výsledků dotazníkového šetření vyplynulo, že podle odborných arteterapeutů kvalifikace andragoga není třetím nejvhodnějším předstupněm k výkonu povolání arteterapeuta. Přesto ale andragog neskončil na pomyslném posledním místě. Ukázalo se, že arteterapeuté nevidí kvalifikaci andragoga jako zcela nevhodnou, a proto může být zařazen do výčtu dalších uváděných kvalifikací, které bývají, z hlediska zájmu o arteterapii, v odborných zdrojích uváděny. Andragogovi jako arteterapeutovi se naskýtá několik možností. Téměř všichni odborní arteterapeuté uvedli, že pro výkon povolání arteterapeuta je podle jejich názoru nebytné absolvování psychoterapeutického výcviku a „nezachrání“ ho ani výtvarné vzdělání, které je však výhodou. V případě arteterapie je důležité celoživotní vzdělávání se v oboru. Proto, aby byl arteterapeut odborníkem, jsou kromě potřebného vzdělání zapotřebí také zkušenosti, které lze získat kolikrát až mnohaletou praxí. Pokud tedy andragog psychoterapeutický výcvik absolvuje, může být arteterapeutem v nejrůznějších oblastech, včetně zdravotnictví. Teoretická, profesní a legislativní vymezení však arteterapii stále chybí, a proto je možné, že se v roli arteterapeuta objeví téměř kdokoli. Vždy záleží na zaměstnavateli, zda individuálně zohlední vědomosti, dovednosti a schopnosti daného člověka nebo jeho kvalifikaci a umožní mu ve své instituci či organizaci zastávat funkci arteterapeuta. Andragog ale může najít možnost uplatnění také v různých kulturních a zájmových vzdělávacích zařízeních, v neziskových organizacích nebo ve vlastní soukromé praxi

(např. v poradenství), kde nemusí vždy platit tak „přísná“ pravidla jako např. v psychiatrické nemocnici. V tomto případě může být arteterapie hlavní náplní andragogické intervence nebo je možnost využít určité arteterapeutické techniky či prvky, které mohou být andragogovi nápomocné při lepší orientaci v klientových rodinných, partnerských či skupinových vztazích. Může tak získávat potřebné a důležité informace jinou, než verbální cestou a s klientem tak navázat vztah trochu odlišným způsobem. Komunikace probíhá v pomyslném trojúhelníku arteterapeut – klient – výtvor a to je značnou výhodou arteterapie oproti klasické verbální psychoterapii. Zároveň se jedná o arteterapeutické techniky, neboť nejde o výtvarné činnosti, které směřují pouze k vyplnění volného času, pouze k rozvoji umělecké tvořivosti člověka a neslouží pouze jako prostředek ke stanovení diagnózy.

Nejčastěji se hovoří o léčebném potenciálu arteterapie. Arteterapeuté však přesto vidí i její výchovný a vzdělávací aspekt. Ten je většinou spojován s již zmiňovanou artefiletikou – speciální výtvarnou výchovou, která se uplatňuje především ve školních lavicích, a cílovou skupinou zde nejsou dospělí lidé. Dospělý člověk, který se na své životní cestě ocitl v nějaké krizi, může přijít do kontaktu s arteterapií a to z nejrůznějších důvodů. Pokud člověk navštěvuje arteterapeutická sezení delší dobu, může dojít ke kultivaci jeho osobnosti, ale i výtvarného projevu, může se v nějaké výtvarné technice zdokonalit a může se také na základě kontaktu s arteterapií začít věnovat výtvarné nebo i jiné činnosti ve svém volném čase (např. po ukončení léčby). Arteterapeutická sezení mají smysl, pokud na ně klient dochází pravidelně. To, že se učí do arteterapeutického ateliéru docházet pravidelně a systematicky se věnovat jedné činnosti ho potom vede k trpělivosti a osobní zodpovědnosti. Velkou roli sehrává samotná skupina při skupinové arteterapii, protože se při ní klient setkává s ostatními a může tak rozvíjet své sociální a komunikační dovednosti. Arteterapie rozvíjí tvořivost, představivost, sebepoznání a vede k harmonizaci osobnosti. Při arteterapeutických setkáních může docházet k informálnímu učení, neboť arteterapeutický ateliér je k tomu vhodným prostředím.

I přesto, že nebyl zrealizován původní záměr, poskytuje diplomová práce cenné podklady a podněty k případnému dalšímu výzkumu v této oblasti.

ZÁVĚR

Diplomová práce upozorňuje na souvislosti a určité podobnosti mezi andragogikou a arteterapií a zabývá se arteterapií jako jedním z prostředků andragogické intervence.

Cíle teoretické i praktické části byly naplněny. Teoretická část vychází ze zázemí terapeuticky laděné andragogiky, která je vnímána jako doprovod dospělého člověka na jeho cestě životem a to v nejrůznějších situacích. Nabízí dospělému pomoc prostřednictvím vzdělávání, výchovy a také péče a to nejrůznější formou. Vzdělávání v andragogice neslouží jen k získávání konkrétních poznatků, ale slouží hlavně k humanizaci, kultivaci a vůbec k celkovému rozvoji celé lidské osobnosti prostřednictvím personalizace, socializace a enkulturace. Dospělý se neučí jen za účelem získání nových znalostí, dovedností a schopností, ale také kvůli tomu, aby si utvářel své hodnoty, zájmy, postoje a názory. Výchovou je myšlen proces, který spočívá v přetváření nebo dotváření osobnosti člověka a utváření podmínek pro to, aby se jedinec stal socializovanou a nezávislou osobností. Důležitou součástí andragogiky je také péče, neboť vytváří psychické a sociální podmínky pro vzdělávání, výchovu, seberealizaci a vůbec samotnou existenci člověka. Celkově se zaměřuje na pomoc dospělému a na to samé se zaměřuje také arteterapie. Ta si sice klade za hlavní cíl pomoci dospělému překonat zdravotní nebo psychické obtíže, ale celkový arteterapeutický proces může klientovi nabídnout daleko více. Vždy záleží na tom, kdo arteterapii vyhledá, v jaké je situaci a jaké má potřeby. Teoretická část proto nastiňuje, jak a v čem může arteterapie dospělému pomoci. Arteterapie využívá ke svému působení výtvarné umění, které má určité významné rysy, jimiž může podat „pomocnou ruku“ andragogice při její doprovázející schopnosti. Umění obecně má několik funkcí, které mají podstatnou formativní roli, může tak podpořit a umocnit intervenci a zároveň přispět ke kultivaci člověka o což se snaží také andragogika.

V praktické části práce byl realizován výzkum, jehož cílem bylo zjistit, zda kvalifikovaní arteterapeuti spatřují určitou podobnost mezi andragogikou a arteterapií a jak vnímají vhodnost kvalifikace andragoga pro výkon povolání arteterapeuta. Bylo zjištěno, že andragogovi jako arteterapeutovi se objevuje několik možností jeho působení, ale za předpokladu, že se bude dále vzdělávat a prohlubovat tak své znalosti,

schopnosti a dovednosti. Arteterapie může být buď hlavní náplní andragogické intervence, nebo má andragog možnost využít určité arteterapeutické techniky, které vedou k získání informací o klientovi jinou než verbální cestou, což může být velmi cenné a užitečné.

Spojením andragogiky a arteterapie se tak naskýtá možnost, jak doprovázet dospělého člověka na jeho životní cestě a jak mu pomáhat zvládat kritické momenty každodenního života.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BARTOŇKOVÁ, Hana a Dušan ŠIMEK. *Andragogika: studijní texty pro distanční studium*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0394-3.

BARTOŇKOVÁ, Hana. *Foucaultovo andragogické kyvadlo*. 1. vyd. Praha: MJF, 2004. ISBN 80-86284-46-1.

BEDNAŘÍKOVÁ, Iveta. *Kapitoly z andragogiky 1*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. ISBN 9788024432489.

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-2472580-2.

BENEŠ, Milan. *Andragogika. 2.*, aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4824-5.

CAMPBELL, Jean. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: [skupinové výtvarně-terapeutické činnosti pro děti a dospělé]*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-428-1.

DE BOTTON, Alain a John ARMSTRONG. *Umění jako terapie*. Zlín: Kniha Zlín, 2014. Tema (Kniha Zlín). ISBN 978-80-7473-161-7.

DVOŘÁKOVÁ, Miroslava a Michal ŠERÁK. *Andragogika a vzdělávání dospělých: vybrané kapitoly*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7308-694-7.

ECO, Umberto, ed. *Dějiny krásy*. Přeložil Gabriela CHALUPSKÁ. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-677-7.

ELICHOVÁ, Markéta. *Sociální práce: aktuální otázky*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4.

- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6.
- HENDL, Jan a Jiří REMR. *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1192-1.
- HRONÍK, František. *Rozvoj a vzdělávání pracovníků*. Praha: Grada, 2007. Vedení lidí v praxi. ISBN 978-80-247-1457-8.
- JOCHMANN, Vladimír. *Výchova dospělých – andragogika In: Acta Universitatis Palackinae Olomouensis. Facultas philosophica. Sociologica – andragogica*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1992. s. 11 – 22. ISSN: 1803–0246.
- JOCHMANN, Vladimír. *Integrální andragogika In: Andragogika: Sborník z teoretického semináře k pojetí andragogiky, Olomouc 26. a 27. dubna 1993*. 1. vyd. Olomouc: Středisko distančního vzdělávání Univerzity Palackého, 1994. s. 15 – 21.
- JURKOVIČOVÁ, Petra a Vojtech REGEC. *Úvod do speciálněpedagogického poradenství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3699-9.
- KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese: [psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese]*. 5. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-181-6.
- KRATOCHVÍL, Stanislav. *Základy psychoterapie: [směry - metody - výzkum]*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-179-7.
- KULKA, Jiří. *Psychologie umění*. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2329-7.
- LANGER, Jiří a kol. *Základy speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1479-1.
- LHOTOVÁ, Marie. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2010. ISBN 9788073942090.

LIEBMANN, Marian. *Skupinová arteterapie: nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*. Vyd. 2. Přeložil Johana ELISOVÁ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-729-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Potřebujete psychoterapii?: [o duševním zdraví, jeho poruchách a možnostech psychoterapeutické pomoci]*. 2., rozš. a upr. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-314-5.

MÜLLER, Oldřich. *Terapie ve speciální pedagogice*. 2., přeprac. vyd. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4172-7.

NOVOSAD, Libor. *Základy speciálního poradenství: struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál, 2000. ISBN 8071781975.

PALÁN, Zdeněk. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha: Daha, 1997. ISBN 9788090223219.

PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje: výkladový slovník*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-20009-50-7.

POTMĚŠILOVÁ, Petra. *Arteterapie v institucionální výchově: znak + symbol, percepce + interpretace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2652-5.

PROCHASKA, J. O., NORCROSS, J. C. *Psychoterapeutické systémy – průřez teoriemi*. 4. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 480 s. ISBN 80-7169-766-4.

SLAVÍK, Jan. *Od výrazu k dialogu ve výchově: artefiletika*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.

SLAVÍK, Jan, ed. *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí*. 1. díl. Praha: Univerzita Karlova, 2000. ISBN 80-7290-004-8.

SLAVÍK, Jan. Přenos a jeho lateralizace v arteterapii. *Arteterapie*. 2003, 3, s. 20–27. ISSN 1214-4460.

SPOUSTA, Vladimír. *Kráska, umění a výchova*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1196-3.

STRNADLOVÁ, Helena. Teorie, indikace a předpoklady arteterapie. *Arteterapie*. 2006, 11, s. 8. ISSN 1214-4460.

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Vyd. 2. Přeložil Jana KRÍŽOVÁ. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-408-3.

ŠIMEK, Dušan. *Základy andragogiky. Sylabus k vybraným problémům integrální andragogiky*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 1996.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada, 2004. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0586-9.

THELENOVÁ, Kateřina. *Sociologie, andragogika a teorie učení Petera Jarvise*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4309-6.

URBAN, Jan. *Výkladový slovník řízení lidských zdrojů s anglickými ekvivalenty*. Praha: ASPI, 2004. ISBN 80-735-7019-X.

VETEŠKA, Jaroslav. *Přehled andragogiky: úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1026-9.

VYMĚTAL, Jan. *Úvod do psychoterapie*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2010. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2667-0.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

CASE, Caroline a Tessa DALLEY. *The handbook of art therapy*. Third edition. New York: Routledge, 2014. ISBN 9780415815802.

RUBIN, Judith Aron. *Introduction to art therapy: sources & resources*. New York: Brunner-Routledge, 2010. ISBN 978-0-415-96093-9.

MATULČÍK, Július. *Teórie výchovy a vzdelávania dospelých v zahraničí*. 1. vyd. Bratislava: GerlachPrint, 2004.

ŠVEC, Štefan. *Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky*. Bratislava: Iris, 2008. ISBN 978-80-89256-21-1.

Seznam použitých internetových zdrojů

ČESKÁ ARTETERAPEUTICKÁ ASOCIACE. *Definice arteterapie*. [online]. [cit. 2019-09-08]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>

ČESKÁ ARTETERAPEUTICKÁ ASOCIACE. *Historie arteterapie*. [online]. [cit. 2019-10-22]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie/historie-arteterapie>

ČESKÁ ARTETERAPEUTICKÁ ASOCIACE. *Využití arteterapie*. [online]. [cit. 2019-12-06]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie/vyuziti-arteterapie>

ČESKÁ ARTETERAPEUTICKÁ ASOCIACE. *Vzdělávání – kurzy*. [online]. [cit. 2019-11-14]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/profese-arteterapeut/vzdelavani-kurzy>

TELEC, Ivo. *Arteterapie a právo*. [online] © 9. 10. 2018 [cit. 2019-11-21]. Dostupné z: <http://www.zdravotnickepravo.info/arteterapie-a-pravo>

Legislativní dokumenty

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, s. 1250–1360. ISSN 1211–1244. Dostupné z: https://www.epravo.cz/_dataPublic/sbirky/archiv/sb037-06.pdf

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Seznam tabulek

Tabulka 1: Nejvyšší absolvované vysokoškolské vzdělání arteterapeutů	67
Tabulka 2: Vhodnost kvalifikací jako předstupně pro výkon povolání arteterapeuta.....	72

Seznam grafů

Graf 1: Praktikovaná forma arteterapie	68
Graf 2: Další vzdělávání arteterapeutů	69
Graf 3: Nezbytnost dalšího vzdělávání arteterapeutů.....	70
Graf 4: Důležitost samostatného výtvarného vzdělání pro arteterapeuty.....	71
Graf 5: Setkání odborných arteterapeutů s nekompetentní osobou ve funkci arteterapeuta.....	73
Graf 6: Setkání s andragogem ve funkci arteterapeuta.....	74
Graf 7: Nezbytnost absolvování psychoterapeutického výcviku pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii	75
Graf 8: Podobnost mezi andragogikou a arteterapií.....	76
Graf 9: Výchovný a vzdělávací účinek arteterapie podle arteterapeutů.....	78
Graf 10: Využitelnost arteterapeutických technik v andragogice	79

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Dotazník a průvodní dopis	I
--	----------

Příloha A – Dotazník a průvodní dopis

Vážená paní, vážený pane,

jmenuji se Lukáš Šedivý a jsem studentem magisterského oboru Andragogika. Součástí mého studia je zpracování diplomové práce, která má za cíl zjistit, zda kvalifikovaní arteterapeuté vidí určitou spojitost mezi arteterapií a andragogikou a také to, jak je podle nich vhodná kvalifikace andragoga pro výkon povolání arteterapeuta.

Ke zpracování tématu bych rád, prostřednictvím elektronického dotazníku, získal a využil potřebné údaje a informace, které se týkají Vašich zkušeností v oblasti arteterapie. Odpovědi z Vašeho pohledu mi moc pomohou při psaní mé diplomové práce. Výsledky dotazníkového šetření poslouží pouze mým studijním účelům. Dotazník je anonymní a jeho vyplnění dobrovolné.

Předem Vám velice děkuji za Vaši ochotu a čas strávený při vyplňování.

Otázka č. 1: V jakém oboru je Vaše nejvyšší absolvované vysokoškolské vzdělání?

Pozn.: Pokud máte k Vašemu vzdělání vystudovaný také obor Arteterapie na PF JU v Českých Budějovicích, uveďte, prosím, vše (např. Psychologie a Arteterapie)

Pokud máte VŠ vzdělání stejného stupně ve více oborech, uveďte, prosím, vše.

Pokud nemáte VŠ vzdělání, napište, prosím, jaké.

Otázka č. 2: Jakou formu arteterapie praktikujete?

- Činnostní (procesní) arteterapie
- Artepsychoterapie
- Obě formy

Otázka č. 3: Absolvoval/a jste nějakou formu dalšího vzdělávání v podobě kurzů nebo výcviků, která Vám zvýšila kvalifikaci v oblasti arteterapie?

- Ano
- Ne

Otázka č. 4: Domníváte se, že je pro kvalifikovaného arteterapeuta nezbytné jakékoli další vzdělávání se v oboru?

- Ano
- Ne

Otázka č. 5: Domníváte se, že by arteterapeut, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii, měl mít nějaké samostatné výtvarné vzdělání?

- Ano
- Ne, ale je výhodou
- Ne

Otázka č. 6: Která z uvedených kvalifikací je dle Vás nejvhodnějším předstupněm pro výkon povolání arteterapeuta, který chce v praxi pracovat s dospělými lidmi?

Pozn.: U každé položky uveďte, prosím, vhodnost na stupnici 1–5 (1 = nejméně vhodný, 5 = nejvíce vhodný)

Andragog	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
Pedagog volného času	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
Psycholog	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
Sociální pedagog	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
Sociální pracovník	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
Speciální pedagog	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
Učitel výtvarné výchovy	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
Vystudovaný výtvarník	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
Zdravotní sestra	0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5

Otázka č. 7: Setkal/a jste se někdy s tím, že v praxi zastávala funkci arteterapeuta z Vašeho pohledu nekompetentní osoba?

- Ano
- Ne
- Jiná odpověď _____

Otázka č. 8: Setkal/a jste se někdy s tím, že v praxi zastával funkci arteterapeuta pouze vystudovaný andragog bez dalšího vzdělání, např. v rámci svých soukromých poradenských služeb?

- Ano
- Ne
- Nevím

Otázka č. 9: Domníváte se, že je pro andragoga, který chce praktikovat činnostní (procesní) arteterapii, nezbytné absolvování psychoterapeutického výcviku?

- Ano
- Ne

Otázka č. 10: Vidíte podobnost mezi andragogikou a arteterapií v tvrzení, že andragog i arteterapeut může zastávat roli poradce, konzultanta a průvodce člověka na jeho cestě životem?

- Spíše ano
- Určitě ano
- Spíše ne
- Určitě ne

Otázka č. 11: Myslíte si, že arteterapie může mít kromě léčebného účinku na dospělého také účinek výchovný a vzdělávací?

- Ano
- Ne
- Jiná odpověď _____

Otázka č. 12: Čím si myslíte, že mohou znalosti z oblasti andragogiky obohatit arteterapeuta?

Otázka č. 13: Domníváte se, že arteterapeutické techniky určené pro sociální práci by mohly být nápomocné andragogovi např. při navazování kontaktu, posílení komunikace a získání informací apod.?

- Spíše ano
- Určitě ano
- Spíše ne
- Určitě ne

Otázka č. 14: V čem spatřujete hlavní přínos absolvování psychoterapeutického výcviku zaměřeného na arteterapii?

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Lukáš Šedivý

Obor: Andragogika

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Arteterapie jako prostředek andragogické intervence

Rok: 2020

Počet stran textu bez příloh: 82

Celkový počet stran příloh: 4

Počet titulů českých použitých zdrojů: 41

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 4

Počet internetových zdrojů: 3

Vedoucí práce: PhDr. Milan Demjanenko, Ph.D.